

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

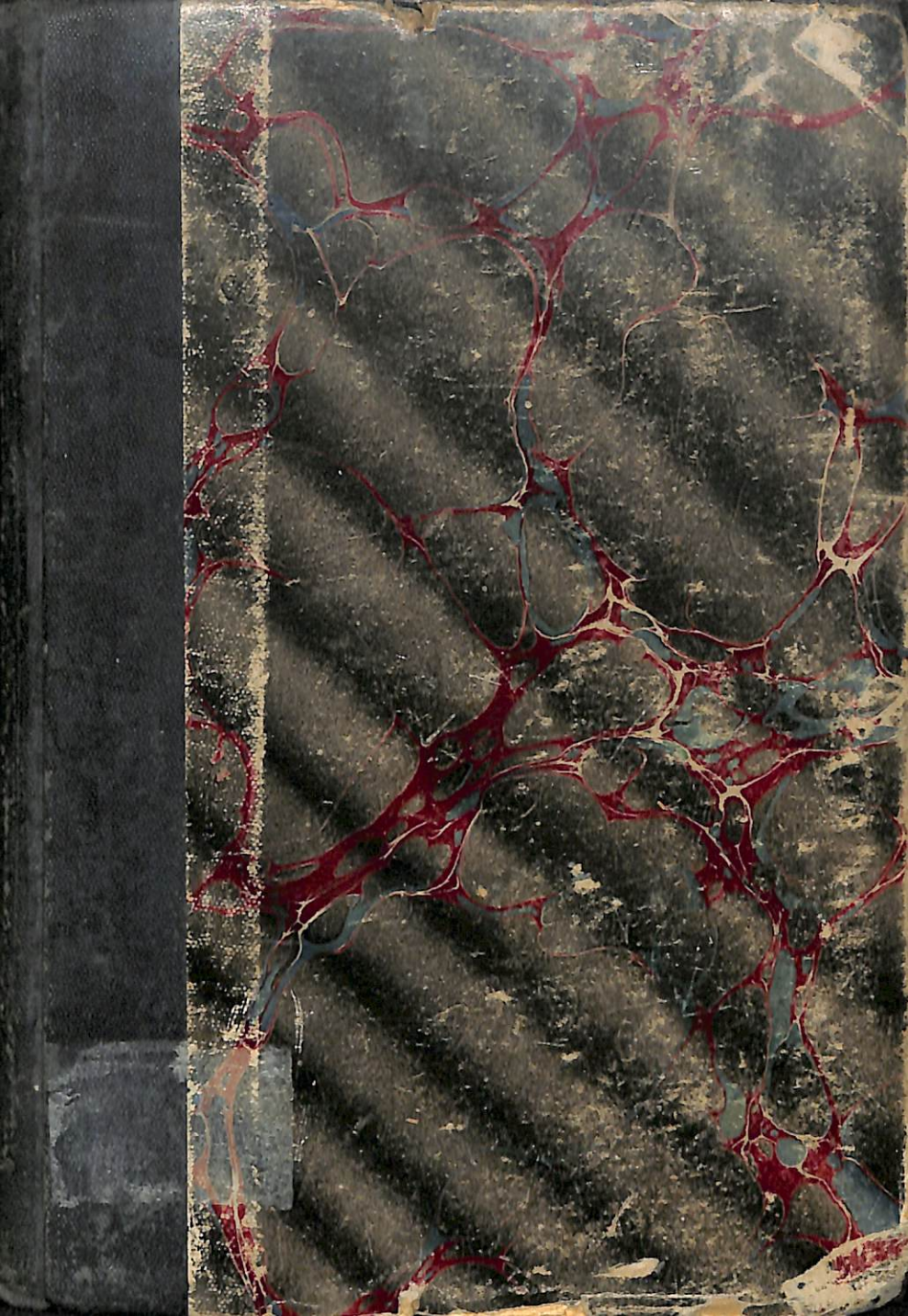
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9861

9861

NOV 2011

831.99

h-917

ԴՐԱԽՏԻ

ԸՆՏԱՆԻՔ

ԳՐԵՑ

ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Ի պէտս Հայոց Ընտանեաց

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան Տ. Մ. Ռոտինեանցի

1902

14.05.2013

34883

Дозволено цензурою Тифлиса 31-го Мая
1901 г.

48838-65

ՆԱԽԱԲԱՆ

ԱՌ ԸՆԹԵՐՑՈՂՍ

Բարեկամ ժողովուրդ Հայոց, Ձեզ կը նուիրեմ դուզաքեայ երկասիրութիւնս, որոյ մակագիրն է ԴՐԱՄՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ: Այս անունն քաղցր ու ժողովրդական է. թերեւս զարմանայք եւ մեղադրէք զիս, զի զրքիս առարկայներն առանել աշխարհիս առարկայից վերայ են քան թէ երկնից արքայութեան: Զիս պիտի դատէ՞ք արդեօք, երբ Նկեղեցոյ վարդապետ, Աւետարանի աշակերտ, կենաց Հացին տնտես, թողու իւր քարծրագոյն պաշտօն, Պողոսի քարոզած երկնից անճառ դրախտը, եւ երկրի ընտանեկան Դրախտի համար ծառէ:

Ծշմարիտ կը լինէր քո այդ դատաստան, եթէ երկնից դրախտ մոռնայի ու չը կապէի զայն երկրիս դրախտի հետը, որ իսկապէս երկրիս դրախտին հիմն է: Ես Նկեղեցոյ համար կը խօսիմ, որ Զրիստոսի տընկած դրախտն է, եւ նորա սուրբ ընտանիքն են Նոր Նկեղեցոյ զաւակները: Ահաւասիկ այդ նոր Դրախտի ընտանեաց համար է որդըն վաստակս, յոր տքնեցայ, որպէս զի Դրախտի ընտանեաց կեանք բարոքի:

Գիտնալ ու հաւատալ պէտք է, որ աշխարհիս ընտանեկան դրախտին մեղապարտ

եւ անհնազանդ զաւակներն՝ երկնից դրախտը կարող չեն ժառանգել:

Ուստի այս ընտանեկան կեանքի սեղանին վրայ եւ միայն սոսկ հաց չափատրաստեցի. եւ թէ պատրաստէի եւ՝ Յիսուս հրաման կուտար, ինչպէս տուաւ իւր աշակերտաց, երբ անապատի մէջ ժողովուրդը քաղցած հաց կը խնդրէր՝ ասաց Յիսուս. «Դուք տուք դոցա ուտել»: Աստի յայտ է, թէ կենաց քանին հետը մերթ եւս ժողովուրդին հաց մատակարարել, Աւետարանին հակառակ անտեսութիւն չէ:

Ժողովուրդը Հայոց, բեզ համար նկարեցի Դրախտի Ընտանիքը. կ'աղաչեմ, որ իբրեւ հայելի դնես աչքիդ հանդէպ, հայիս ու տեսնաս հիւանդ եւ հիւծեալ կերպարանք: Կարկի բերանս, թէ չարագուշակ լինի՞մք եզ համար. մահը ինքնին կը կոչես, ու պիտի մեռնիս, եթէ չը վաղվադես դարման տանել այդ համաճարակ ու մաշող մահաբեր ախտիդ, որ թէ կանուխ թէ անազան զքեզ դէպի թշուառութեան գերեզման կ'տանի:

Կը խոժոռիս թերեւս երբ խիստ կը խօսիմ եւ խստութեամբ կը դատեմ զքեզ, եւ միթէ կը կարծես թէ ես միայն եմ եւ դու ինքնին զքեզ չե՞ս դատեր: Հասկա ի՞նչ է այն, որ զօրհանապազ տրտունջ կը քառնաս, կաղաղակես, թէ անուասիկ կը կորնչիմք: Հրէամիտ մի՛ լինիր, զայլ ոք պատճառ մի՛ դնիր, ո՛չ, ոչ ոք զքեզ կը կորուսանէ. կորուստ քո ի քէն է, քո տնէն է, եւ քո ընտանիքէն: Ուրեմն եթէ ստոյգ է եւ կը

զգաս դու թէ կը կորնչիս եւ թէ թշուառութեան օրերը մօտայում են, ալիտի հասնին քեզ, եւ դու ամէն օր աչքիդ առաջ կը տեսնաս անկեալ ընտանեաց վշտագին տառապանքն: Այո՛, կը տեսնաս եւ տակաւին չես խելաքերիր. թողեր ես զքեզ արեւմտեան հովին եւ հոսանքին առաջ, որ աչքախաբ հաճոյից զեղծմունքները զքեզ վարեն եւ տանին, եւ ո՛ր, դու գիտե՞ս. ես կանխաւ ասացի քեզ, թէ ուր կը տանին:

Յո՛ւշ, յո՛ւշ, յետո՛ւ դարձիր. թո՛ղ տուր, մահ է, մի՛ հպիր, ձեռներդ թօթափէ այդ զեղծմանց փոշիներէն. ընտանեկան սրահիդ սեմոց վրայ այս առած գրէ ԺԱՆԻՐ ԶՋԵԶ: Այդ իմաստուն առածը մի՛ մոռնար, կարդա միշտ, չափ ու սահման դիր տնտեսական կառավարութեանդ, հացդ չափով կեր, ջուրդ չսփով խմէ, հանդերձը չափով հագիր. թող Հայոց տիկնայք քառասուն կանգուն հագար թերթիկ շրջագրեստը տառն կախուրնի փոխեն, որ քաւ եւ շատ է այնչափ մարդոյ հասակի վայելչութեան, զոր Արարիչը՝ չափով ստեղծեր է: Թող սյր մարդիկ իրենց այն սպրիկ նեղ ձեւ հանդերձը փոքր ինչ ընդլայնեն, որ անձկութենէն չը պատուի: Թող չափ դնեն դարձեալ ընտանեկան այն ամէն պէտքերուն, գիտնալով թէ պէտքերն անսպառ են, զորս օր քստ օրէ կը հնարէ Եւրոպիոյ ձեռարուեստ հանձարը. եւ մարդոյն ցանկութիւն եւ հաճոյքը անհուն անսահման են, եթէ չափ չը

դնենք՝ մարդ մի անդէտ մանուկ է, կը վազէ միշտ դէպ ի սիրուն խաղալիքները:

Ուրեմն պէտք է խոհական եւ կատարեալ մարդ լինինք. սանձ դնենք մեր մանկամտութեան. փորձառութեամբ եւ մեծամեծ տուժերով տեսանք եւ կը տեսնամք մեր ընտանեկան քիւրաւոր աղէտները թէ՛ նիւթապէս եւ թէ քարոյապէս:

Ժամ հասաւ, խոստովանիմք քեզ, ո՛վ ազգ Հայոց. չորս տարուան Պատրիարքութեանս շրջանին մէջ, քո ընտանեկան քաղմասպատիկ աղէտները ես ինչնին տեսայ. եւ այդ աղէտներուն մէջ առաւել աղէտաւոր էին ամուսնական խնդիրները. որք թէ ո՞րչափ եւ քանիպատիկ ծանրայտուր են, ես կը ծածկեմ այդ թուանշանը եւ խնդրոց պատմութիւնը չեմ յայտնեւ քեզ: Եթէ կը դժուարիս հաւատալ՝ ինձ վկայ եւ ազացոյց կը կոչեմ աստ Պատրիարքարանի Դատաստանական Խորհրդոյ արձանագիրը: Սակայն մեր ընտանեկան զեղծմունքներու բովանդակ ցանկը պէտք չէ, որ այդ արձանագրէն կըշռենք, վասնզի մեր այս աւուր իւրաքանչիւրին ընտանեկան կեանքը կենդանի արձանագրութիւն է. մարդ որ աչք ունի՝ կարող է զայն կարդալ առտնին եւ հրապարակաց մէջ, ուր ցուցամուշ շոյալութիւն կը շրջենագելով իբրեւ Անգղիացի լորտ եւ թագուհի, կարծելով թէ իւր հարստութիւնն՝ Անգղիոյ անսպառ ոսկին է:

Ո՛չ, ո՛չ: Այնպէս մի՛ կարծէք, ո՛վ Հայոց ընտանիք, ճանչցէք ձեր չափն ու վիճակը. դուք շատ աղքատ էք ոսկով ու մըտքով. աղքատ էք դաստիարակութեամբ եւ ազատութեամբ. աղքատ էք գործունեայ աշխատասիրութեամբ. աղքատ էք արուեստական հանճարով. աղքատ էք իմաստուն տղետեսագիտութեամբ: Առանց մտաւոր եւ նիւթական հարստութեան՝ դու մի՛ թէ արժանի կը համարիս գրեզ նոյն Եւրոպական ժողովրդոց ժոխ կեանքը վայելել: Ծանի՛ր, այդ կեանքը, այդ յառաջդիմութիւնը՝ ճակատի անխոնջ քրտինքով քաղմակերպ արեան գոհերով, հարիւրաւոր տարիներու մէջ հագիւ հագ կազմուած է. եւ դու դեռ երէկ սկսեցիր նոր երեխայի պէս քերական կարդալ, կը կարծես ու կը հաւատաս թէ ուսեալ եւ քաղաքակիրթ Եւրոպացի դարձար:

Ես կը գովեմ քո եռանդը, որ կը ճըգտիս դէպ ի յառաջդիմութիւն եւ քաղաքակրթութիւն. միայն թէ սխալ ըմբռնած ես, որպէս թէ զեղխութիւն, զեղծմունք, նորասիրութեան բուռն տենչանքը, ճշմարիտ քաղաքակրթութեան նմանողութիւն է: Այդ նոյն իսկ քաղաքակիրթ ժողովրդոց մէջ սինչըր մասին կարծիքն է եւ վարք: Գու ազնիւ եղիր ու ազնիւ ժողովրդոց քարի ու պարկեշտ օրինակին հետեւիր. որոց ամենայն ինչ կշռով ու չափով է. որոց ընտանեկան կեանքին լոյս եւ առաջնորդ ուսումն, դաս-

տիարակութիւնն եւ տնտեսութիւնն է: Բաղա-
քակիրթ ժողովուրդ այս երեք քաղերով կը
վարէ իւր ընտանեկան կեանք, այս երեք
քաղերն են, որով նոքա քարեպաստիկ եւ
երջանիկ կ'ապրին աշխարհիս վերայ. վասն
զի ուսման լուսով հաց կը գտնեն, դաստիա-
րակութեամբ հոգին եւ սիրտ կը թելով քա-
րի ընտանիք կը կազմեն, իսկ տնտեսու-
թեամբ հացին սեղան եւ այլ կեանքի պի-
տոյքները չափով ու կշռով կը մատակա-
րարեն միշտ հոգալով ապագայի անստոյգ
օրերն, որ անշուշտ կը պատրաստեն մար-
դոյն համար կամ երջանիկ քաղդ կամ թըշ-
ուառ կեանք: Բայց մարդ իւր ներկային մէջ
կամ զգաստութեամբ կամ ապշուութեամբ իւր
ապագայ օրերն ինքնին ձեռօք կը պատ-
րաստէ. զի ներկայն ապագային հիմն է եւ
ապագայն ներկային յաջորդութիւն եւ շէնք:

Բովանդակենք մեր յորդորական ճառը,
ո՞վ դուք ընտանիք Հայոց, ուղղեցէ՛ք ձեր
ներկայն, որ ապագայն ուղիղ լինի. տնտե-
սեցէ՛ք ձեր ներկայն, որ ապագային հացը
չը պակսի: Մի՛ մոռնաք վերոյիշեալ երեք
պայմանները, որ մեր թշուառ կեանքը կը
քարտեքն. եւ այս է՝ լուսով հաց գտէք,
դաստիարակութեամբ քարի ընտանիք կազ-
մեցէք, իսկ իմաստուն տնտեսութեամբ հո-
գացէք միանգամայն ձեր ներկայն եւ ապա-
գայն:

ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

Ա.

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ պատմութենէն կ'իմա-
նանք թէ՛ Տէր Աստուած տիեզերաց ճար-
տարապետ երբ մեր բնական աշխարհին շէն-
քը ու հրաշալի զարդերը բովանդակեց, նա-
խապէս պատրաստելով զայն իբրեւ բնակու-
թիւն և սահման թագաւորութեան Մարդոյն.
Աստուած, որ բանիւ միայն կարարչագործէր,
Եղեմական զրախտը իւր ձեռքով տնկեց. և
իբրեւ արքայական պալատ զարդարեց զայն ի
պատիւ առաջնաստեղծ Մարդոյն, որ իւր
տիրական պատկեր կը կրէր. և ինչպէս յեր-
կինս իւր պետական աթոռ զրած էր, երկիրն
ևս Մարդոյն պարգև տուաւ, և զրախտին

մէջ հաստատեց Ադամ թագաւորին անմահութեան դահլը:

Զգիտեմ, երբ կենդանի չնշով ու բանականութեամբ հոգիացաւ հողն ու կաւն, ու յանկարծ աչք բացաւ տեսաւ նախ իւր ստեղծող Արարիչն, երկինք, երկիր և իւր բոլոր շրջապատը՝ զարմանազան արարածները, ըզգաց արդեօք ու համբուրեց այն մեծագործ ձեռք, որ զինքն յանարգ կաւէն մարդ նկարեց. իմացաւ թէ ինքն երկրի թագաւոր էր և պիտի իշխէր ծովուն, ցամաքին ու բոլոր հպատակ արարածոց:

Այո, այս տիրական իշխանութեան բարձրագոյն հրամանն ընդունեց իւր արարչապետէն. թէ «Աճեցէք, տիրեցէք երկրին», բայց անգոյգ մարդն ինչով պիտի աճէր ու բարգաւաճէր:

Ադամ թագաւոր էր, այլ թագուհի չուէր. ուստի, կըսէ Սուրբ գիրք, թէ Տէր Աստուած համաշխարհական հանդէս կազմեց, բոլոր ազգ թուչնոց ու անասնոց հրաւիրեց դրախտի ծառազարդ սրահը. հրաման տուաւ Ադամայ, որ իւր հպատակ արարածոց վայելուչ անունները ինքն դնէ. յորմէ յայտ է թէ մեր մանուկ Նախահայր դրախտի դպրոցի մէջ բնագէտ իմաստուն էր. զի վարժապետն Աս-

տուած էր, որ փչեց նորա երեսը ու ճառագայթեց գիտութեան լուսով: Երբ կը տեսնէր ու կը գիտէր Ադամ կենդանեաց բոլոր ազգը՝ զոյգ զոյգ իւր առջ կեցած, կը հնազանդին իրեն համբոյր և ընտանի բնաւորութեամբ, թերևս ինքնին մտախոհ լինելով սրահ մի տխրեցաւ իւր միայնութեանը վրայ, ու երանի տուաւ անբան կենդանեաց, որ զուգակից ընտանութեամբ քան զինքն երջանիկ էին: Մանաւանդ երբ կը տեսնար որ սոխակ իւր վարդն ունէր, տատրակ իւր ամուսին, արօրիկ իւր սիրանուէր ընկերը. տաւել ևս վարանեցաւ բանաւոր մարդն Ադամ. և այն ինչ նորապսակ թագաւորի մը պէս թագ կապած կ'իշխէր, հրամայեց Տէր Աստուած, որ ընդհանուր կենդանեաց ազգէն իւր ազատ ընտրութեամբ հաւանելով իրեն համար կենակից ընկե՛ր՝ հարսն աւ թագուհի ընտրէ, զոր և կամի:

Քանի՜ ծանր և դժուարին էր անզուգական մարդոյն համար, որ նա խոնարհէր ու ստրկանար անբանաւոր կենդանեաց սեռէն իրեն ընկեր ընտրէր: Եւ միթէ Տէր Աստուած կը փորձէր զինքն տեսնել թէ՛ իւր բանաւոր նախապատիւ մարդն, որ տիրական պատկերով կը փայլէր, և որ պատուով ու փառքով

բոլոր ձեռակերտաց վրայ իշխան կարգուած էր, կը ճանչնայ իւր ազնուականութեան շնորհ ու մեծութիւն. և թէ կը զիջանք հաւասարիլ անասնոց:

Մեծանձն և հանճարեղ էր մեր նախահայր. համայն կենդանեաց սեռին մէջ չգտաւ համեմատ ինչ, որ իւր պատուոյն ու ընկերութեան արժանի լինէր: Թող այս, երբ սահմանադիր արարչապետ բոլոր կենդանեաց սեռը զոյգ զոյգ ստեղծէր էր. զրկանք և յափշտակութիւն չէր արդեօք եթէ հաճէր Ադամ մինն առնուլ և միւսն թողուլ: Նա կը տեսնար թէ սիրուն երգիչ էր սոխակ, եթէ գայն խլէր վարդի թփէն, անշուշտ վարդն կը թողմէր ու կը մեռնէր. թէ տատրակն առնուր, նորա ամուսնասէր ընկերն ալլաւ ամուսին չընտրելով՝ այնպէս միայնակ զօրհանապազ կը սգար ու կը հառաչէր: Զով ընտրէր Ադամ, զօրաւոր առթւծը, որ կենդանեաց թագաւոր էր և անտառ կը սիրէր. զարծիւն, որ բարձրաթռիչ լինելով ձեռք չէր հասներ. կապիկն ևս դիմաց կեցած հապտանքով կը խաղար ու կը շողոքորթէր, իբրու թէ ինքն մերձաւոր ազգակից է Մարդոյն. զայդ ևս թողուց Ադամ, որ երթայ վերջի դարուն իւր քնագէտ ու իմաստակ զաւակներուն հետ ա-

մուսնանայ, որք արհամարհելով մարդոյն տիրական պատիւը, բանականութեան գերազոյն շնորհն և դիմաց հրաշագեղ տիպարը, անմտացան կարծել թէ մարդն կապիկ սերունդ է, կապիկն է մարդոյն նախահաւն:

Այսպէս անընկեր մնաց խեղճ Ադամ ու սկսաւ հոգալ ու տխրիլ: Բոլոր Ղրախտի գեղազան վայելչութիւնք չկրցին զինքն սփոփել, նա միայնակ էր. ուստի, Տէր Աստուած փութաց նորա տխրութիւն փարատել. թանձրքուն թափեց նորա աչքին վերայ, և նորա կողերուն մի ոսկորն առնելով հրաշապէս նորաստեղծեց Եւան կենդանի հողէն նորահրաշ կենդանի մարդ. կերտելով: Զարթեաւ Ադամ քնաթաթախ աչքով, տեսաւ առընթեր իւր կեցած իւր համատիպ պատկերը, հիացաւ, հաւնեցաւ, ու խայտալով գոչեց. «Ահա այժմ ոսկր յոսկերաց իմոց, և մարմին՝ ի մարմնոյ իմմէ», և ալլն:

Ադամ որ բոլոր կենդանեաց անունները վայելչապէս յորջորջեց, առանց վարանման գտաւ իւր ընկերին անունը. Աստուած գայն Օգնական կոչեց. իսկ Ադամ՝ Կին. զոր բացատրելով կը մեկնէ իբր իսկական մասն իւր անձէն առնուած. որով մեղմով իմն կ'ազդարարէ իւր Արարչին, թէ ինչպէս հնար էր, որ ինքն

օտար մարմին և օտար սկիւ իւր համար ընկեր ընդունէր, և կցէր պատուաստէր զայն իւր մարմնոյն միութեան հետը, որ անբնական էր:

Այսպէս աւարտեցաւ Դրախտին հարսանիքը, որոյ պսակադիր Քահանայն Աստուած էր, Եկեղեցին Դրախտն էր, Խաչ ու Աւետարան Կենաց ծառն էր. Շարական երգող Տիրացուն Սոխակն էր, վկայող ժողովուրդը բոլոր կենդանեաց սեռն էր. հարսնարանին խնճոյք կազմող մատակարարն ու մատուակ՝ հրեշտակաց դասն էր. անմահ անուշահամ գինին՝ Դրախտի չորս գետերն էին. սուրբ և մաքուր առաքաստ՝ հովանաւոր ծառաստանն էր:

Ահա այսպէս կազմեց Տէր Աստուած առաջին ընտանիքը. իւր արարչական աջով օրհնեց նորապսակ ամուսինները. և սիրոյ անխզելի կապով կապեց զիրենք, այնչափ ամուր և անբաժանելի, մինչև թողուլ հայր ու մայրը և ամուսնոյն ետեւէն երթալ. որ կը յայտարարէ զրախտին Քահանայապետն թէ, «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի մեկնեսցէ»։ այսինքն թէ պսակին խորհուրդը վեհ է. և թէ զայն Արարչին հզօր ձեռք կապեց. թող ստեղծուած մարդը իւր տկար ձեռքով չհալի յանդգնութեամբ քակել զայն:

Բայց աւագ, զրախտի ընտանեաց մէջ ուրիշ երկպառակիչ մարդ չմտաւ, զի գեռ չկար. միայն խորամանկ օձը կը նախանձէր երկու սիրելեաց երջանկութեան վերայ. ուստի նենգութեամբ խորհեցաւ երկու անփորձ ամուսինները տպերջանիկ վիճակի մէջ դնել. և զրախտին մէջ մահ բերելով, անեղծ մարգոյն անմահ կեանքը մեռուցանել: Կեղծաւոր ու ստախօս կենդանին իւր պատերազմի ձեռնարկութեան զաղտնի շատակագիծը պատրաստելով՝ յարձակեցաւ նախ տկար կնոջ վերայ այն պահուն, երբ նա միայնակ էր ու առանց իւր մեծ թիկնապահին կը շրջէր. գիտութեան ծառին տակ իւր դարանը լարեց. կնոջ նորազգաց ցանկութիւնը զրգռեց զէպ ի գեղեցիկ պտուղը, գեղեցկովը՝ գեղեցիկը որսաց: Նա քաջ մտաբերեց թէ երբ զկին խաբեմ հանեմ զրախտէն, անշուշտ Ադամ անոր ետեւէն կ'երթայ: Արարիչն այնպէս սրտուիրեց. կարելի չէ որ նա բաժնուի իւր կենակցէն. և թէ չերթայ ևս, դարձեալ ես կը շահիմ, զի ամուսնութիւն առանց աճման կը մնայ և Աստուծոյ օրհնութեան նպատակը ի դերեւ կը հանեմ:

Իժ օձն այսպէս յաղթանակեց. և իւր յաղթանակ տեւեց ցվեց հազար տարի. մինչև հասաւ Աստուածորդին, Խաչի ոտքի տակ ճրմ-

լեց դարանակալ օձը, և գոչեց՝ «Ո՛ւր է, մահ, խալթոց քո»:

Անխելամուտ մարդիկը դրախտի ընտանեաց և արգի Ադամորդուց վիճակին վերադարձեցելով՝ զԱստուած կը դատեն. թէ նա խստութեամբ պատժեց իւր սիրելի ձեռակերտները, մահով և արիւնով գրեց նոցա վճար գիրը. փանաքի պտղոյն համար մահ սահմանեց. զոր իբրեւ ծաղր ու կատակ ի դէմս կը բերէր կոյր Յազկերտը՝ Հայոց նախարարաց առաջը:

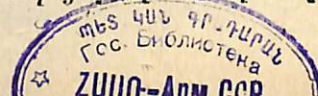
Ափիբերան պէտք է լուէ աստ մարդոց կեղակարծ դատաստանը. զի անհուն անտակ է Աստուծոյ նախատեսութեան խորը. ո՛վ գիտէ, գերագոյն և բարերար դատաւորը՝ դրախտի յանցաւոր ընտանիքը պատժելով առաւել ևս բարերարեց. վասն զի մեր նախածնողք Գիտութեան բարւոյ և չարի պտուղ ճաշակելէն յետոյ եթէ յաջողէին Կենաց ծառէն ևս ճաշակել, աներկբայ էր որ այնուհետեւ մեղաց մէջ անմահ կը մնային. որով իրենք և իրենց բոլոր սերունդները անիծեալ և տառանեալ կեանք պիտի վարէին աշխարհիս վերայ, և մահու ցանկանալով չգտնէին զայն:

Խնամակալն Աստուած մահով հանգուց հողին մէջ իւր պատժապարտ ծառաները:

մինչև իւր Միածին Որդին ևս ի գերեզման արցելու զրկեց. նա մահով քաւեց իւր նախահօր յանցանքը. կրկին անգամ մեղապարտ ծառայն հողէն հանելով գրկեց վերբերեց տաքաւ երկնից դրախտը:

Դրախտի տարաբախտ ընտանիքէն պէտք է օրինակ ու խրատ քաղենք նոր դրախտի որդիքներս, զգուշանանք չարանախանձ օձին հրապուրիչ թոյնէն. եթէ նա ջանաց, մահ մտոյց հին դրախտը ու մեր նախածնողքի մահացոյց, պիտի ջանայ նաև նոր դրախտը մէջ Ադամայ հաւատացեալ որդիքները երկնից դրախտէն հանել: Հոն տեսանք, որ բարեխնամն Աստուած թէպէտ մեծագորով, այլ արդարութիւն ի գործ դնելով չխնայեց երբէք իւր նոր ձեռատունկերուն, զոր վաղ խամրացոյց խորամանկ օձին շունչ:

Արժան է խելամտիլ անցելոյն աղէտներով, զիտեղ ու տեսնալ նենգաւոր օձին դաւանամուտ հետքերը, թէ նա ինչպէս կը շրջի ու կը սողայ մեր մէջ. նա աշխարհիս չար մշակն է, որոմնացան թշնամին է, նա ատելութիւն կը սերմանէ, նա միութիւն կ'երկաւազէ, ու վեր ի վար կը խռովէ ընտանեկան կեանքը: Բայց հզօր մտնուկն Յիսուս բռնեց ու կապեց յախտեանական շղթայով աշխարհը:

մահաշուքն վիշապը, և խրախույս կարգաց
եկեղեցւոյն ընտանեաց, որ զօրանան, քաշա-
լերուին, կոխեն ու ջախջախեն նորա գլուխը,
որ դրախտի օրէն սկսեալ դարանակալ օձը
թշնամի դարձաւ մարդոյն, ու միշտ կը սպա-
սէ հարկանել նորա դարչապարը և թունա-
ւորել մարդոյն կեանք:

Բ.

Դ Ր Ա խ Տ Ի Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

ԱՐՏԱՔՈՅ ԴՐԱԽՏԻՆ

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐԳԸ կը պատմէ թէ՛ երբ
Տէր Աստուած դրախտի յանցաւոր ընտանիքը
գրկելով անմահ և սգաւ պիճակէն, զուրս
վարեց Եդեմի դռնէն, ու դրաւ զիրենք յան-
դիման դրախտին. այն ասպերջանիկ թշուառու-
թեան մէջ, ու կարող է նկարագրել մեր նախա-
ծնողաց սուգն, ապաշաւ և ցաւագին ողբ, զոր
ոմն հայ երգիչ կը յօրինէ պարզ ու սրտառուչ.
«Աղամ նստէր դուռն Դրախտին,
«Լայր և ձայնէր ողորմագին.
«Երէկ էի ի մէջ դրախտին,
«Լցեալ լուսով Աստուածային». և այլն:
Այո՛, պէտք էր լալին ու անմխիթար ող-
բալին փառաց վայելչութենէն տարամերժեալ
ընտանիքը, որք միմիայն պահ մի դրախտի
երջանիկ կեանք համբուրելէն յետոյ՝ աշխար-
հի թշուառութեան փուշը գրկեցին, և այն
առաւել ևս կսկիծ էր, որ աչքով մօտ կը

տեսնային մի կողմ զրախտ երկնաւէտ, մի կողմ երկիր անիծեալ. մի կողմ բիւրազան ծաղկունք հոտանոյշ, մի կողմ քստմնելի տա- տասկ փուշ. մի կողմ ազատութիւն՝ Արարչին ազատ գաւազանին տակ, մի կողմ ստրկու- թիւն՝ աշխարհի բռնաւոր ձեռքին տակ. մի կողմ հանգիստ անաշխատ կեանք, մի կողմ քրտինք երեսաց տաժանելի վաստակ. միով բա- նիւ, մի կողմ անմահ կեանք և յաւերժական փառք, մի կողմ մահ, հող, գերեզման և դժոխք:

Բայց իսպառ անմխիթար չէին տիրոջ ա- պերջանիկ ծառաները, բաւ է թէ հանգէպ դրախտին կը բնակէին, վասնզի մարդոյն խնա- մատար Արարիչը՝ խորհրդով տնօրինեց այս վիճակը. որպէս զի իւր հէք ծառաները սփո- փուին, որ Կենաց ծառի անմահութեան ճա- ջակէն զրկուած էին. դոնէ յուսով մխիթա- րուին տեսնալով մօտէն ազատարար կեան- քը, որ Կենաց ծառի բարձրածայր ճիւղերէն կախուած էր, խաչանման բազուկները տա- րածուած յոյս կը ցոլոր աչքերէն, կը հայէր առ նախածնողն Եւայ, և այս բան կ'աւետէր նմա. «Ես ձեր հանդերձեալ փրկիչ և բարե- կամն եմ, պիտի գամ ու փրկեմ զձեզ. ա- ներկբայ հաւատով սպասեցէք ինձ Երիբովի ճանապարհին վրայ, ես հոն կը գտնեմ զձեզ»:

Դուք կը ցանկայիք Աստուած լինել, ես էլ այժ- մէն կը ցանկամ մարդ լինել: Դու ինձ համար կոյս մի պիտի ծնանիս, Եւայ, և ես այն կուսէն պիտի գամ ու ծնանիմ Էմմանուէլ Աստուած. քեզ նշան կուտամ, ճանչցիր այն կոյս. նորա անունը Մարիամ է, և նա միայն պիտի լու- ծէ քո վրէժը քո թշնամի ոխերիմ օձէն»:

Դրախտի ժառանգորդները թէպէտ զըր- կուեցան հայրենի անփուշ կեանքէն. բայց ի- րենց անկապտելի ժառանգութիւնն էր այն օրհնութիւնը, որով Աստուած օրհնեց իրենց ամուսնական պսակը թէ՛ «Աճեցէք... ու լցրէք երկիրը»: Ուստի առաջին երկունքն սկսեց նախամօր Եւային. անդրանիկ որդի ծը- նաւ Կայէնն. և հետզհետէ նահապետական առաջին ընտանիքը կազմեց Ադամայ տուն՝ ուրիշ շատ զաւակներ ծնելով:

Ադամայ տունէն և ընտանիքէն տարա- ծելով բարդաւաճեցան բոլոր աշխարհիս սե- րունդք, և մի ընտանիք՝ բովանդակ երկրա- զունդը այլ և այլ ազգերով լցուց ու զարդարեց:

Չարկամ թշնամին բանստրկու օձը, մարդն ուր երթար՝ նա ետեւէն կը սողար, զրախտէն ելաւ, Ադամայ տունը մտաւ. և իւր բնածին չարութեան նախատակն էր խա- ղաղ ընտանիքը խռովել, նախանձ և ատե-

լուծիւն փչել նոցա սիրտը՝ թէ հնար լինէր. նա կը կամէր ամբողջ Ադամայ տուն և ընտանիքը կուռով սպանութեամբ սպառել: Նա թոյն թափեց նախ Կայենի սխալալ սիրտը՝ հարազատը հարազատին դէմը զինեց, նախաձեռն սպանութեան ոճիրը. առաջին ընտանեկան սուգ, առաջին մահն ու գերեզման, առաջին անգամ մտոյց Ադամայ տունը: Մեր նախածնողք կոծելով լացին, անմեղ Աբելին վերայ, իրենց ձեռքով փորեցին դժոխքին փոսը, ու իրենց աչքով տեսան առաջին սուգը չարաշուք մահուան սև դէմքը և գերեզմանին սոսկալի ստուերը:

Լացին միանգամայն Կայենի ապիրատութեան վերայ, մինչև Ղամեքայ նետը Աբելի անսլարտ մահուան վրէժ լուծեց:

Ադամայ տուն և ընտանիքը անմխիթար սրտով ու սգով կանցնէին դառնաբեր օրերը, մինչև ծնաւ մխիթարութեան որդին Սէթ նահապետը, որ իսկական նախատիւար էր Աստուածորդուն, և ինչպէս Սեթայ սերունդը Աստուծոյ որդիք կոչուեցան. Քրիստոս ևս իւր հաւատացեալ որդիքները այդ բարձր անունով կոչեց: Աստանօր նկատել արժան է Կայենի տան ընտանիք և Սեթայ տան ընտանիքը: Երկիւղած և աստուածապաշտ Սէթը իւր սերնդոց առաքինութեան օրինակ և

դաստիարակ կը հանդիսանայ. իսկ Կայեն, ազահ ինքնասէր ու վայրագ մշակը՝ չարութիւնը կը սերմանէ ընտանեկան անդաստանին մէջ, մեծամեծ հսկաները կը բռնեն, որք աճելով զօրանալով, հեղձուցին Սէթ նահապետի բարբերոյ ծաղիկները. և նորա ընտանեկան անխառն անդաստանը՝ խառնազնաց տնառակութեամբ ապականեցին: Աստուծոյ որդիքները խնամութեամբ խառնուելով Մարգկան որդւոց հետը՝ գալթակղութեան չարութիւնը զբարին յաղթահարեց, որով այս երկու սերնդոց խառնածնունդ զաւակները միա՝ համուռ մոլորեցան Աստուածապաշտ նահապետաց ուղիղ ճանապարհէն:

Սեթայ և Կայենի ցեղերուն այս նշանաւոր դէպքը ճշգրիտ ու անվրէպ օրինակ կ'ընծայէ մեզ՝ չարերուն հետը չընտանենայ, և ոչ իսկ խնամութեամբ ազգակցութիւն կապել: Չարերը միշտ մարդկային ընկերութեան գլխի թակղութիւն են, և միշտ կան ու կուգան մեր կենաց ճանապարհին վրայ. յորմէ խուսափել անկարելի է. զի ասաց Քրիստոս. «Ոչ է մարթ չգալ գալթակղութեան»: Ուստի ամենայն խնամով զգուշանալ պէտք է, մանաւանդ ընտանեկան կապակցութեան մէջ: Մովսէս Աստուածախօս օրէնքներով պատուէր կուտար

Իսրայէլի որդիքներուն չխառնակել հեթանոսաց հետը. նոյնպէս և Յիսուս իւր Աւետարանով անդադար կը քարոզէ Եկեղեցւոյ որդւոց զգուշանալ չարերու գալթակղութենէն:

Աստուած երբեմն չարերու մէջէն ևս բարին կը հրաշագործէ, և նա է, որ կը հանէ պատուականն յանարգէն. վասնզի Սեթայ ցեղի մոլորուած զաւակներէն Ենովս նահապետ իբրեւ բարի շառաւիղ կը հանդիսանայ Սեթ նախահօր Աստուածալաշտութեան արմատին վերայ. և մինչդեռ նախադարուն զեղծեալ մարդիկ Աստուծոյ տեսութենէն յուսահատեալ անտէրունչ և առանց օրինաց կը շրջէին՝ օրըստօրէ վատթարանալով ամբարիշտ գործոց մէջ, Ենովս միայն յուսացաւ կոչել զԱստուած. ինչպէս կը վկայէ Սուրբ Գիրք: Մարգիկ իրենց թանձր մոլութեան մէջ մոռցեր էին Աստուծոյ սուրբ անունը և նորա արարչական խնամք՝ երբ տալիւին ողջ էին Ադամ, Սեթ և Ենովս նահապետները, որք իբրեւ կենդանի քարոզ և օրինակ բաւական չեղան Աստուածալաշտութեան յիշատակը անմոռաց պահել ընտանեկան կեանքին մէջ: Շատ զարմանք է որ Սուրբ Գիրքը առանց յիշատակութեան անցած է և բնաւ չի լիշեր կնոջ մի անունը, որ երկիւղած բարեպաշտութեամբ հանդիսացած

լինէր նա ընտանեկան կեանքին մէջ ինչպէս Աստուածահաճոյ նահապետները:

Ենովսէն յետոյ չնաշխարհիկ առաքինութեամբ բարձրացաւ Ենովք նահապետ, որուն համար Սուրբ Հարց կարծիքն է, թէ նա ժուժկալութեան մէջ գերազանցելով հաճոյացաւ Աստուծոյ և իր անժուժկալ նախածնողաց պարտքը վճարեց լիովին: Ուստի վերին Նախախնամութիւնը փոխեց զինքն յերկնային Դրախտն. հանելով ամբարիշտ մարդոց կարգէն արդարոյն կեանքը. որպէս զի մարդկանց չարութիւնը նորա լուսաւոր վարքը չաղարտէ:

Սուրբ Գիրք՝ առաջի դարուն վերջի նահապետ և երկրորդին սկզբնահայր Նոյ վկայութեամբ կը հռչակէ, արդար ու կատարեալ կոչելով զինքն իւր ազգատոհմին մէջ: Նոյին ժամանակը երկիրն ամբողջ ապականուած էր չարութեամբ. այլ ևս չկարաց հանդուրժել Տէր Աստուած, ահաւոր աչքով դիտեց երկնքէն՝ երկրի ամբարշտութեան վերայ. մարդոց ապիրատ գործքերը չափելով՝ ասաց թէ «Ժամանակ ամենայն մարդոյ հասեալ է առաջի իմ»։ որով ցոյց կուտայ թէ առհասարակ մարդկային ընտանիքը, հաւատք և Աստուծոյ ոգին մերժելով շաղախուած էին մարմնապաշտ մոլութեանց մէջ. երկնից արդարութիւնը պատուհառ

ածելով պիտի ջնջէր ու բառնար իրենց կեանքը: Ուստի Նոյ Նահապետ և իւր ընտանիքը միայն որոշելով ապականեալ մարդոց ընտանիքներէն, փակեց զինքն հրաշակերտ տապանին մէջ, ջրահեղձ առնելով կորոյս մարդկութեան սերունդը աշխարհիս երեսէն, միայնակ արգար Նահապետին տունը պահելով՝ բուսական համարեց զայն, որ երկրորդ դարուն սկիզբն մարդկային նոր սերնդոց նախահայր անուանեցաւ:

Նոյայ տապանին նաւապետ Աստուածային տեսչութիւնն էր, որ վարելով զայն առանց զեկի բերաւ հասոյց Այրարատայ լեռանց վերայ Մասիսին բարձր գլուխ նաւահանգիստ կազմեց: Ծովացեալ ջրհեղեղ կը ցամքի երկրիս երեսէն, ջրասոյգ կը ջնջուին նաև իսպառ մարդիկ և իրենց ամբարշտութեան գործքերը:

Սուրհանդակ Աղաւնին ձիթենիի կանաչ ճղիկ մի նշան բերելով կ'աւետէ թէ պատուհասի ձմեռն անցեր է, գարուն եկել է աշխարհ: Նոյ նահապետ իւր ողջ ընտանեօք տապանէն դուրս կ'ելնէ, և կ'իջևանի նախ նոյն Մասիսի կողերուն վերայ, յորում իւր վաղեմի ուխտին հաճոյական զոհ մատուցանելով՝ կ'ողորձէ զԱստուած ի հաշտութիւն: Եւ ահա ծիրանի գօտին կամար կը կապէ Այրարատայ աշխարհին վերայ, ձգելով մէկ ծայրն ի Մասիս և միւսն յԱրագած:

Աստուած Արգարոյն հետը յաւիտենական ուխտ կը կնքէ ալ ևս չապականել երկիրը ջրհեղեղի պատուհասով: Վաստակաւոր նահապետ լիշելով իւր արգար մշակութեան արուեստը, Մասեաց արեգդէմ դարևանդին վերայ մի այգի կը տնկէ իւր ձեռքով, և օն մի կարբենայ գինւով. համեստ ծերունիի գլուխ Մասեաց թւին վերայ դնելով կը նընջէ և հովը կը հոլանէ նորա հանդերձը: Քամ կրտսեր որդին կը տեսնայ զայն, ծանակելով կը ծիծաղի, Սէմ ու Յաբեթ պատկառանօք կը ծածկեն իրենց հօր առականքը. ծեր Նահապետը կը զարթնու և կը զգայ. կ'անիծէ Քանան մանուկը, և կ'օրհնէ Սէմ ու Յաբեթ:

Նահապետական ընտանեաց մէջ շատ նշանաւոր էր ծնողաց յարգանք ու որդւոց պատկառանք. երանի թէ այս վսեմ տառքի նութեան օրինակը և լիշատակը Յաբեթի տան անցեալ և ներկայ որդիքներ տնմոռաց պահէին միշտ ընկերական կեանքին մէջ, զոր չի մոռնար Մովսէս պատմել Սուրբ Գրոց կարգին հետը. ցոյց տալով թէ քանի՞ պատկառանաց ու համեստութեան շնորհ կը փայլէր Նահապետաց ընտանեկան կեանքին մէջ:

Գ.

ՀԱՅՈՑ ՆԱՀԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏՈՒՆ

ԵՒ

ԸՆՏԱՆԻՔ

ԴՐԱՒՏԻ նախաստեղծ ընտանիքէն ըս-
կաելով միայն մի համառօտ նկարագրով լի-
շատակեցինք քանի մի Աստուածահաճօյ նա-
հապետաց կեանքն, զոր կը պահանջէր զրոյս
նպատակը:

Եւ թէպէտ Նոյէն յետոյ առաւել ևս կը
փայլին հաւատացեալ ընտանիքով Աբրահամ,
Իսահակ և Յակոբ նահապետները, որոց վարք
և ընտանեկան կեանքը սքանչելի է, և մարդ
կը հիանայ երբ ուշագիր մտքով կը կարդայ
Ծննդոց գիրքը:

Բայց շարագրածիս կարգ և առարկայն
երբ պահանջեն, անշուշտ իբրև օրինակ յա-
ռաջ պիտի բերեմ հին աշխարհի առաքինու-
թեան այդ չքնաղ տիպարները, որոց ընտա-
նեկան կեանքը զարմանալի է, ուր ոչ գիր,

ոչ հպրոց, ոչ ուսումն կար. միայն խիղճ, եր-
կիւղածութիւն և Աստուածաշնորհութիւն կ'ա-
ռաջնորդէր և կը դաստիարակէր զիրենք.
արդի լուսաւոր և քաղաքակիրթ աշխարհի
որդիքները պէտք է պատկառին նահապետաց
պատկառելի շուքէն:

Մեր ազգին և Հայոց աշխարհին ընտա-
նեկան կազմութեան առաջին հիմնադիր հայր՝
Նոյ նահապետն է, ինչպէս և ջրհեղեղէն յե-
տոյ հանուր մարդկութեան նախահաւն է.
ուստի մեք Հայկայ անունով՝ Հայ կը կոչուինք,
Արամայ անունով՝ Արմէնեան. և երբեմն ևս
Թորգոմական կամ Ասքանազեան. բայց այս
նահապետները բոլորն ևս Նոյի կրտսեր որդի
Յաբեթի սկզբնական սերունդէն են. սորա
համար մերթ ևս Յաբեթական ազգ կը կո-
չուինք:

Ինչպէս որ կը կարծուի, դրախտը Հա-
յաստանի մէջն էր, և մարդկութեան նախա-
հայրը իւր ընտանեկան կեանքն այդ աշխար-
հէն սկսեց. նախախնամ տեսչութիւն այն-
պէս կամեցաւ, որ դարձեալ մարդկութեան
սերունդին աճումն՝ դրախտի մօտէն սկսի:
Ուստի Հայոց Արարատեան աշխարհը մարդ-
կային ազգի նոր խանձարոյր եղև. Նոյ նա-
հապետ իւր բարեճօխ ընտանիքը Մոսիսի հո-

վանեաց և թեկին տակ հաստատեց, որ այժմ Նախիջևան կ'ըսուի. գրեթէ հինգ հազար տարիէն աւելի է այս աւանդական անուանակորուստ պահելով մինչև ցայսօր նոյն անունով կը կոչուի:

Երբ Նոյի տան ընտանիքը, ինչպէս կը կարծուի չորս հարիւր տարուան միջոցը, այնչափ աճեցաւ ու բազմացաւ մինչև Արարատեան լայնատարած աշխարհը այլ ևս բնակութեան տեղ չի մնալով, գաղթականութիւն սկսեց սփռել աշխարհիս ամէն կողմը. առաջին ընտանեկան գաղթականութիւնը դէպ 'ի Բաբելոնի Սէնարայ դաշտ չուեց. չգիտեմ թէ ինչպէս այս գաղթական ընտանիքը վաղ և շուտ մոռացան Նոյ նահապետի արդար ծերոյն յիշատակը և նորա հաւատք ու Աստուածապաշտութեան երկիւղածութիւնը. և սկսան նանրախորհուրդ մտօք երկնից ցամառ դէմ մի հզօր ամբարտակ կանգնել. թերևս յաւանդութենէ յուշի պահելով թէ ինչպէս բարձրագագաթ Մասիս Նոյայ տապանին ասպնջական եղև, այդ մեծագործ ամբարտաւրն ևս կարող է գիրենք ազատել, եթէ կըրկին անգամ ջրհեղեղ գայ աշխարհ: Իսկ հաւատացեալ Նոյին սիրելի պաշտեցեալ Աստուած՝ որ հաշտութիւն ուխտեր էր, պահ.

մի ծածկեց իւր հաշտութեան աղեղն և Մասիսի գլխէն իջաւ 'ի Բաբելոն. մի շնչով խորտակեց ամբարտաւրն և խառնակեց միաբարբառ մարդկանց լեզուները, և ցրուեց չարաժողով միաբանութիւնը, որպէս զի ճանչնան Բաբելոնի անբարիշտ ընտանիքը թէ իրենց մեծամիտ խորհուրդ և գործն ընդունայն և Աստուծոյ ընդդէմ էր. և այնուհետև այլ ևս չժպրհին երկնից Բարձրելոյն դէմ թումբ կանգնել:

Մինչդեռ Բաբելոն կը խառնակէր, Բէլ կը տիրապետէր, Արարատեան աշխարհ խաղաղութիւն էր: Հոն ազատութիւն և աստուածապաշտութիւն կը թագաւորէր, իւրաքանչիւր տոհմական նահապետները իրենց ընտանեաց վերայ կ'իշխէին տանուտէրական իրաւունքով: Իսկ արդար Նոյ՝ նահապետաց նահապետն, որ դեռ ողջ էր, Մասիսի մեծաշէն պալատին դուռը իւր աթոռը դրած կը հովուէր Հայոց մտերիմ ժողովուրդը, որ իրենց բնականունդ հայրենիքը սիրելով երբէք չբաժնուեցան. որով իրենք անմասն մնացին Բաբելոնի պատուհասէն, անարատ պահելով հայրենի նախնական լեզուն, կրօն և երկիւղած Աստուածապաշտութիւնը: Քանզի Նոյ նահապետ, որ պահապան էր աշխարհին, ինքն կենդանի օրի-

նակ և քարոզ էր, արդարութեան լոյս կը ծա-
լալէր բոլոր ժողովուրդի կեանքին և ընտա-
նեաց վերայ, որ բաւական կը լինէր մէկ ար-
դար մարդ աշխարհին լոյս տալ, և ազգը մո-
լեկրօն ամբարշտութենէն ազատ պահել: Նո-
րին արդարութեան լուսով զինուեցաւ մեր
Հայկ նահապետ աշխարհակալ Բէլին դէմ, և
զայն նշկահելով Բաբելոնէն կրկին դարձաւ
իւր հայրենիքը. եկաւ համբուրեց հինաւուրց
ալեորեալ ծերոյն տապանաշէն աջը. և ես կը
հաւատամ թէ նորա զօրաւիգ օրհնութեամբ
զօրանալով, յաղթանակ տնկեց Հայոց ձորին
մէջ և կործանեց այն հսկայ որսորդը, որ կը
խիզախէր Աստուծոյ առաջ և եղջիւր կ'ածէր
երկնից դէմը:

Աստի կըսկսի Հայկայտուն և ընտանիքը, և
հետզհետէ տանուտիրական իշխանութեամբ կը
կառավարի ժողովուրդը:

Հայկայ կեանքէն և թուականէն սկսեալ
մինչև ցայսօր գրեթէ չորս հազար այսքան
տարի կը հաշուեն. օրհնեալ է Նախախնամու-
թեան անունը, որ դեռ Հայոց ազգը և իւր
իշխատակը կենդանի պահուած է: Այսչափ ժա-
մանակի ընդարձակ միջոցի մէջ, կան ուրիշ
ազգերը, որ հայրենիքէն գաղթականութեամբ
ելած են, կան որ սպառած ու նուազած են,

ինչպէս Հայոց դրացի Ասորին: Հայոց ազգը և
իւր ընտանիքը, որ մեծագոյն մասամբ իւր
հին հայրենեաց մէջ մնաց, պահպանեց ու կը
պահպանէ դեռ իւր նախնեաց հողն ու գերեզ-
մանը: Ամէն վիշտ ու տառապանք կրեց, աշ-
խատեց միշտ նոյայ տնէն, Մասիսի սարէն չհե-
ռանալ, ուր Քրիստոս Հայաստանեայց եկեղեց-
ւոյ Կաթողիկէն բարձրացուց:

Չգիտենք, և կը տարակուսինք թէ արդեօք
Հայոց ազգը իւր Նահապետին տուն և հայրե-
նիքը չի թողլով՝ նոյն նախնի նահապետաց
ընտանեկան կեանքին չնաշխարհիկ առաքինու-
թիւններն ողջ ու անարատ պահեց: Այդ
ինքնին յայտնի է. և պատմութիւնը մեզ
կ'ուսուցանէ. երբ ազգ մի այլ և այլ ազգաց
տիրապետութեան տակը կը նուաճի, անշուշտ
նա կ'ստիպուի օտարի կեանքին ու սովորու-
թեանց հետեւիլ: Սորա համար Աստուծոյ պատ-
գամախօս Մովսէս օրէնքով կ'արգիլէր Իսրայէլի
ժողովուրդին, որ զգուշանան և չխառնակին
հեթանոսաց հետը, որպէսզի չսորվին նոցա
անարժան գործերը: Հայոց ազգը և Նահա-
պետական ընտանիք այդ խառնակութենէն
ազատ չմնացին, ոչ հեթանոսութեան դարուն
մէջ և ոչ քրիստոնէութեան: Պարթևական
Արշակունիք, Բագրատունիք, Ասորիք, Պար-

սիւք, Մարք, Յոյնք, Թաթարք, և այլ փոքր ու մեծ ազգերը, կոխեցին մեր հայրենեաց հողը. մերթ խառնուեցան ու ձուլուեցան, մերթ տիրեցին ու զօրացան, մերթ գերեցին ու կռփեցին. ո՞վ կը տարակուսի թէ այսքան խառնակութեանց մէջ ու և իցէ ազգ մի կարող չէ իւր հին ընտանեկան կեանքը, ողջ ու անեղծ պահել: Երբ այնչափ լեղափոխութիւնք մեր ազգային կեանքը իւր նախնի պարզութենէն հանելով այլափոխեր են. շատ դժուարին է ստոյգ և անխառն նկարագիրը հանել մեր ժողովուրդի կեանքին: Մանաւանդ մեր ազգի հնութեան պատմիչները դուն ուրեք ժողովուրդին կեանքն ու բարք շօշափելով կ'անցնին, միտ դնելով միայն նկարագրել պատերազմի դաշտ, քաջաց դործը. և շատ ևս ողբ և կոծ ժողովուրդի աղէտներու համար. ուստի քննասէր ու բանասէր միտքը շատ դժուարութեամբ կարող է իրաց պարագաներէն գուշակել մեր նախնի ժողովրդոց բուն ընտանեկան կեանքն և աւանդական սովորութիւնները: Եթէ կան տակաւին մեր հին կեանքին մնացորդ նշխարները, գորա հաւատարիմ աւանդապահը մեր հայրենեաց ժողովուրդն է. վասն զի դադլթական հայոց մասն, ուր որ գնաց՝ հոն իր մեռելոց հետը թաղեց

նաև իւր հայրենեաց հին ու պատուական աւանդները. Մասիսին հնութեան ու փառաց հետը՝ մոռցաւ նաև էջմիածնի բարձրագոյն Կաթողիկէն:

Իսկ դուք, ո՞վ որդիք Հայոց, որ մեր հին Նահապետական տան ժառանգորդ զաւակներն էք. հոն հայրենի տունը կացէք, մի հեռանայք, սիրեցէք Մասիսը, իւր տապան և սուրբ Գրիգորի Կաթողիկէն. մշակեցէք Նոյայ ձեռատունկ այգին՝ Արարատայ դաշտը, մի թողուք յաւիտեան Նահապետական տուն և ընտանիքը. դուք Մասիսին հարազատ որդիքներն էք, Մասիսը ձեր հայրենի սեպհական տունն է. թող շէն մնայ ձեր տունը, շէն մնայ Նոյայ գերդաստանը, բարգաւաճին օրհնեալ Յաբեթի որդիքները, արդար Նահապետին զերեզմանին աղերս և զոհին ծուխ մինչև երկինքը ելնէ, երկինք հաշտուի, եօթնագունեան աղեղն կամար կապէ զրախտի աշխարհին վերայ և զրախտի բնիկ որդիքներ ցնծան թէ Աստուած ընդ մեզ է, իւր հզօր աջով կ'օրհնէ և կը պահպանէ Նոյայ տուն և նորա տարամերժեալ ընտանիք:

Դ.

Մ Ա Ր Դ

ԵՒ

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐԴՈՅՆ Արարիչը ամուսնութիւնը միայն մարդոյն համար սահմաներ է. և ամուսնութիւն Աստուծոյ խորհրդաւոր, ձեռագործ և բնական օրէնքն է: Մովսիսին օրէնքները Տէր Աստուած Սինայի սարէն տուաւ, իսկ ամուսնական օրէնքը զրախտէն կըսկսէ: Անգրանիկ մարդն Ադամ և նորա ամուսին Եւայ երբ արարչութեամբ աշխարհ եկան, այս բնական օրէնքը իրենց գոյութեան հետն էր: Եւ ինչ է այս արարչադիր օրինաց գործութիւն և նպատակը: Այդ ինքնին յայտնի է, զօրութիւն բնական սէրն է և նպատակը մարդկային սեռին բարգաւաճումն ի վառս իւր Արարչին:

Այ՛, ամուսնութեան բուն օրէնքը բնական սէրն է, որ մարդոյն բնութենէն անբա-

ժանելի է: Բնական սէրն հաւասար է նաև ամէն թուչնոց և անասնոց առանց ամուսնական պայմանին՝ որ միմիայն ազատ մարդոյն համար է: Բնական սէրն է միայն բոլոր բնութեանց կենդանատու հոգին և զօրութիւն. եթէ չկենդանածնէ սէրը՝ բնութիւնը կը մեռնի, ոչ մայր կը ծնանի և իւր զաւկին կաթ կուտայ, ոչ հաւ, ոչ ճնճղուկ ձագեր կը հանեն և կուտ տալով կը սնուցանեն:

Ուստի, արժան է, որ ամենայն իրաւամբ ընդունիմք, թէ ամուսնական օրէնքը աշխարհի մարդկութեան հիմն է, բնութեան մէջ խորապէս հաստատեալ. և ոչ ձեռք մի կարէ խտրել զայն, և եթէ խախտի՝ մարդն իւր կեանքով կը չքանայ, և այլևս չեն պէտք աշխարհ և իւր համայն զարդերը, որ տիրական մարդոյն սպաս տանելուն համար պատրաստուած են:

Ամուսնական օրէնքը՝ լետ Աստուծոյ, մեր կեանքը շարունակող ստեղծագործ ձեռքըն է, վասն զի Արարչապետն միանգամ և եթ երկու նորաստեղծ ամուսինները ՚ի գոյածելով բաւ համարեց. թող տուաւ այնուհետև որ ամուսնութիւն արարչագործէ և մարդիկ զիրեար ստեղծեն:

Այլ թող չի պարծին մարդիկ թէ ունին

այդ արարչական շնորհը, որ չկարեն մազ մե սպիտակ կամ թուխ փոխել, և թող հաւատան թէ մանուկը իւր մօր արգանդին մէջ պահող նախախնամութիւնն է. մանուկ կը ծնանի, կ'աճի, կը զարգանայ. և մենք զարմանալով կը տեսնամք թէ մօրդն զմօրդ ծնաւ յաշխարհ: Ամենայն պատկառանք խոստովանիք պէտք է թէ նախախնամող ձեռքն է մօրդոյն կենաց բուն սնուցիչ մատակարար, զի ո՞վ կարէ յաւելուլ 'ի հասակ իւր կանգուն մի՞ն ասաց Քրիստոս:

Ամուսնական կենաց արգասիքն է մեր բնական աշխարհի շինութիւն և բարգաւաճումն, եթէ այսօր մեր լայնատարած երկրագունդը լի է մարդկային սերնդով, այդ ևս ամուսնական կենաց պտղաբերութեան անսպառելի հրաշքն է. զի զրախտին մէկ ծառը՝ բովանդակ աշխարհը ծառազարդեց: Եթէ մօրդոյն նախատես Սրարիչն կինը իբրեւ կեանք և օգնական չ'տար մեր նախահօրը, թէ որ չօրհնէր իւր բերանով թէ՛ «Աճեցէք ու լցէ՛ք երկիրը», և այլն, ինչ կը լինէր Ադամ իւր միայնութեան վիճակին մէջ: Նա կը մնար առանց կենակից ամուսնութեան, անծին, անծնունդ և անկեանք. զի Ադամայ և հանուր մարդկութեան կեանքը կինն էր, ու

բուն համար կ'ասէ Սուրբ Գիրք թէ՛ «Նա է մայր ամենայն կենդանեաց», այսինքն մօրդկային սեռին:

Հին զրախտին մէջ Եւան որ կեանք էր, մահ ծնաւ, մօրդոյն կեանքը մահացոյց. նոր զրախտին եկեղեցւոյ մէջ Սուրբ Կուսին զաւակ Յիսուս՝ հին մահացեալ կեանքը վերանորոգեց. և իւր Աւետարանին ազատ ու շնորհական օրինօք սրբապօրծեց ամուսնական խորհուրդը, և վերստին պնդեց նորա կապը, զոր կը խզէր միշտ հրէական խստասրտութիւն:

Սուրբն Պօղոս, որ Քրիստոսի հոգւով կը խօսէր, պատուական կը կոչէ ամուսնութիւն, և սուրբ կը համարի նորա առաջատու: Այնչափ մեծ նշանակութիւն կուտայ, մինչև կը համեմատէ զայն եկեղեցւոյ բարձր խորհրդոյն հետը. Յիսուս փեսային և իւր հօրսին հետը:

Եւ մերթ ևս անձնուրաց Առաքեալը խաչակրութեան ազատ պաշտօնին և Աւետարանի քարոզութեան համար կամաւ ներքինի կը լինի, որպէս զի Եկեղեցւոյ հաւատացեալ ընտանեաց համար միայն հոգայ. վասնզի Աւետարան և Եկեղեցին խաչաբարձ խմբին առաջ վերադոյն համարուած էր: Նոքա քաջ սորված էին Աւետարանի այս դասը, թէ՛ «Որ ոչ առցէ զխաչ իւր և եկեսցէ զինի իմ, չէ ինձ արժանի»:

Յիսուս խաչն ի յուս դէպ 'ի Գողգոթայ գնաց,
 զոհեց զինքն մարդկային սիրոյն համար. նոյն
 կը պահանջէր իւր ուխտագիր աշակերտներէն:
 Յայտ իսկ է թէ սոյն անձնուէր խաչակրաց ա-
 ռաջ որչափ որ կը խոնարհի ու կը լռէ ամուս-
 նական իրաւունքը, այլ երբէք չի եղծանիր.
 զի Աստուածային ձեռք և զրախտի օրհնու-
 թիւնը զայն անեղծ զրոշմեր են: Թող ոչ ոք
 այնպէս կարծէ թէ ուրեմն Յիսուս և Պօղոս
 ընդդիմախօս են սոյն Աստուածական վճռոյն,
 մին իւր սիրոյն և Աւետարանին համար ըն-
 տանիք և աշխարհ թողուլ դաս կուտայ. և
 միւսն կը ցանկայ, որ ամէն մարդ իրեն պէս
 անամուսին կոյս լինի. և կամ թէ Կորնթացի
 հաւատացելոց կարծեաց կը հաւանի Պօղոս, որք
 կը գրէին թէ՛ «Բարւոք է մարդոյ 'ի կին մարդ
 չը մերձենալ». յորում այնպէս կը թուի, թէ
 սոյն կարծիքը ուղղակի դիմախօսութիւն է
 զրախտի Աստուածային այն վճռոյն, թէ՛ «Ոչ
 է բարւոք մարդոյդ միայն լինել». և այլն: Պօ-
 ղոս Ա. Կորնթացւոց եօթներորդ գլուխն ս.մ-
 քողջ ամուսնութեան և կուսութեան վիճակի
 վերայ կը խօսի, և խիստ ազատութեամբ կը
 վարդապետէ, պատասխան տալով Կորնթացի
 ժողովրդոց գրոյն: Մարդ կարող է ինքնին խոր-
 հրդածել, որ զրախտի վճռոյն և Պօղոսի վար-

դապետութեան մէջ անշուշտ մեծ խորհուրդ
 և նպատակներ կան: Վասն զի մարդոյն արար-
 չութեան օր՝ Արարչին խորհուրդ և նպատակն
 էր, որ իւր պատրաստած ամայի երկիրը ա-
 մուսնական օրհնութեամբ լցնէր, և մարդն
 իւր անեցեալ սերնդով փառաւորէր զԱստուած:
 Իսկ Պօղոսին նպատակն էր, որ եկեղեցւոյ որ-
 դիքները՝ նոքա որ կարող են իրեն պէս առա-
 քինանալ, թողուն աշխարհ և ամէն բան մի-
 այն Աստուած և եկեղեցին հոգան, ազատ մնա-
 լով ընտանեկան զբաղմունքէն: Պօղոսի վեհ
 հոգին ըղձակերտ կը լինէր, որ Աւետարանի
 պաշտօնեայք ազատ զինուորներ լինին. սկսեալ
 Երուսաղէմէն անարգել երթան մինչև աշխար-
 հին ծագը Աւետարան և հաւատքը ծաւալեն:
 Թող այս, Պօղոս երբեմն վերանալով տեսաւ երկ-
 նից զրախտն և Աստուծոյ սիրելեաց համար
 պատրաստուած փառքն, ապշեցաւ հիացաւ թէ
 անճառ է և անպատում. ուստի զարմանալով
 կը պատմէ և 'ի նոյն կը յորդորէ որ վերաթեւին
 եկեղեցւոյ զաւակները, ու կը խօսի այսպէս.
 «Եթէ ժամանակս կարճեալ է այսուհետեւ, զի
 որ ունիցին կանայս, որպէս թէ չունիցին. . .
 և որ վայելեն զաշխարհս, որպէս թէ չվայելի-
 ցեն, զի անցեալ է վայելչութիւն աշխարհիս»:
 Երանելի Պօղոս, թող իւր տեսած զրախ-

տէն նալի ալժմ, թէ աշխարհիս վայելչութիւնը և կեանքը ուր հասած է, և թէ՛ երկրասէր մարդիկը կը հասկնան իւր խօսքը, կամ կը հաւատան թէ իւր տեսած գրախտը Փարիզի դրախտէն գերազանց և վայելուչ է:

Այո՛, Պօղոսին յափշտակեալ միտքը երազէ, ալ ճշմարիտ իրողութիւն է՝ միայն ճշմարիտ հաւատացելոց համար. զի երբ երկնից արքայութիւնը յայնուեցաւ, և երբ Յիսուս քարոզեց Աւետարանի որդւոց, թէ՛ «Դուք այս աշխարհէն չէք», այնուհետև աշխարհիս գրախտը կը քանդուի և երկնից գրախտը կը բացուի մարդոյն առաջը:

Այլ թէ այսպէս և թէ այնպէս, ոչ Աստուած, ոչ Յիսուս, ոչ Պօղոս և ոչ եկեղեցին բացարձակ վճիռ կուտան որ մարդիկը անժըխտելի օրէնքով պէտք է ամուսնանան առանց երբէք բացառութեան, և կամ կուսական կեանք վարեն առանց երբէք ամուսնութեան: Եթէ այդպէս լինէր, ամեն մարդ Պօղոսին հետևէր, եկեղեցին ամուլ և անձնուող մնալով՝ վաղ ուրեմն սպառուած էին իւր որդիքները. և կամ թէ Պօղոսի նման կամուսներքինիք և Աւետարանին անձնանուէր պաշտօնեայք չը լինէին, ո՞վ կ'աւետարանէր անմախաղ, անցուպ այն բարբարոս հեթանոսաց մէջ. ո՞վ կը շինէր Քրիս-

տոսի եկեղեցին, և ո՞վ կը թափէր արիւն հաւատոյ վկայութեան համար: Մենք չենք ժխտեր թէ շատ ամուսնաւորք ևս առաքինացան այդ ասպարէզին մէջ. բայց Աւետարանի խաչակրաց խմբին գերազանցութիւն միշտ անհամեմատ է:

Ուրեմն յայտ է և պէտք է խոստովանիմք, որ մարդոյն երկու վիճակի կեանքն ևս իւր ազատ ընտրութեան ու կամաց թողուած է. իւրաքանչիւր մարդ իւր առանձին շնորհն ունի, ոմն այսպէս և ոմն այնպէս: Քանզի եկեղեցւոյ գրախտի ծաղիկները մշակող Հայրն՝ զանազան տնկեր է, և իւրաքանչիւրն՝ իրենց վայելուչ տեսքն և անուշ հոտն ունին: Թէ և Աւետարանի ազատ մշակները իրաւունք ունենան պարծենալ թէ իրենք առաւել վաստակեցին և կը վաստակեն, ալ ոչ երբէք իրաւունք ունին նոքա փարիսեցւոց աչքով նայել ամուսնական կեանքին վերայ, և այնպէս դատել որպէս թէ այդ կեանքը մեծ և հաճոյական չէ երկնից առաջ: Սուրբ Գիրք և եկեղեցւոյ պատմութիւն ամուսնաւոր և չամուսնաւոր մարդոց նկարագիրը միանգամայն կը հանէ մեր առաջը, որուն վերայ եթէ մարդ ողջամիտ աչքով նայի, կը տեսնայ որ երկու դասի մէջն ևս առաքինեաց հանդէսը սքանչելի և հաճոյ է երկնից առաջը: Աբրահամ իւր ընտանեկան վրանին տակ

աղօթաւորն Անտօն իւր խցին մէջ: Ենովք և Եղիաօ կենդանոյն կ'արժանանան երկնից դէ-
րախտին, մին ընտանեաց Հայր և Նահապետ, և
միւսն իբրև կոյս մարգարէ և այլ Աստուծոյ:
Մեծ է Յովհաննէս Մկրտիչ կանանցածին ծնըն-
դոց մէջ, այլ ո՞վ է երկնից արքայութեան այն
փոքրիկ հաւատացեալ արդարն, զոր Յիսուս
տեսներով՝ մեծ կը համարի, և մեր աչքէն կը
վրիպի իբրև աննշան և փոքրիկ, չգիտենք նա
կոյս է թէ ամուսնացեալ:

Ուստի կը պարտաւորիմք մեր կեղակարծ
դատաստանը ուղղել, թէ այդ երկու դասն Աս-
տուածահաճոյ առաքելիքը դարձեալ մի և նոյն
ամուսնական ծառի բարի պտուղներն են, քա-
նի որ աշխարհ կայ՝ միշտ պէտք է կանաչա-
գարդ մնայ այդ ծառը, զի Աստուծոյ օրհնեալ
ձեռաց տունկն է. նորա սահմանադիր օրէնք և
օրհնութիւն կը դարմանեն զայն, շարունակ
աճելով իւր ընտանեկան ճիւղերը արձակելով
միշտ բազմապատիկ պտղաբերէ, թէ աշխարհիս
և թէ երկնից արքայութեան համար:

Սակայն թէ հեթանոսութեան և թէ Քրիս-
տոնէութեան այլ և այլ դարերու մէջ այնպի-
սի չարածնունդ աղանդաւորներ եկան աշ-
խարհ, գրեցին ու քարոզեցին, յորոց ոմանք
Ննական փիլիսոփայութեամբ ուղեցին հանել

մարդոց անձնէն ամօթոյ ու պատկառանաց
հանդերձը, ու թող տալ, որ նա չամաչէ
աշխարհի հրապարակի մէջ, արևու առաջ
անասնոյ նման խառնադնաց լինելով, ծաղր
ու ծանակ առնելով և քամահրելով սուրբ
ամուսնութեան և մարդոյն բանաւորութեան
պատիւը:

Ոմանք ևս ծայրահեղ մոլեռանդութեամբ
վարդապետեցին թէ նոյն իսկ ամուսնական
կեանքը չար անառակութիւն է, և լաւ է որ
մարդիկ հրաժարին ամուսնութենէն, կիներէն
խորշին իբրև չար արարածներէ, Ռիոգինէսի
նման անիկս, անտուն, անընտանի կարասաբնակ
լինին այլ մարդիկ՝ խոտելով միանգամայն
մարդկային բանաւոր կեանքն և ընկերութիւնը:
Այսպիսի անյուր, այլանդակ և անօրինակ հայ-
հոյութիւն մտաբերեցին այդ մոլորամիտ մար-
դիկը, եղծելով նաև մարդոյն սիրտն, զգացումն,
բնական սէրն և բանաւորութեան լոյսն:

Իսկ Քրիստոնէական կրօն և եկեղեցին
նզովիւք կը հերքէ այդպիսի աղանդաւորաց
մոլորութեան հոգին ու վարդապետութիւնը:
Եւ Յիսուս երկնից վարդապետը Մովսիսէն ա-
ռաւել կը նուիրագործէ սուրբ ամուսնութեան
անեղծ իրաւունքն. բազմակնութիւն բոլորովին
ջնջելով, եկեղեցւոյ նոր դրախտով հին դրախտ

կը վերանորոգէ, մի Ադամին համար՝ միայն մի Եւայ բաւ համարելով:

Ուստի իբրեւ եկեղեցւոյ իշխանութեան ճշմարիտ և հարազատ հպատակ պարտաւոր են եկեղեցւոյ օրինաց թէ նախանձաւոր հայրերն և հովիւները և թէ Աստուծոյ տան ընտանեաց ճշմարիտ զաւակները ամենայն պատկառանք պահել սուրբ ամուսնութեան օրէնք և իրաւունքը, արթուն աչքով հսկել այդ օրինաց ցանկին վերայ, զոր օրինադիր Արարչին ձեռք խնամով հիւսեր է. թող չըժպտահանուի և ստահակ մարդը խրամատել անցնել Աստուծոյ պարսպած ցանկէն: Եթէ միանգամ քակուի այդ ցանկը, ընդարձակ ասպարէզ կը բացուի խստապարանոց մարդիկներուն առաջ. այնուհետեւ ոտնակոխ լինելով ամուսնական օրէնքը, կը խախտի ընտանեկան կեանքին այն յաւիտենական ու հաստատուն հիմն, որով և վեր ի վայր կը շրջին մարդկային ընկերութեան ամբողջ շէնքը. մարդիկ անասնակենցաղ լինելով՝ կեանք կը վատթարանայ աշխարհիս վերայ, և վատթարանալով կը մեռնի դրախտի եօթն հազար տարուան ընտանիքը իւր ամէն սերնդով:

Ե.

Տ Ո Ւ Ն

ԵՒ

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

Ի Ն Ձ Պ Է Ս որ երկու պսակաւոր լծակիցներէն ամուսնական միութիւն կը կազմուի, այսպէս նաև նոյն զուգակից միութենէն կը ծնի և կ'աճի ամբողջ ընտանիքը, որոյ նախածնող անդամներն են հայր և մայր. իսկ ծնեալ անդամներն են արու և էգ՝ զաւակները՝ քոյր, եղբայր, որք երբ ամուսնանան՝ փեսաներով, հարսներով և թոռներով կը յաւելուն ընտանեաց թիւը:

Ուստի ընտանեկան կեանքին և տան շինութեան հիմնաքարեր կը համարուին հայր և մայր: Ո՞րչափ սքանչելի զարմանալի են ամուսնական պարտիզին մէջ այս երկու մանաների փոքրիկ հատիկները, որ ըստ Աւետարանի առակին՝ երթալով աճելով մեծ ծառ կը լինին և իրենց բազմապատիկ ճիւղերը կը համասփռեն բոլոր աշխարհը: Վասն զի ամուսնական արմատէն ընտանիքը կը հաստա-

տուի, ընտանիքէն ժողովուրդ, ժողովուրդէն
այլ և այլ ազգերը, ազգերէն իշխանական
պետութիւնները, և պետութիւններէն ընդ-
հանուր մարդկային համաշխարհական ընկե-
րութիւն: Յորմէ դիւրաւ կ'իմաստասիրեմք թէ
մեր ընկերական աշխարհին բովանդակ շէն-
քը մովսնական և ընտանեկան պատուանդա-
նին վերայ հաստատուած է. ժողովրդոց ոտքը
և պետութեանց գահերը նորա վերայ դրուած
են. եթէ քանդուի այս պատուանդանը՝ ժո-
ղովուրդ և գահերը ի միասին կը տապալին.
այնուհետեւ ոչ ևս կայ, ոչ աշխարհ, ոչ ա-
շամորդի, ոչ կեանք, և երկիր կը դառնայ
նոյն առաջին վիճակը, «երկիր աներևոյթ և
անպատրաստ»:

Ոչ ոք կարէ ժխտել թէ այս այսպէս չէ.
աշխարհիս հին ազգաց պատմութիւն, արդէ
ընկերական վիճակը՝ այս ընդհանուր ազգաց
կեանքը ամէն կ'ապացուցանեն թէ ոչ միայն
մարդկային աճումն, այլև ժողովրդաց, ազգաց,
հայրենեաց և թագաւորութեանց բաղդը ըն-
տանեկան կեանքէն կախումն ունի. թէև մեր
ընկերական երջանկութեան և թշուառութեան
կան բլրաքին ուրիշ այլ և այլ պատճառներ,
բայց իմաստուն խելամտութեամբ նկատելով
աշխարհիս իրողութեանց սկիզբն, միջոց և վախ-

ճանր, կը տեսնամք որ աշխարհիս չարեաց ու
բարեաց սկզբնս ծնունդ մտլը ընտանիքն է։
Հապա ընտանեկան կենաց թէ չարութեան և
թէ բարութեան պտտճառն ո՞վ է. դորա պատ-
ճառն ևս շատ մօտ և յայտնի է. այսինքն
ծնողք՝ հայր ու մայր, որոց հպատակութեան
տակ կապրի ամբողջ բնտանեկան գերդաստանը։

Տուն և ընտանիք մի փոքրիկ թագաւորութեան երկիր ու սաՀման է. որոյ նաՀապետական աթոռին վերայ կը նստին ծնողք՝ հայրն իբրև թագաւոր, և մայրն իբրև թագուհի. և կը կառավարեն հպատակ ընտանիքը: Սոյն ընտանեկան պալատին ու թագաւորութեան մէջ, ոչ դատիկան կայ, ոչ սուր, ոչ բռնութիւն, ոչ դաւաճան, ալլ ամենուն տեղ հայրական սէր և մայրական գորովն է. դաստիարակ և խրատ՝ ծնողաց կենդանի օրինակն է: Այս օրինակը այնչափ բարի ու տպաւորիչ է, որ գիտես թէ շուսարուեստին պէս թափանցիկ կերպով ծնողաց պատկերը նոյնատիպ կը հանէ իւր զաւակաց վերայ և զաւակները այդ սկզբնական տիպարն առնելով կը մտնեն փողովուրդին և ընկերութեան մէջ: Այնուհետև տարածել կըսկսի օրինակէ առ օրինակ, և այսպէս ընտանեկան կենաց բարի և չար

օրինակներէն, ժողովուրդին կեանքը կը բար-
ւոքի կամ կը զեղծանի, կը շինուի կամ գայ-
թակղութեամբ կը փլչի. կենդանի կը մնայ
աշխարհիս վերայ կամ կենդանւոյն կը մեռնի,
և իւր լիշատակ կը բարձուի աշխարհէս:

Ժողովուրդը և ազգերը միայն հացով չեն
ապրիր, թագաւորութեամբ և ազատութեամբ
չեն բարձրանար, այլ առաւել բարոյական
կեանքով, և այդ կենսական կեանք տոռոյը
ընտանիքն է: Ուշադիր եղիր, և ես նկարա-
գրեմ քեզ:

Ժողովուրդը եթէ կը յառաջագիմէ՝ իւր
առաջին քայլը ընտանեաց սրահէն կառնու.
եթէ կը լուսաւորի, իւր լոյսը ընտանեկան
ճրագէն է. եթէ կը միանայ, իւր ոգին և
կապն ընտանիքն է. եթէ կը զօրանայ, իւր
ոյժ և բազուկն ընտանիքն է. եթէ կը հարըս-
տանայ, իւր գանձարան և գանձապետն ըն-
տանիքն է. եթէ իւր տուն և սեղան բարե-
լից և առատ է, արդիւնաբեր անդաստանը
ընտանիքն է. եթէ դրախտի գետերը կը վա-
զեն իւր հրապարակը, աղբիւրը դրախտի ըն-
տանիքն է. եթէ իւր կարասները լի են գին-
ւով՝ կը խմէ կուրախանայ, խաղողաբեր այ-
գին ընտանիքն է. եթէ բարեճնունդ զաւակ-
ներով օր ըստ օրէ բիւրապատիկ կ'աճի, իւր

նախաճնող խնամատար ընտանիքն է. եթէ
իւր զաւակները բարեկիրթ քաղաքացի պատ-
րաստել կուզէ, իւր բարեկրթութեան առա-
ջին համալսարան ընտանիքն է. եթէ այս աշ-
խարհիս վերայ երջանիկ ապրիլ կուզէ, թող
հաւատայ, որ երջանկութեան կեանք բղխող
աղբիւր ընտանիքն է. եթէ երկրէս լետոյ եր-
կինքն ևս ժառանգել կուզէ՝ պահելով իւր
հայրենի կրօն, հաւատ և եկեղեցին, այժ, այդ
սուրբ աւանդները անեղծ անկորուստ պահե-
լու խորանն ընտանիքն է: Զի այդ գանձը և
Աւետարանի անգիւտ մարգարիտը աշխարհիս
չահավաճառութեան հրապարակին մէջ, կա-
ռավարութեանց դահլիճներու մէջ, գիտու-
թեանց ճեմարանաց մէջ անկորուստ չեն պա-
հուիր, այլ միայն դորա հաւատարիմ աւան-
դապահն ընտանիքն է:

Տեսար, մտադիր ընթերցող, այս նկարա-
գրին մէջ քեզ յանդիման բերի. թէ ո և իցէ
ժողովուրդը իւր բարոյական կենաց տիպարը
ուղղակի ընտանիքէն կառնու, և պարծանօք
ցոյց կուտայ աշխարհի թէ ինքն բարեկիրթ
ընտանեաց զաւակ և ժողովուրդ է:

Տեսնանք նաև սորա հակադիր պատկերը,
և աւագ աչքով նկատենք, որ չարաբաստ
ապերջանիկ ժողովուրդը իւր կեանքի զեղ-

ծումները դարձեալ նոյն ընտանեկան պատկերէն կընդօրինակէ և ի տես կը հանէ աշխարհին հրապարակը. և ահաւասիկ ցուցնեմ քեզ։

Ժողովուրդ եթէ կը զեղծանի՝ ներքին իւր զեղծմանց սկզբնաւորութիւնը ընտանիքէն է. եթէ բարոյական կենդանի կեանք չունի՝ մեռելութիւն ընտանիքէն է. եթէ դէպ ի կորուստ կը ղիմէ, իւր կորստեան ճամբայ բացող ընտանիքն է. եթէ ծունկեր կթոտ են, իւր քայլերը՝ յառաջ չեն երթար, լքումն ու կաղութիւն ընտանիքէն է. եթէ երկու ձեռքով կը հարստահարուի՝ մէկ ձեռքն ընտանիքին է. եթէ արտաքին թշնամիներէն պաշարուելով ապշած է, իւր ներքին մերձաւոր ու բարեկամ թշնամի իւր տան ընտանիքըն է. եթէ աշխարհիս կեանքի ճանապարհին մէջ ուղղութիւն չունի, յոռութիւն ընտանիքէն է. եթէ Եւրոպիոյ կախարդիչ նորասիրութիւնք զինքը պիտի կողոպտեն անխնայ, թող զգաստ լինի ու տեսնայ որ մեծ կողոպտիչ ձեռք իւր ընտանիքն է. եթէ իւր զաւակներ օր ըստ օրէ հացի կարօտ թըշուառ կը լինին, այդ քաջ յայտնի է որ ընտանեկան մշակները անաշխատ, հեղգ և անհոգացող են. եթէ առանց տնտեսութեան, առանց նախատեսութեան կը վատնէ իւր

վաստակ և գանձը, ո՞վ չի գիտեր թէ շուտ լուծեան տնտեսապետն ընտանիքն է. եթէ իւր զաւակները առույգ ազնուածնունդ չեն, ուրեմն ընտանեկան սերունդն հիւժեւով ստրկացած է. եթէ իւր օրիորդք և երիտասարդք վարակած են մաշողական ախտով, ո՞հ, դոցա մահ և գերեզման փորող ընտանիքն է։ Ի վերջոյ եթէ ժողովուրդ, կրօն, հաւատ, եկեղեցին կը թողու, Աստուածապաշտութեան պարտիքները սրտէն կը հանէ և կը դառնայ դէպ ի ջրհեղեղին դարը, ամբարիշտ կեանք կը վարէ, գիտցիր այդ ապականութիւնը Կայենի դստերաց հետևող ընտանիքէն է։

Տակաւին շատ ու բազում է զեղծեալ ժողովուրդի մի նկարագիրը, որ իւր սկզբնատիպ գաղափար իւր բնական տան ընտանիքէն կառնու, մեք միայն այսքան բաւ համարեցինք, թող մնացորդ և ժամանակի նոր բերած զեղծմունքները հայրեր ու մայրեր ինքնին իմաստասիրեն, և ուշաբերելով ճանչնան թէ առանց բարի ընտանիք կազմելու, առանց հայրական ու մայրական դաստիարակութեան անհնարին է բարեկեցիկ ազգ, ժողովուրդ կազմել։ Վասն զի ինչ որ շինենք, ինչ որ կազմենք, պէտք է գիտնաք, որ այդ կազմող առաջին տարերք ընտանիքն է։ Իսկ այդ ազնիւ ու պատուական

տարերքը ով կըստեղծէ, ով կը կազմէ, և ով կը պատրաստէ զայն ժողովուրդին և ազգին համար. ես խօսիմ քեզ, այդ պատրաստող ձեռք՝ ուսումն և դաստիարակութիւնն է, որ պէտք է տարածի նախ այն ամէն յարկերուն տակ, ուր կը բնակի ընտանիքը: Զգմարիտ է, որ ժողովրդական դպրոցները լոյս և գիտութիւն կը սփռեն. սակայն բարի դաստիարակութեան տուրքը՝ միայն ծնողաց սեպհական է. զի առտնին դպրոցին ծայրագոյն և բնական վարժապետ նոքա են. ուրիշ ոչ ոք այդ վեհ պաշտօն չունի: Ընտանեկան դաստիարակութեան մասին դարձեալ երկարօրէն քննարկելու իւր տեղը ալ ժամ սկսինք խորհրդածել ընտանեկան միութեան և բաժանման, զարգացման և նուազման ներքին և արտաքին պատճառներու վերայ:

Ընտանեկան միութիւնը բուն նահապետական կեանքին օրինակն է, որով ընտանեկան ճիւղերը մի արմատէն շառաւիղելով՝ նոյն հայրենի տան արմատէն անբաժան կը մնան սիրելով միշտ մի ընտանիք կազմել և մի տան յարկի տակ բնակիլ. զոր կը դրուատէ Դաւիթը թէ՛ «Զի բարի կամ զի՞ վայելուչ, զի բնակին եղբարք ի միասին»:

Այս միութեան կեանքը առաւել զիւղացի ժողովրդոց համար փափագելի և օգտակար

համարուած է. վասն զի տան մի երկրագործ աշխատաւորները որչափ շատ լինին, այնչափ տւելի կ'ընդարձակեն իրենց վարուցան, և արդեանց մեծ շահեկանութիւն կ'ըստանան:

Շինական ընտանիքը շատ ցաւ կ'ազատն, և տան աւերումն և քանդումն կը գուշակեն եթէ ընտանեաց բաժանումն պատահի. և բաղդ մեծ կը համարին, յորժամ տան ծերունի նահապետ ողջ է, ու կը կառավարէ որդիքները և թոռները, նմանապէս մայր տանտիկին իւր հարսները և աղջիկները. որչափ փառք և պարծանք կը համարին, երբ նորածին մանուկներու օրօրօցներով կը լեցուի և կը ցնծայ տունը: Դեռ մանուկ էի, աստի իբր 50 տարի յառաջ կը պատմէր հայրս, որ իւր ուղևորութեան մէջ Մշոյ Հացեաց գաւառը մի գիւղական մեծ ընտանիքի հիւր եղած է և զարմացեր է երբ քսանի չափ նորածին տղոց օրօրօցները համարած է. թերևս ամբողջ ընտանեաց թիւը Յակովբ նահապետի ընտանիքէն աւելի եղած են:

Սակայն նկատել պէտք է, որ ամէն բաժանումն ընտանեկան բարգաւաճման արգելք չէ. անշուշտ կարելոր է, որ ընտանեաց ճիւղերը բաժանուելով նոր նոր ընտանիքներ կազմեն: Ինչպէս Եւրոպիոյ քաղաքակիրթ աշխարհ աւելի բարւոք դատած է, որ չափահաս զաւակ-

ները բաժանուելով ուրիշ ընտանիքներ կազմեն: Այլ այս դրութիւնը միայն յարմար և օգտակար է այն ազգաց ու քաղաքացի ժողովրդոց, ուր դաստիարակութիւնն յառաջ գնացած է, և ուր բաժանեալ զաւակները հայրենի տնէն միայն ստացուածոց ժառանգութեան բաժին առնելով՝ դուրս չեն ելներ, այլ և միանգամայն զիտութիւն, արուեստ և դաստիարակութիւն, որոց ժառանգութիւնը՝ առաւել տնկորուստ և մեծալարգի է:

Իսկ մեր հայրենի աշխարհին և նոյն իսկ գաղթական Հայոց համար ընտանեկան անդէպ բաժանումն միշտ վնասակար է. մանաւանդ երկրագործ ժողովրդոց համար, որոց ոյժ՝ արդիւնքը՝ ընտանեկան միութեան ու միաբան աշխատութեան մէջն է. եթէ բաժանուին՝ միացեալ զօրութիւնը կը ջլատի և խալառ ուժաթափ կը լինին: Ընտանեկան նահապետները միութեան հրաշքը՝ Նոյայ դարէն ի վեր փորձառութեամբ ճանչցած են: Ուստի այդ առաքինի տան ծերունիք իրենց մահուան օրը վերջին կտակը միշտ այս կաւանդեն օղջ ընտանեաց, որ նոքա սիրով ապրին, միաբան կենան, և չբաժնուին, շէն տուն չաւերեն: Թերևս փորձառութեան հետ Աւետարանէն ևս սորուած են այդ միութեան բարձրագոյն

դաս, թէ «Ամենայն թագաւորութիւն բաժանեալ լանձն՝ կործանի, և տուն բաժանեալ լանձն՝ աւերի»:

Թողունք արտաքին պատճառները, որ պատահար են. ինչ է արդեօք ներքին պատճառը, որ կը խռովէ տունը և ընտանիքը կը բաժանէ. այդ ինքնին յայտնի է՝ ատելութիւն, նախանձ ու վայելմանց անհաւաստրութիւն. խստութիւն, աչառութիւն, անհաւատարմութիւն, անվստահութիւն. ի վերջոյ մեծերու անխոհեմ ու յուր ընթացք և փոքրերու ստահակութիւն և այլն: Այս և սոյնպիսի առիթներով կը խռովի տունը, և կը բաժնուին զաւակներ ծնողքէն, եղբայր եղբորմէն և մերթ ևս երկու ամուսինք իրարմէ:

Արդեօք ինչ է հնար և դարման, որ ապրին և վարին միշտ սիրակապ միութեան և խաղաղութեան մէջ: Նոր աշխարհ կուսուցանէ, որ դորա միակ դարմանն է՝ մարդոց կատարեալ կրթութիւն տալ. չէ թէ միակողմանի կրթութիւնը, այսինքն մարդոյն կէսը կրթել, կէս մասին լոյս տալ, և նորա միւս կէս մասն թողուլ կոյր, խեղճ, ստրուկ և ապուշ: Իմացնել կուգեմ մարդոց երկու սեռին առանց խտրութեան կրթութիւն տալ իւրաքանչիւրին իւր կոչման պատշաճ, որպէս զի

ընտանեաց մէն մի անդամը, իւր իրաւունք, իւր պարտիքը ճանչնայ, իրարու խօսքը հասկնան, միաբան խորհին, միաբան ընթանան առանց կաղալու. այլ կամ կին, ծնողք կամ զաւակները, հարսն կամ սկեսուրն:

Այսպէս երբ նոր աշխարհի մէջ հաւասար կրթութիւն պէտք է ընտանեկան միութիւնը պահելու համար, մարդ կը զարմանայ թէ, հապա ինչ բան էր և թնջ զօրութիւն, որ հին աշխարհի նահապետական կեանքի մէջ անխղճի կը պահէր ընտանեկան միութեան կապը:

Զարմանալ պէտք չէ, այդ միութիւնը պահելու համար, բաւական էր տան կառավար նահապետին հայրական պատկառանք, մեծ տանտիկնոջ ժրագործ տնտեսութիւնն, զաւակաց ակնածութիւն և մեծարանք առ ծնողս, հարսներաց հլու հնազանդութիւն, և բան զամէն աւելի՝ կրօնի երկիւղածութիւն և Աստուածպաշտութեան հաւատքը:

Այս կամայական և ազատ առաքինութիւնք նահապետական ընտանեաց համար իբրև բնական օրէնք և նախնական վարուց բարի ժառանգութիւն համարուած էր, որ աւանդաբար յորդուոյ յորդիս կը ձգէր ու միշտ կը ջանալին անեղծ և անարատ պահել. որոց մնացորդ նըշխարները դեռ հայկական աշխարհին մէջ կ'ե-

րեին. մանաւանդ հողագործ ժողովրդոց մէջ: Սակայն աշխարհ և ժամանակը ամէն բան կը յեղաշրջեն. արեւմտեան նոր քաղաքակրթութեան կեանքը դէպ արեւելք կուգայ հեղեղի պէս. Կոստանդնուպոլսոյ և ծովեզերեաց քաղաքաց ընտանեկան հին կեանքը ողողեց. ով կարող է թումր քաշել այս հեղեղին դէմը. անշուշտ այս հեղեղը պիտի երթայ հասնի մինչև Մասեաց ոտն՝ Նոյին գերդաստանը ևս ողողելով պիտի քշէ հետ տանի առհասարակ բոլոր ազգերու հին կեանքը: Երանի՜ թէ մեր կեանքի միայն յոռի մասն տանէր. ոչ, պարզ և ուղիղն ևս ի միասին կը տանի. շատ քաջ է այն ազգ և ընտանիքը, որ յոռին կը թողու և իւր նախնական կեանքին լսւ և ուղիղ մասն պինդ կը բռնէ: Նկատել արժան է, որ արեւմտեան քաղաքակրթութեան այս հեղեղին ջուրը շատ խառնուրդ ու պղտոր է. չարն ու բարին, լոյսն ու խաւար, անկրօն գիտութիւնը՝ իւր հետ զուգընթաց է: Ուստի Հայոց ընտանիքը պէտք է այժմէն իրենց աչքը բանան գիտութեան լուսով և բարի դաստիարակութեամբ պատրաստուին. միայն այսու կարելի է քաղաքակրթութեան խառնուրդէն բարի մասն ընտրել: Իսկ եթէ լոյս և դաստիարակութիւն թողու, ապուշ ու տգէտ լինելով

քարի մասն ընտրել չգիտնայ, իւր բերան բանալ հեղեղին դէմ, ամէն ամէն ասեմ քեզ, մտադիր ընթերցող, Հայոց ընտանեկան կեանքը պիտի խեղդուի. աւաղ կարդամ այն ընտանեաց, որ փոխանակ ի մի կողմ փախչելու, հեղեղի հոսանքին առաջ կեցած փորձ կը փորձեն. կը տեսնան իսկ իրենց աչքով որ շատ ընտանիք խեղդուելով իրենց զիակաները դեռ այսօր Վոսփորի ծովուն երեսը կը տատանին. որով ջնջեցաւ իսպառ իրենց ընտանեկան սեռն ու ճետն:

Այնպէս չկարծենք թէ այդ արեւմտեան հեղեղը՝ միայն արեւելեան ընտանիքները կը խեղդէ իւր զեղխութեան հոսանաց մէջը, ոչ, այդպէս չխորհինք՝ հաւաստի լինելով, որ նոյն իսկ Եւրոպիոյ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ շատ ընտանիքներ կը խեղդուին ու կը ջնջուին. միայն նոքա կապրին ապահով, որոց փրկութեան տախտակը միայն ընտանեկան կրթութիւնն է:

Հետեւինք ու հաւատանք ուրեմն թէ այդ է միայն Հայոց ընտանեաց տպաւէն, թող ամէն ընտանիքը գրկէ այդ կրթութեան փայտը, որ Քրիստոսի կենաց փայտին պէս պիտի պատասպարէ զինքն:

Զ.

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՄ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵՆՏՔԻՆ

ԽԱՓԱՆԱՐԱՐ ՁԵՂԵՄՈՒՆՔՆԵՐ

ՄԱՐԴԻԿ, որ ամուսնութեան պտուղ և արգասիքն են ի բնութենէ, և բնապէս կը սիրեն ամուսնութիւնը, ի բաց թողլով այն բացառութիւնք, որով մարդն իւր ազատ կամայ իրաւամբ կամ ուխտիւ կամ ուրիշ արգարացի առիթներով խոյս կուտայ ամուսնութենէն:

Ուստի երբ աշխարհիս մարդոց ամենամեծ մասն կը սիրեն և կը պատուեն ամուսնական կեանքը և կը խայտան իրենց նախահօր պէս երբ առնթեր տեսնան իրենց նախատիպ պատկերը, զոր Աստուած մենաւոր մարդոյն իբրեւ ընկեր, օգնական և զուգակից տուաւ: Առ այս վկայ է աշխարհիս ընդհա-

նուր ամուսնական և ընտանեկան կեանքն. թէ մարդիկ ընդհանրապէս կը ցանկան ամուսնանալ, որդիս ծնանել, ընտանիք կազմել, միշտ կենդանի պահելով իրենց տան փառքն և տոհմական լիշատակն:

Իսկ արդ՝ եթէ այս այսպէս է, ինչպէս որ է ճշմարիտ, այլ ևս ինչ կան մարդոյն առաջ խափանարար առիթներ:

Ընդարձակ մտքով եթէ քննենք շատ բազմապատիկ են, որք առ հասարակ մարդոյն հնարած զեղծմունքներն են թէ ներքին և թէ արտաքին. որոց գլխաւորները թուեմքեզ, դու ինքնին խելամոլտ եղիր, և ահա-լասիկ: Սանձակոտոր ազատութիւն, անառակ կեանք, զեղխութեան պերճանք, չքաւորութիւն, ստրկութիւն, ծառայական վիճակ, պանդխտութիւն, քաղաքային օրէնք և երկրին հանգամանքները և այլն, որոց վերայ ես միայն համառօտ պիտի խօսիմ, մնացեալը կը թողում որ դու ինքնին ժողովուրդի կեանքի մէջ տեսնաս և իմաստասիրես:

Մեր ժամանակը վկայ է, թէ ինչպէս ոմանք սանձակոտոր ազատութեան մէջ ցանկասիրութեան ընդարձակ ասպարէզ գտնելով, այլ ևս հարկ չեն տեսնար համեստ ամուսնութեան սուրբ կապով միայն մի ամուսնոյ

հետ կապուիլ, այլ առանց ուխտի և դաշին, առանց եկեղեցւոյ օրհնութեան, սուրբ և ողջախոհ առաքաստէն դուրս ամենուրեք կը գտնեն իրենց ցանկութեան կրից յազուրդ ու ճարակը. և այնուհետեւ մտրդկային ամօթն արհամարհելով՝ արձակ ու համարձակ վարիլ կուզեն աշխարհիս օրինակարգ ընկերութեան մէջ. որպէս թէ չլինէին մարդոց համար պարտք և իրաւունք, չլինէին ամօթ և պատուոյ զգացումն. մարդիկ մոլի սիրով ընկերանային առանց տիրապէս հայր ու մայր կոչուելու և այն դժբաղդ անծին կամ ծնած մանկիկները դատապարտուէին իրենց ապօրէն ու մեղապարտ ծնողաց պատճառաւ կամ արեւ չտեսնալով չքանալ, և կամ իբրեւ անհայր անմայր անծանօթ որբերը՝ աշխարհիս հրապարակին վերայ անտէրունչ մնալով՝ եկեղեցին միայն զթար ու հոգար զիրենք: Վասն զի սանձակոտոր ազատութեան կեանք ընտանեկան չէ. ոչ համեստութեան մէջ պատասխարուած է և ոչ ևս ամուսնութեան վրկայագիր ունի. կամ այն սպիտակ անմեղութեան ծածկոյթը, որ կը ծածկէ մարդոյն առականք: Նա մերկ կը շրջի հրապարակի մէջ. թէ գիտուն և միանգամայն իմաստակ է: Երանական փիլիսոփայութեամբ կը համոզէ իւր

միտքը, և թող կուտայ որ իւր անժուժկալ
կիրքը ազատօրէն վարի. եթէ նուաստ ու
սինքնոր է, նա իւր ռամկութեամբ ոչինչ
չգգար իւր պատուոյ և անուան համար. թէ
հարուստ է, ազնուական է, կը կարծէ թէ
մամոնային զօրութիւնը կամ անուան փառքն
ու վարկը կարող են ծածկել իւր առականքն.
մարդկային ակնածութիւնը և մեղադրանքն.
մանաւանդ նոքա, որք կը համարին զիրենք
Եւրոպիոյ քաղաքակրթութեան հետեւող զա-
ւակները, և իրենց մեծ ուսմունք, կեանքն
ու զբաղանքն են սիրավառ վիպասանութիւնք
և այլն: Այսպէս ահա սանձակոտոր ազատու-
թիւն և անառակութիւնը՝ խափանարար կը
լինին ամուսնութեան:

Զեղխութեան մոլութիւնը թէպէտ անա-
ռակ և անհամեստ կեանքին ճարակելի նիւթն
է, սակայն այս նիւթի սոսկ տրտաքին անա-
ռակութեան համար չի ճարակիր, այլ նոյն
խիւ ընտանեկան կեանքին մէջ աւելի ևս կը
ճարակի կեանքի ու տնտեսական պիտոյից հա-
մար, որ այնչափ բազմապատիկ շտապած են,
որոց մէջ գրեթէ խեղդուած է ամուսնութեան
պէտք ու կարիք: Միթէ չե՞ս հաւատար, ըն-
թերցող, թէ հայ ընտանիքներէն շատերը
պերճ ու փառասէր զեղխութեան մէջ պարա-

նոցաթաղ եղած են: Եւ ինչ է նոցա սրտի
ու սիրոյ հաճոյք. գիտե՞ս, շքեղ տուն, թան-
կագին կահ կարասիք, կառք ու սիգաճեմ ձիե-
րը, անբաւ զարդ, անհուն նորազիրութեան
ձևերը, սնապարծ ցոլցամոլութիւն, զբօսա-
սիրութիւն, ունայնամիտ տենչանք և այլն:
Այս ամէն պերճանք՝ մի մեծ բանակ կողմե-
լով կը զինուորին պարզ կեանքին դէմ և կը
լաղթահարեն ամուսնական սէրը. ինչպէս մա-
րախին բանակը ցորենի արտերը կսպառէ,
նոյնպէս այդ պերճանքն է, որ կուտէ կապս-
ուէ ամուսնութեան բաժին սեղանին հացն.
ո՛չ հարսին օժիտ կը թողու և ո՛չ փեսային
վաստակ, և ինչ պէտք է երբ այս կարգի
մարդիկ զեղխ ու մեղկ կեանքը աւելի նա-
խադաս ու հաճոյական կը համարին քան
ամուսնութիւն և ընտանիք:

Գու չե՞ս տեսնար, ընթերցող, այն ընտա-
նիքը, որ առանց խնայելոյ ամենայն շռայլու-
թեամբ կը հոգան զեղխութեան անպէտ պէտ-
քերը և կը մոռնան ամուսնութեան կենաց
պէտքն ու պարտիքը. զարդարասիրութեան
բուռն տենչ՝ ամուսնասիրութիւնը մեռուցեր
է: Զգիտեմ զո՞վ առաւել մեղադրեմք. անփեսայ
օրիորդն թէ անամուսին երիտասարդն, որոց
մի՞նն կը պատասխանէ թէ ես հաճոյանալու
համար զարդ կը սիրեմ, կամ թէ ես կին եմ,

ի բնութենէ զարդն իմ վայելչութիւնս է. իսկ միւսն ևս իբրեւ իրաւացի փաստ յառաջ կը բերէ թէ նոյն իսկ ես ալ այդ զարդին համար կը խորշիմ ամուսնութենէն, նախատեսելով թէ ամուսնութենէն լետոյ թնչպէս հոգամ ընտանիքը և թնչպէս կարենամ փայտ հասցունել զեղիտութեան կրակին, որ շատ ընտանեաց տուն վառեց մոխիր դարձուց. դեռ աւերակները կը մխան, ծուխ կելլէ. ես կը տեսնամ և այդ փորձերէն իրաւունք չունիմ խելարելիլ և զգուշանալ ամուսնական վիճակէն և ալլն:

Թող չարդարանան, երկուքն ևս հաւատարմեղագրանաց արժանի են. որոց դատաստան ու վճիռը գիտեն որոշել մեր ընտանեկան կեանքը դատող իմաստուն դատաւորները:

Շատ զարմանալի է, որ երբ զեղի մարդիկ ամուսնութենէն կը խորշին, ընդհակառակն չքաւոր ժողովուրդը, մանաւանդ զիւղացի ընտանիքը ամուսնութիւն կը սիրեն. ոչ նախատեսել կուզեն և ոչ ապագայի հոգ ու հաշիւը կընեն, իբրեւ հասարակ առած կը խօսին իրենց մէջ, «Ամուսնանա՛նք, հացն Աստուած կուտայ». և հարսանեաց սեղանին վերայ դարձեալ այսօրհնութիւն կուտան. «Աստուած շատ հաց տայ մեր փեսային ու հարսին»: Գիւղացի հոգաբորժ ժողովուրդը անխորհուրդ չէ, իւր

անուս վիճակի մէջ նախատեսութիւն ունի: Նա ամուսնութիւն կը սիրէ, որպէս զի ընտանեաց մէջ աշխատաւոր մշակները շատնան. նորա համար շատ պէտք են մանչեր ու աղջիկներ: Նա միշտ այնպէս կը դատի, որ ընտանեկան հարստութեան աղբիւրը՝ ժրաջան զաւակներն են. սորա համար է, որ հարկաւոր ու կանոնաւոր ամուսնութիւնը աւելի հասարակ ու շինական ժողովրդոց մէջ ընդհանրացած է քան թէ քաղաքակիրթ կարծուած ժողովրդոց ու ազնուականաց մէջ:

Սակայն աշխարհիս տնտեսագիտաց կարծիքին հետեւելով՝ պէտք է համոզուինք թէ չքաւորութիւն միշտ խափանարար է ամուսնութեան. վասն զի չքաւոր ընտանիքները թէև սիրեն ու բաղձան ամուսնութեան, այլ կարող չեն բարգաւաճել կամ ամուսնութիւնը արգասաւորել: Փորձառապէս կը տեսնամք ահա մեր հայրենեաց ժողովուրդի կեանքին վերայ, որոց չքաւորութիւն ու տառապանքը միտնգամայն խափանարար եղեր են ամուսնութեան և բարգաւաճման: Ահ, թէ որ հաց չը լինի՝ մայրերը տնօթի կը մնան, և երբ մայրերը տնօթի մնան, նորածին մանուկներու կաթ կըցամբէ: Երանի՜ թէ այս լինէր միայն չքաւորութեան արկածն. թող աղքատութիւն տառապէլ զի-

րենք, միայն թէ երկու ամուսինք իրարու հետ անբաժան ապրէին: Ոչ, չքաւորութիւն չի խնայեր, նորաստակ ամուսիններն անգամ քաղցր հայրենիքէ, սիրոյ գիրկերէն հանելով ի պանդըխտութիւն կը վարէ. այսօր քստն հագարէն տւելի մեր հայրենեաց պանդուխտ զաւակները կը տառապին մայրաքաղաքիս մէջ, հինգ, տասն, տասնհինգ և մինչև քսան երեսուն տարի օտարութեան մէջ տառապելով՝ որոց շատերն ևս հայրենի հողէն և իրենց նախնեաց գերեզմանէն զրկուելով՝ օտար երկրին ու հողին տակ կը թաղուին. ով կը տնկէ նոցա վերայ մի խաչքար և կը գրէ նոցա յիշատակը: Եթէ ստուգիւ վիճակազրեմք Հայոց ժողովուրդին այս պանդըխտութեան չարչարանաց վիճակը, շատ ողբալի է. վասն զի տիրապետող չքաւորութենէն կը սպառին ու կը չքանան ընտանիքը ու հետևապէս կը նուազի Հայոց հին ու բազմաճոխ ազգը:

Չքաւորութեան հետ մեծապէս խափանաւոր են ամուսնութեան ու բարգաւաճման նաև երկրին հանգամանքներ թէ բնական և թէ պատահական, այսինքն հող, ջուր, օդ, ժողովուրդին բարոյական և նիւթական կեանք և այլն: Սոսկ հաւատալով չենք խօսիր, ահաւասիկ կը տեսնամք, որ գիտութիւն և քաղա-

քաւորութիւնը մարդոց ընտանեկան կեանքը կը բարւոքէ. ժողովուրդին զաւակները օր ըստ օրէ կը բազմապատկին. ամէն տարի Եւրոպոյ ամէն ազգերէն հարիւր հազար ընտանիքներ գաղթական կերթան դէպ յԱմերիկա: Իսկ Ասիական աշխարհը կը թափուրանայ ժողովուրդէն. պէտք չէ երբէք զարմանանք ու հետազօտենք, քանզի սորա պատճառներ խիստ յայտնի են: Աշխարհ, որոյ ժողովուրդը դեռ տգէտ է, անուս է, անարուեստ է, կեանքն՝ իւր հնութեան մէջն է, յառաջդիմութեան տարերք չունի, կը ճնշուի կը հարստահարուի թէ իւր ձեռքով թէ օտարին, իւր հացը դառնութեան հաց է, իւր ջուրը՝ կարօտանաց, իւր օրերը վշտմբեր են, իւր կեանքն ապերջանիկ. նա կը գողայ միշտ այն ամէն արհաւիրքէն, որ զինքն չըջապատեր են. քնչպէս կարելի է յուսալ թէ այդպիսի ժողովուրդը հարսանեաց թմբուկը զարնէ, պար խաղայ, ամուսնանայ, ընտանեաց հայր լինի, ժողովուրդին թիւ յաւելու, ազգ, Հայկայ սերունդ բարգաւաճի ու բարձրանայ:

Հայ ժողովուրդին այս անյուսալի վիճակը, որ մեծապէս արգելք ու խափանարար է իւր ամուսնական կեանքին և բարգաւաճման համար, այլ ևս տակաւին կը մխիթարուիմ մեր

հայրենի ժողովրդոց ընտանեկան կեանքին վերայ, որ թէպէտ տառապեալ է, աղքատ է թէ հայրենեաց և թէ պանդխտութեան մէջ. սակայն որչափ քաղցր ու նուիրական պարտիք է նոցա համար ամուսնասիրութիւն և ընտանիք: Նոյնահասակեցի հարազատ թուները նոքա են տիրապէս, որ չեն մոռնար իրենց մեծ պապուն ան սուրբ յիշատակները, որ նահապետական կեանքը ժառանգութիւն թողած է իւր մնացորդ զաւակաց: Այդ ժառանգութիւն քնն է, գիտես. գանձ չէ, ոսկի և արծաթ չէ, ագամանդ չէ, այլ դրախտի ամուսնական օրհնութիւնը, որ Ադամէն սկսեալ նահապետէ առ նահապետ անցնելով հասաւ մինչև Յաբեթի ու Հայկայ տունը, որոյ մնացորդ զաւակները այդ Աստուածապարգև հարստութեան տէր և ժառանգորդ են:

Ռու չեմ զարմանար, մտախոհ ընթերցող, թէ ինչպէս այլ և այլ պատճառներէ և անչափ ժամանակ ժամանակ դադրականութեանց երեւեն, տակաւին չեն մնաց Հայկայ տուն. թէև իւր փառաց շուքը կողոպուտ տուաւ. բայց շատ պինդ պահեց այս օրհնութիւնը, որով մնաց ու դարձեալ պինդ անջինջ մնայ Հայկայ տուն և ընտանեաց յիշատակ Հայոց աշխարհէն:

Ո՛վ դուք անմահ ընտանիք հայրենեաց, խնամով պահեցէք այդ սուրբ օրհնութեան աւանդը, որպէս զի աճի կենդանի մնայ Հայկայ տան նահապետական սերունդը:

Ինչպէս տեսանք թէ դառն չքաւորութիւն և պանդխտութիւնը ստուգիւ մեծապէս խափանարար են Հայ ժողովրդոց ամուսնական կեանքին. այլ այս կեանքին հետ նկատել արժան է նաև գաղթական Հայոց վիճակը, թէ արդեօք նոցա համար քնն են խափանարար առիթները, որ հայրենիքէն դուրս մեծ մասամբ մայրաքաղաքիս մէջ կը բնակին: Այս կարևոր կէտն իբրև վիճակագրական խնդիր պէտք է ուշադրութեան առնումք:

Պատմութիւն կաւանդէ թէ Կոստանդնուպոլսոյ գաղթական Հայոց թուականը Յովակիմ Պատրիարքին օրէն կըսկսի, որ հինգ հարիւր տարուան գրեթէ կը մօտենայ: Այս միջոցը հինգ դար է ամբողջ. Կայսերական քաղաքին մէջ բնակող Հայոց աճումն մինչև ուր հասած է: Ես այնպէս կը կարծեմ տառն և հինգ կամ շատ շատ աւելի քսան հազար ընտանիք հաղիւ կը կազմեն, որ պէտք էր կըրկնապատիկէն ևս աւելի լինէր: Եւ քնն է այս նուագական թուոյն պատճառը. պատճառներ շատ ու բազմադիմի են թէ անցելոյն և թէ

ներկայ ժամանակիս մէջ:

Եթէ պատմութեան միտ դնենք, Պոլսոյ գաղթական Հայոց անցեալ կեանքը ոչինչ տարբերութիւն չունէր բուն հայրենեաց ժողովուրդի կեանքէն, որովհետեւ ասոնք ևս միշտ քաղաքական փոփոխութեանց ենթարկուելով՝ բարւոք վիճակ չունեցան և իրենց ընտանեկան կեանքն առանց բարգաւաճելոյ մնաց:

Ներկայ ժամանակիս մէջ թէպէտ հին խափանարար առիթները վերջացած են, սակայն նոր աշխարհը ուրիշ խափանարար առիթներ հանեց երևան, որ քան զհինն դառնու գոռալին է: Եւ քնն է այս, դարձեալ կրկնեմ քեզ, ընթերցող, պերճանք և գեղխութիւնն է, որ իւր անողոք արշաւանքներով քանդեց և դեռ պիտի քանդէ գաղթական Հայոց տուն և ընտանիք: Երբ պերճանք և գեղխութիւն կը քանդեն, հապա քնն բան կարող է շինել և վերջացնել միանգամայն այդ խափանարար պատճառները, և բուժիչ դարմանն քնն է այս աղէտալի հիւանդութեան: Շատ խօսեցայ և դարձեալ նոյն կը կրկնեմ. դժուար գորաւոր դարմանն է միայն, որ խելաբերելով զգաստանան գաղթական Հայոց ընտանիքը: Իսկ եթէ տակաւին ծերոց

խրատները քամահրեն, բարոյախօս դաստիարակաց խօսքերուն չհամոզուին, տնտեսագիտաց հաշիւները մերժեն, և շարունակեն իրենց կորստեան ճանապարհ, այնուհետեւ այլ ևս ոչինչ դարման կայ զիրենք ուղղելու. բայց միայն ապագայի թշուառներ օրերը, յորում նոքա պիտի վաղվադեն դէպ ի զգաստութիւն, յիշելով Դաւիթին խօսքը, թէ՛ «Յաճախեսցին հիւանդութիւնք նոցա, պապ վաղվադեսցին»: Դաւիթ Յակովբայ տան և նորա յամառ ընտանեաց համար խօսեր է այս բանը. իսկ կատարումն Հայկայ տան վերայ ևս կը յարմարի: Կաղօթեմ ձեզ համար, Հայոց գաղթական ընտանիքներ, բացուի ձեր զգաստութեան աչքը, դուք ներկային մէջ տեսնաք այն կորստաբեր օրն, տեսնաք ու բարւոքէք ձեր ընտանեկան կեանքը: Այս միայն կաղօթեմ ձեզ համար, որդիք հայրենեաց, որ դուք ազատ մնաք այս աւերիչ գեղխութենէն, ձեր փառքն ու պերճանք թող լինին միայն հայրենեաց հողն ու դաշտ, ջուրըն ու բիւրաղան ծաղիկները, եղնամուր, մաճըն ու արօր և շինականին անպաճօց խըրճիթն:

Բայց կարող չենք ժխտել թէ ծնողքն ևս մեծ իրաւունք ունին այս պարագային մէջ. իբրեւ հայր ու մայր, իբրեւ փորձառուք և խելահաս: Վասն զի բազում անգամ տեսնուած է, անցելոյն և ներկային մէջ շատ ապացոյցներ կան, որ թէ փեսայացու երիտասարդն և թէ կոյսն յոլով տնգամ կը վրիպին իրենց ազատական ու եռանդավառ ընտրութեան մէջ: Իսկ ծնողաց ընտրութիւնը դուն ուրեք կը սխալի և սորա պատճառը խիստ պարզ է. վասն զի թէ երիտասարդն և թէ կոյսն գրեթէ միշտ կրից բերմամբ և բուռն սիրոյ զգացումով կը տեսնան ու կը հաւատնին և շատ անգամ աչքը կը դիւթէ գիրենք: Իսկ ծնողք ծանր խորհրդով ընդ երկար հետազօտութեամբ հազիւ ուրեմն կը հաւանին և կընտրեն: Այլ ես կը խօսիմ այնպիսի ծնողաց համար, որ արդարեւ ընտանեաց գլուխ, բարի հայր և բարի մայր հանդիսացած են, և որ արթուն և աշխուրջ են, գիտեն լաւապէս որոշել իրենց զաւակաց ամուսնութեան բաղձն: Բայց շատ մեղադրանաց արժանի են այն ծնողք, որ կամ աշխուրջ և խոհակամ ընտրութիւն չունին և կամ այլ և այլ շահու և գաղտնի հանգամանքներէ ստիպելով իրենց զաւակները նոյն իսկ իրենց ձեռքով

զօհ կուտան անյարմար ամուսնութեամբ չըխնայելով և չնախատեսելով ապագայ ընտանեկան աղէտն:

Ամուսնական ընտրութեան մէջ առաջին զգուշաւոր պայմանն է, որ առանց արենակցութեան լինի, ինչպէս օրինադրած է Աստուածային օրէնքը և Եկեղեցւոյ հարց կանոնական սահմանը: Այս օրէնքը թէև կարծեն ոմանք թէ դրական է, կամ մարդոց մտացածին գիւտ. սակայն ոչ միայն բնական է, այլ և բանաւոր մարդոյն համար նուիրական և սուրբ է. նովաւ է, որ մարդոյն ազնուութիւնը կը բարձրանայ և կը զանազանի անագգի և խառնադոյգ անասնոց կարգէն և քաջառույգ կը բեզմնաւորին ընտանեկան պարտիզին մատաղատունկ ծառերը: Արենակցական ամուսնութիւնը ոչ միայն Եկեղեցւոյ օրինաց բարոյապէս հակառակ է, նաև բնապէս վնաստկար է ազնուասերունդ ընտանիք կազմելու. և առայս միաձայն կը վկայեն հին և նոր աշխարհ, տգէտ և իմաստունն առհասարակ. և արդի ժամանակիս քաջափորձ բնագէտներ և բժիշկները փորձով կապացուցանեն ազգակից ամուսնութեան չար հետևանքները:

Որչափ անբարի է մեր ժամանակը, յորում այս վսեմ օրինաց գիրը սկսեւ է հետզ-

հետէ եղծանիլ և հին զեղծմունքն օր ըստ օրէ կը բազմանայ ազգին մէջ, զոր վերջացուց Մեծն Ներսէս, և տաժանելի աշխատութեամբ հազիւ հազ կարկատեց այդ օրինաց ցանկը: Այլ գիտէս, ուշիմ ընթերցող, թէ ոչք էին Հայոց ազգի կարգէն այդ Աստուածագիր ցանկ խրամատող ձեռք. հասարակ ժողովուրդ չէր, աղքատ ընտանիք չէին. հապա Հայոց նախարարներ և իշխանագուն ընտանիքը, որք առանց ակնածութեան կը հեստէին Եկեղեցւոյ սահմանադրութեան դէմ և հայրապետին հովուական գաւազանը խորտակելով՝ կամուսնանային, գաւակները կամուսնացնէին մերձաւոր ազգախառնութեամբ, և սորա պատճառը չէ թէ միայն իշխանական պերճութիւնն էր, այլ առաւել վատ ազահութեան նախանձը, որ տոհմական հարստութիւնը պահուի ու չժառանգէ զայն ժողովուրդին արժանաւոր գաւակը:

Դատեցէք, ժողովուրդ Հայոց, այս եղծումն, որ այժմ ևս կը տարածի ազգին մէջ. ո՞վ է պատասխանատու. նոքա որ սոնքացեալ հպարտանալով իրենց զօրութեան վերայ կը ստահակին այս օրէնքին դէմ, չէ մեք եկեղեցւոյ պաշտօնեաներս, որ չկրելով մեր այն վեհ նախնեաց սաստող ու նախանձաւոր հոգին՝ անկարող կը լինիմք հսկել օրինաց ցանկին վերայ:

այլ կը խոնարհիմք ժամանակի կեղծաւորութեան հետը և սորա անունը կը դնեմք խոհեմութիւն, քաղաքականութիւն, ժամանակի պահանջման վարմունք, և մերթ ևս երբ յաջողի օրէնք ծանրագնով վաճառել, այդ ևս կը համարիմք մեզ համար պարծանք, գործունէութիւն և ազգին շահաբերութեան մի գիւտ: Երբ ապիկար հովիւներս գաւազանին իրաւունքը մի կողմ դնելով՝ կը թոյլատրեմք, որ գործուին այդ զեղծմունքները, դու միթէ իրօք կը սրտմտիս, ժողովուրդ Հայոց: Այո՛, պահ մի կը զայրանաս կը բամբասես կղերը՝ ցոյց տալով թէ օրինաց շատ նախանձաւորես. շուտ կանցնի քո այս զայրոյթ, դու լեւտոյ կը մեղմանաս ու կը մոռնաս առջի դատաստանդ ու կսկսիս զմեզ և մեր օրինազանցութիւնը գովել, թէ ժամանակի ազատութեան համեմատ վարուեցաւ, թէ ազգասիրութիւն գործեց, հոգ չէ թէ օրինաց ցանկը փոքր ինչ քանդուեցաւ, ազգին նիւթական շահն ևս նկատել պէտք է և այլն: Թողունք այս դատաստանը ուրիշ անգամ տեսնալու, դառնանք ճառիս նպատակին վերայ:

Ամուսնական ընտրութեան երկրորդ պայմանն է համեստութիւն երկուստեք կողման հանգամանաց, համեստութիւն հասակ առ

հասակ, համեստութիւն վիճակ առ վիճակ, համեմատել պէտք է նաեւ երկու ամուսիններու բարքն ու վարք, և երկու մերձաւոր ընտանեաց կեանքն ու յարմարութիւնը: Ամենայն զգուշութեամբ երկուստեք կողմէն նախապէս զուգակշռել պէտք է այս կարեւոր հանգամանքները ու այնպէս հաւանութիւն տալ իրարու: Ապա թէ ոչ՝ շատ անգամ ինչպէս յաճախ կը տեսնամ ընտանեկան կռիւներ, բաժանումներ, անյարմար ու անպատշաճ խնամութենէն յառաջ կուգան ու կը խանգարեն ընտանեկան հանգարտ ու խաղաղ վիճակը: Այս դժուարին ապագայէն ազատելու համար, նոր խնամի եղող ընտանեաց պարտիքն է, որ չմոռնան երբեք համեմատութեան չափն ու ճշդութիւնը, գիտնալով թէ բովանդակ տիեզերքը համեմատութեան չափով կը կառավարուի: Որչափ անբնական է և մեծ խիղճ, երբ բռնութիւն կամ հրապոյր և կամ թէ շահ կը ջանան իրարու հետ պատուաստել երկու ամուսինները, որ մին դալար նորատունկ է և միւսն հինաւորաց հաստացեալ ծառ, որ աշնան մօտ է, իւր տերեւներ դեղնած պիտի թօթափին, բունը փտած է, և ստեղունք գօսանալ սկսած են: Օրհնեալ լինին մեր եկեղեցւոյ սահմանադիր Հայրերը, որ օրինօք հաստատեր են կոյս ընդ կոյսի,

այլին ընդ այլուոյ: Ամուսնութեան այս համապատշաճ օրէնք դեռ մեր հայրենի գաւառներէն շատերը երկիւղածութեամբ կը պահեն: Իսկ Պօլիս և ուրիշ ծովեզերեայ քաղաքները այդ օրէնքը իբր հին ու անպէտ համարելով բարձի թողի եղած է ժողովուրդէն և միանգամայն եկեղեցւոյ հայրերէն:

Եթէ մէկն յառաջ բերէ, եթէ որ կարիճ նորապսակ երիտասարդի մը ամուսին մեռնի տարաժամ, նա պարտաւոր է մի այլի կնոջ հետ ամուսնանալ:

Այդ հարցմանն՝ ես ալ մի հարցումն յառաջ բերեմ, եթէ նոյնպէս ապաժամ մեռնի փեսայն՝ այլի մնայ իւր հարսն, որոյ կեանք նոր բացուած գարնան պէս դեռ ծաղկահասակ է, կաղաչեմ, որ խօսիս քնչ է քո արդար դատաստանը, դու որ խիղճ կընես նորատի փեսային համար, նոյն խիղճ չես զգար նորածաղիկ հարսին համար և կուգես, որ նա անամուսին, անպտուղ սեւաքօղ երթայ մինչև ի գերեզման: Եթէ փեսայն կանձկայ, որ դարձեալ կոյս ամուսին մի առնէ կամ ինքն կուսին փեսայ լինի, արդեօք այլի հարսն իրաւունք չունի՞ այդպէս անձկանալ: Բիւր անգամ երջանիկ կը համարի զինքն, եթէ բախտաւորի թող կոյս փեսային՝ գէթ այլի փեսային

ամուսին լինել: Մեծ զրկանք է այս կանանց սեռին, մեծ ոճիր է տառապեալ ալրիններուն, այլ ով կըլինի նոցա համար իրաւարար դատաւոր, քանի որ աշխարհիս դատաւորները այր մարդիկ են: Խօսքիս միտքը չլինի թէ խեղաթիւրեւ, մտադիր ընթերցող, ես չեմ ասեր, որ կինները դատաւորական աթոռ նստին, ուլ ասել կուզեմ բանին ճշմարտութիւն, որ ալեւոր դատաւորները, այս դատաստանին մէջ աչառելով կը վարին, և այս բարոյական հարստահարութիւնը տակաւին պիտի ծանրանայ շատ մանկամարդ կիններուն վերայ, քանի որ ժամանակ յոռի ազատութեան զեղծմունքներ կը յաւելու:

Հարսնտրութեան կարեւոր պայմանները այսչափ միայն լիշելով՝ խօսինք այժմ Նշանադրութեան խորհուրդին վերայ, որ հանդերձեալ սլսակին նախօրհնութիւնն է. զոր կը կատարէ Եկեղեցին հանդերձ վկաներով, ցոյց տալով հրապարակաւ թէ խօսեցեալ կոյսն նշանեցաւ մի երիտասարդի համար, այլ ևս ոչ ոք իրաւունք ունի ուրիշի համար խօսել կամ նշան տալ:

Նշանդրութեան խորհուրդ շատ հին աւանդութիւն է, և կը տեսնամք զայն նահապետական ընտանեաց մէջ: Աբրահամ նահապետ

իւր հաւատարիմ Եղիազար ծառայն ի Խառան կը դրիէ իւր հայրենի ազգատոհմին տունը, որպէս զի Խառանայ որդւոյն համար հարսնախօս լինի: Տէր կառաջնորդէ հաւատարիմ ծառային, Խառանու ջրհորին գլուխ կը գտնէ պտրկեշտ Ռեբեկայն, հոն Եղիազար կը հաւատայ թէ կոյսն ըղձակաթ է իւր փեսային. այլ ևս չսպասեր ծնողաց հաւանութեան. իսկոյն կը նշանէ դնելով մատնին ի մատն և ապարանջաններն ի բազուկ, որ ի կողմանէ փեսային կուղերձի առ հարսն իբրեւ ի նշան հաւանութեան և սիրոյ: Այս ընտանեկան պարգու անկեղծ սովորութիւնը, որ Աբրահամէն յառաջ թերեւ Նոյի ընտանիքէն սկսեալ մինչև ցայսօր աւանդաբար հասած է:

Երանի՛ թէ մեր հարսնախօսք Եղիազար ծառային պէս հաւատարիմ լինէին, առանց կեղծելոյ, առանց նենգելոյ, առանց որ և իցէ խարդախ միջոցներ ի գործ դնելոյ՝ սրտի պարգութեամբ կատարէին այդ զգուշաւոր պաշտօնը, որ ընտանեկան միութեան առաջին կապն է, զոր պէտք է ամենայն հաւատարմութեամբ և լի սիրով ամրապնդել:

Նշանդրութենէն յետոյ՝ նշանուած կուսին սուրբ պարտիքն է, իւր աչքի խանդակաթ սէրը դարձնել միայն Նշանի մատանւոյն վե-

րայ. լիշել, միշտ լուշի պահել թէ ինքն նշա-
նուած է, հարս պիտի լինի. այլ ևս չիկայ
աշխարհիս վերայ իրեն համար ուրիշ ոչ ոք
բաց իւր փեսայէն, որոյ միայն պէտք է նուե-
րէ իւր մաքուր կուսական սէր:

Այս պարտիք փոխադարձական է, ոչ միայն
հարսին համար, այլ և փեսային, որ թէպէտ
ինքն աւելի ազատ է, ազատաբար կը շրջի
ամենուրեք հրապարակի մէջ, այլ պէտք է
փակէ իւր աչքը, ամփոփէ իւր միտքը, պահէ
իւր սրտին ամբօթութիւնը և ոչ զօք տեսնալ
ուզէ բաց իւր նշանած կուսէն: Նա թէպէտ
չունի մատանի լուշարոր, ոսկի և ադամանդ,
մատանի իւր հզօր սէրն է, որով կը կապէ նա
իւր անձկալուոյն հետը, մահ և աշխարհ կա-
րող չեն զայն քանդել, եթէ չքանդէ իւր ձեռք
և մերթ ևս նենգաւորին դաւ:

Սրեմտեան քաղաքակիրթ ազգաց մէջ իբ-
րե ընտանեկան սովորութիւնը՝ թուլաւորուած
է. նշանուած կոյսն և երիտասարդն ամուս-
նութենէն յառաջ կարող են իրարու հետ յա-
ճախ և ազատաբար տեսնուիլ, խօսիլ և զբօս-
նուլ ընկերութեան մէջ և առտնին: Պօլսոյ
և ուրիշ մի քանի քաղաքաց մէջ ևս մտեր է
այդ ազատ վարմունքը և հայ ընտանիքն ևս
սկսած են սոյն ազատութեան փոփազել: Սա-

կայն այսպիսի ազատ վարմանց ու տեսու-
թեանց մէջ, կատարեալ կրթութիւն և դաս-
տիարակութիւն պէտք է, առաւել ևս կրօնի
երկիւղածութիւն և պատկառանաց շնորհը:

Թող չպարծի արդի աշխարհ թէ իւր ու-
սեալ և կրթեալ զաւակները Յակովբ նահա-
պետի չափ ժուժկալութեան շնորհ ունին, որ
եօթն տարի ամբողջ իւր նշանած ու սիրե-
ցեալ Ռաքէլի՝ համար հովուական ազատ
կեանքով ժուժկալեց խառնու արձակ դաշտե-
րուն մէջ: Այս պարզ հովուին սքանչելի ժուժ-
կալութեան վերայ չգիտեմ արդի ազատավար
երիտասարդութիւնը քնչ դատաստան կ'ընէ,
կը գարմանայ, թէ ծաղը կարձակէ, որ Յա-
կովբը ապուշ ու անզգայ մարդ եղեր է:

Իսկ մեր հայրենեաց այլ և այլ գաւառնե-
րու նախնական սովորութիւնք մանաւանդ
քաղաքներու մէջ դժուարութեամբ կը թուլա-
տրեն այդ ազատ վարմունքը: Բայց շինական
կեանքի մէջ բնապէս և առ հարկի ազատ թող-
ուած է թերևս նահապետական զարէն ի վեր:
Վասն զի գեղերու փոքր վիճակ, դաշտային
ուղատափայր կեանք և աշխատութիւն միշտ կը
ներեն, որ գիւղի աղջկունք բացերես խառն
շրջին երիտասարդաց հետ, որոց համար գիւ-
ղական պարզ կեանք՝ դաշտեր, լեռներ, աղ-

քիւրներու գլուխները կը համարուին իբրեւ հասարակաց պարտէզ, ուր ընկերաբար կը վաքին, կը տեսնուին և կը խօսին. միայն թէ նշտնուելէն լետոյ՝ կոյսն պարտաւոր է իւր պատկառանաց քօղով ծածկուիլ միշտ ի պատիւ փեսային. և միանգամայն ցոյց տալով թէ ինքն նուիրեալ է և ալլ ևս ազատ չէ:

Բայց դարձեալ գիւղական պարզ ընտանեկան կեանքն ևս ազատ չէ պատահական զեղծմունքներէ. ուր մերթ ընդ մերթ առեւանգութիւնք կը լինին. որոց ըստ մեծի մասին պատճառը ծնողաց խստասիրտ յամառութիւնը և ընծայասիրութեան բաղձանքն է, որ շատ ու զանազան պարգէնները կը պահանջեն փեսային կողմէն, որով միայն կը զիջանին և կը հաւանին իրենց աղջիկը տալ: Եւ երբ այս վատ սակարկութիւն չի լաջողի և միւս կողմէն երբ կոյսն ու երիտասարդը սրտիւ կապուած են իրարու հետը, անշուշտ սէրը կը յաղթահարէ և առեւանգութեան առիթ կուտայ: Այս պարագային մէջ որչափ որ առեւանգող երիտասարդը մեղադրանաց արժանի է, ալլ առաւել մեղապարտ կը համարուին աղջկան ծնողքը, որ իրենց ազատ զաւակը իբրեւ գերի ստրկաբար ի վաճառ կը հանեն ոտնհալելով մարդոյն և սիրոյն պատիւը. որոյ թանգ

և արժանաւոր գինը՝ միայն փեսային բարոյական արժանիք և սէրն է՝ և ոչ թէ ուրիշ նիւթական վճարք:

Կարգն եկաւ, չի մոռնանք. խօսինք նաև Պօլսոյ և ուրիշ քաղաքաց ընտանեկան այս նորամուտ, օտարուսումն և վատթար սովորութեան վերայ, որոյ սակարկութեան եղանակն առաւել պարսաւելի է: Ասան զի անդ երբ գաւառացի գիւղական ընտանիքը հարսնախօսութեան մէջ իրենց աղջիկները ի վաճառ կը հանեն. աստ քաղաքակրթութեան մէջ բնակող ընտանիքը՝ երիտասարդները ի վաճառ կը հանեն: Զեզ հրաւէր կը կարդամ ազգի դատաւորներ, դատեցէք ու վճռեցէք. այս երկու վաճառահանութեան եղանակէն ո՞րն է առաւել վատթարագոյն. երկուքն ևս հաւասար ստրկութիւն չէ: Սակայն շինական ընտանիքը, իւր ռամկավարութեամբ հանդերձ թերևս արդարանայ քաղաքակրթութեան առաջ, որ կնոջ պատիւ և արժանաւորութիւնը բարձրացոյց, գուցէ բնապէս զգալով այս գիւղացի ժողովուրդը թանկագին վաճառել կուզէ զայն: Իսկ մեր քաղաքակիրթ ընտանիքը երբ երիտասարդները ի վաճառ կը հանեն ինչ միտք ու նպատակ ունին. արդեօք այնպէս կը համարին թէ ալր մարդ

առաւել բարձր ու թանկագին է, լառաջ բերելով այն բանը՝ թէ Պօղոս գնահատեր է այլ մարդը՝ զլուիս կնոջ անուանելով. անշուշտ զլիսոյն պատուականութիւն բարձր է, պէտք է մեծազնի վաճառել: Երանի՜ թէ այդպէս լինէր, այլ մարդիկ ճանչնային իրենց նախապատուութեան պարտիքը, ճանչնային ամուսնական սիրոյն անգին արժանաւորութիւնը և զայն չփոխէին նիւթական զրամին և ընչից հետը:

Այլ գիտեմ ես, ձեր նպատակն այդ չէ, ո՞վ դուք շահավաճառ ընտանիք. կողաչեմ մի զայրանայք, թէ այս անունով կը կոչեմ զձեզ. շահագութիւն հրապարակի վաճառանոցէն ելաւ և ձեր սիրտը մտաւ, ամուսնական սէրը մեռցուց. ամուսնութիւնը առեւտուրի փոխեց. դուք օրիորդին չափազանց օժիտներով կամ սակարկեալ գումարով և այսպիսի անարդ ու նուաստ միջոցներով կուզէք ձեր որդւոց ապագայ կեանք պատրաստել: Մեր իմաստուն նախահայրը միայն մի անօժիտ կին բաւ համարեց իբրեւ իւր կենակից ընկեր և զայն բարոյական կեանք կոչեց: Պուք Աստուծոյ այս պարգեւած կեանքը շատ չհամարելով՝ կուզէք որ կնոջ բերած նիւթական կեանքով ասլիք. կուզէք որ կինը իւր հաց,

իւր հանդերձը, իւր հայրենի տնէն բերէ: Անշ, որչափ շատ գոհ կը լինիք թէ իւր երկան համար մեծագումար գրամագլուխ մի ևս հետը բերէ և նուիրէ. հոգ չէ թէ սիրտ և սէր չը նուիրէ. հոգ չէ թէ կրթութիւն և կնոջ վայելուչ արժանաւոր ձիրքերը չունենայ:

Թողում ձեր ծնողքը, ուղղակի ձեզ հետ խօսիմ. ո՞վ դուք ամուսնացող երիտասարդք Հայոց, չգիտեմ ձեր հայրեր, մայրեր և ընտանիքը, ձեր ամուսնութիւնը շահավաճառութեան միջոց կը համարին, և բարւոք կը դատին առանց ձեր քրտանց՝ ձեր բաղդը պատրաստել, դուք կը հաւանքիք, կը զիջանքիք և կը նուաստանայք այնչափ, որ կնոջ հացով ասլիք, կնոջ շնորհիւ ընկերութեան մէջ պատիւ ունենաք և յայնժամ պարծի կին թէ ես հարստացուցի զայլս և այլն:

Եթէ ասէք թող մեր կիները մեզ հարըստութիւն բերեն, թող նոցա բարոյական արժանաւորութիւնը պակաս լինի, այդ հաշիւը ներկայ աշխարհիս մէջ աւելորդ է, մարդիկ ինչպէս կուզեն թող դատեն:

Եթէ այսպէս, ուրեմն ցոյց կուտաք, թէ պարտուց և իրաւանց կշիռ չունիք, պատուոյ զգացումն չունիք, արութեան վայելուչ մեծ-

անձն ոգի չունիք: Յոյց կուտաք նաև թէ անգործ էք, անարուեստ էք, անվաստակ էք. պարապորդ կը շրջիք, բաղդի միայն սիրահար էք. հայրենի արհեստները կը մերժէք, ցածութիւն կը համարիք. որպէս թէ մտքով, կրթութեամբ բարձրանալով ազնուացած էք. երկաթագործի, կօշկակարի և դերձակի խանութէն անցնիլ չէք ուզեր. դէպ է Բարձր դուռը կը հայիք, կառավարութեան պաշտօնները կուզէք. դոյզն քրտինքով ամսական ստանալ կը բաղձաք. չ'տեսնալով նոցա վիճակը, որոց լեւանքն և սկզբունքն այդ է միայն: Կամ գէթ զիջանելով վաճառականութեան և կամ գրագրութեան կը ցանկայք: Բարի է ձեր այս ցանկութիւնը, միայն թէ դրամագլուխ կը պահսի:

Արդեօք սորա համար դուք ամուսնութիւն կը սիրէք. թերևս այդ միջոցով կարենաք մի դրամագլուխ ձեռք բերել. երանի՜ թէ կարենալիք զայն իմաստութեամբ ի գործ դնել, երանի՜ թէ բաղդի այն կորստական հրապարակը մոռնալիք, ընտրէիք միայն հասարակաց շահավաճառութեան վաստակը, ինչ որ արդար և ապահով է:

Երիտասարդք Հայոց, դուք սովորական խօսք մի ունիք, զոր յառաջ կը բերէք իբրև իրաւացի փաստ. ուստի տրտունջ բառնալով կըսէք.

Թէ մեք հարսնցու օրիորդներէն որչափ հարստութիւն պահանջեմք, այդ գարձեալ նոցա տալու պայման պճնասիրութեան համար է. այլ քննենք արդ թէ պճնասիրութիւնն ևս որո՞ց համար է: Փաստաբանող կիները քաջ պատասխան կուտան, թէ մեր պճնասիրութեան պատճառը՝ միայն մեր վայելչասէր բնաւորութիւն կամ խաբուսիկ նորասիրութիւն չէ, ինչպէս կը կարծուի, այլ առաւել այր մարդոց աչքին հաճոյականութիւնն կը վարէ զմեզ, միշտ արտաքին պճնասիրութեան կերպերով հաճոյանալ:

Ուրեմն յայտ է թէ դուք ևս հրապուրուած էք և իրօք կը սիրէք պճնասիրութեան կերպերով հաճոյանալ:

Ուրեմն յայտ է թէ դուք ևս հրապուրուած էք և իրօք կը սիրէք պճնասիրութեան ցոյցերը. միթէ կիներն ապուշ են, փորձել չգիտեն: Ապա թէ ոչ իշխանութեան կշիռը ձեր ձեռքն է. չափ ու սահման դրէք, դուք այր մարդիկ էք. կնոջ տիրական գլուխ էք, հեղինակութիւն ունիք, հանճար ունիք, ուսեալ էք, կրթութեամբ կը պարծիք. շահավաճառութիւն, վաստակ, գանձ, տնտեսութիւն, ամէն բան ձեր կամաց ձեռքն է. աշխատեցէք, հասկցուցէք կնոջ, որ պճնասիրութիւնը՝ ձեզ համար հաճելի չէ. հասկցու-

ցէք թէ ունայնասիրութիւն է, կարճատու-
թիւն է, սնոտի մստանք է, տնաւերութիւն
է, վախճանը չքաւորութիւն է, և ի վերջոյ
ընտանեկան բարեկեցիկ կեանքն ու երջան-
կութիւն կը բառնայ և այլն:

Հասկցուցէք նաև թէ կնոջ ճշմարիտ
փառքն ու զարդն արտաքին փալլոզ ու մա-
շածոյ հանդերձին վերայ չի կայանար, այլ
առաւել նորա ներքին ոգւոյ արտափալլոզ գե-
ղեցկութեան վերայ, որ է համեստութիւն,
անկեղծ ամուսնասիրութիւն, հաւատարմու-
թիւն, երկիւղածութիւն, հնազանդութիւն,
զաւակաց դաստիարակութիւն, տանտիկնու-
թիւն և տնտեսող խնայողութիւն և այլն:
Յոյց տուէք թէ առաքինի կնոջ նկարագիրն
այս է, և իսկապէս այս է միայն նորա ճըշ-
մարիտ գեղեցկութեան փառքն, որ ոչ կեղ-
ծանի և ոչ ծաղկի նման կը թուում:

Իսկ եթէ տակաւին չհամոզուին կիները,
դուք անպարտ էք, թողէք, ձեռնթափ ե-
ղիք, թող նսքա ունայն վարդին և գեղիսու-
թեան հետն ամուսնանան, որոց անձնատուր
եղած են սրտով ու հոգւով:

Այլ դուք սպասեցէք, երիտասարդք Հա-
յոց, ժամանակ բերաւ այս գեղիսութեան օ-
րերը, ժամանակ դարձեալ պիտի բերէ զգաս-

տութեան օրերը. յորում դուք և կիները պի-
տի սթափիք առհասարակ այս նոր խելագա-
րութենէն, և անաղան ուրեմն պիտի ճանչ-
նաք ձեր անցելոյն յոռի ընթացքը և պի-
տի գիտնաք թէ ճշմարիտ ամուսնութեան
պայմանը սէրն է, որ սերտ կը կապէ երկու
ամուսնեաց սրտերը ի միութիւն. ազամանդ,
ոսկի և այլ հարստութիւնները կարող չեն
պինդ պահել այդ սուրբ կապը, երբ դուք
սպառնին իսկոյն կը քանդուին այն ամէն
կեղծեալ կապերը, որ կամ փեսային ճոխու-
թիւն և կամ հարսին հարուստ օժիտները կը
կապեն: Ես տեսայ Հայոց Պատրիարքարանի
դատարանին մէջ և կը վկայեմ այսօր թէ
այնպիսի կապերը որչափ դիւրախցելի են:
Վասն զի երբ ամուսնական սէրը՝ նիւթին
վերայ հաստատուի, նիւթը կը սպառի, սէրը
տեղի կուտայ, իսկ երբ բնական պարզ և
ճշմարիտ սիրոյ վերայ հաստատուի, մինչ ի
գերեզման անշարժ կը մնայ միութեան շէն-
քը, և ոչ երբէք սպառելով կը չքաւորի սի-
րոյ հարստութիւնը: Երջանիկ են այդ սիրոյ
միաւորեալ ամուսինքը, որ իրենց ընտանեկան
կենաց հիմն՝ միայն սիրոյ վիմին վերայ կը
հաստատեն, իմաստութեամբ խորհելով՝ թէ
այդ կենդանի սիրոյ հիմն է, որ կարող է մի-

այն անկործանելի հաստատուն պահել ընտանեկան կեանքին երերուն շէնքը՝ աշխարհի հողմերուն և հեղեղներուն բաղխման առաջ։

Բաւ համարելով այսքան՝ կաւարտեմ հարսնախօսութեան ճառը, կը յորդորեմ զձեզ և կաղօթեմ ձեզ համար, երիտասարդք և կուսանք Հայոց, որ դուք զգաստութեամբ խորհիք. դառնայք ներկայ կորստեան ճանապարհէն, ի բաց թողուք արտաքին նիւթական կապերն. ճանչնաք ամուսնական սիրոյ բարձր խորհուրդը. և միայն եկեղեցւոյ պատուիրանին համեմատ սուրբ սիրով կապուիք. զոր կամրապնդէ Աստուծոյ բանին հզօր ձեռքը, որով միայն կապեց դրախտի ընտանիքը։

Ը.

ՀԱՐՍԱՆԻՔ

ԵՒ

ԽՈՐՀՈՒՐԳ ՊՍԱԿԻՆ

ՀԱՐՍԱՆԻՔԸ՝ պսակի սուրբ խորհուրդին հրապարակական ու հանդիսաւոր արարողութիւնն է. և շատ վայելուչ է՝ թէ որ ասեմք մարդոյն Նոր Կենաց մուտն և տօնահանդէսն է. ուր կը համախմբին շնորհաւոր ուրախակցութեան համար ազգականք, բարեկամք ու դրացիք։ Այս մարմնաւոր խմբին հետը կը խմբակցի Եկեղեցւոյ հոգւոր խումբն. և իւր օրհնութիւն տալով կօրհնէ թագաւոր փեսային և թագուհի հարսին պսակը և Աստուածային օրհնութեամբ կը նուիրագործէ երկու ամուսնացելոց դաշնադրութիւնը, զոր ի մի մարմին զուգելով երկու լծակից ամուսինները՝ կը յայտարարէ թէ այսուհետեւ անբաժանելի են։ Միայն քահանային ձեռք չէ, որ կը կապէ զպսակն. այլ պէտք է հաւա-

տալ թէ Աստուած գրախտին վճռով միացուց զիրենք. մարդ կարող չէ բաժնել մինչև ի մահ և գերեզման: Այս խորհրդական դաշնագրին վերայ իբրև վկայ ձեռն կը դնեն. Խաչն իւր թևով, Աւետարան իւր բանիւն, պաշտօնեայք օրհնութեամբ և սոցա հետ ժողովուրդը միաձայնելով կը գոչէ՝ ամէն, եղիցի եղիցի:

Դաւիթ իւր սաղմոսին երգը հարսին աւանջ նուագելով՝ կը հրաւիրէ զինքն ի տուն փեսային. «Լո՛ւր դուստր և տէս, խոնարհեցո՛ զունկն քո, մոռա զժողովուրդ քո և զտուն հօր քո, զի ցանկացաւ թագաւոր զեղոյ քոյ»: Իսկ Սողոմոն իւր բարձրախորհուրդ երգով բառաբանել կուտայ փեսային առ հարսն. «Սհաւասիկ կաս, գեղեցիկ մերձաւոր իմ. աչք քո աղաւնիք, բայց ի լուութենէդ քումմէ»:

Եկեղեցին այսպէս աւարտելով պատկին մեծ խորհուրդը, այնուհետև ներելով կը թոյլատրէ որ հարսնեւորք սկսին իրենց պարեր. գութիւն և թմբուկը: Այդ ևս առանց նշանակութեան չէ. զօր վայելուչ կերպիւ կը բացատրէ Ծնորհալի Սուրբ հայրապետ իւր Ընդհանրական թղթոց մէջ. թէ հարսանեաց թըմբուկն բարձրագոյնելով ձայն կուտայ լսող ժողովուրդին ու կիմացնէ, որ հարսանիքը խա-

ւարին տակ ծածկուած գաղտնի չարութիւն չէ, այլ Եկեղեցւոյն առաջ, լուսոյն առաջ, հրապարակի մէջ, անպատուակ ճշմարտութիւն է: Սհաւասիկ և մեք մեր ուրախութեան թմբուկը զարնելով իբրև մունետիկ բարձրաձայն կը քարոզեմք. թող լսէ ու տեսնայ բոլոր ժողովուրդը: Վասն զի ամուսնութեան զաւակները միայն ծնողաց սեփականութիւն չէ, այլ և ժողովուրդին իրաւունքն է, լիշէ ու ճանչնայ իւր նորածին անդամները. թէ տրդեօք հարազատ ծնունդ են նոքա սուրբ և պարկեշտ ամուսնութեան: Եկեղեցւոյ և ժողովուրդին զաւակները պէտք է սուրբ ամուսնութեան յայտնի դրոշմն ունենան. և ժողովուրդն այդ իսկական դրոշմով ճանչնայ իւր զաւակները. ապա թէ ոչ, ոչինչ զանազանութիւններ չէր լիներ պոռնկորդույն և սուրբ ամուսնութեան ծնունդներու մէջ:

Կը խորհիմ թէ աշխարհիս ուրախութեան այլ և այլ մեծամեծ հանդէսները, կարելի է համեմատել հորսանեաց ուրախութեան հետ: Ոչ թագաւորաց թագադրութեան աշխարհախումբ հանդէսը, ոչ պալատներու և իշխանաց մեծակոչ խրախճանք, և ոչ ևս ժողովրդոց դասին զուարճական խնջոյքները արժանի են համեմատելու: Ես այնպէս կը համարիմ թէ հար-

սանեաց սուկ մի թմբուկը՝ Իսախական նուազ-
ներէն ուրախարար է. և շինականի փեսայն՝
բարձր է թագապսակ թագաւորէն: Վասն զի
աշխարհիս այլ ամէն ուրախութիւնք միայն
զրաւական զբօսանք են մարդոյն ունայնասէր
մտաց, յորում պահ մի հաճոյք, հրճուանք,
փառք կըզգայ, այլ երբէք չանցնիր սրտի
ցանկութեան անհուն բաղձանքը՝ դարձեալ
կուգայ և կը տիրէ մեղամաղձիկ տխրութիւնը:

Իսկ հարսանեաց ուրախութիւնը իւր սուրբ
նպատակով հանդերձ՝ մարդոյն կենաց համար
տիրապէս կեանք է և ուրախութիւն. զի միոյն
մէջ կեանքը իւր անչափ ցանկասէր տենչանք-
ներով վերջապէս կը մաշի և կը սպառի. բայց
միւսին մէջ կեանքն անթառամ կը մնայ և
Եկեղեցւոյ սլարտէզ իւր նորաբոյս ծաղկնե-
րով կը ծաղկազարդի: Թէպէտ մարդոյն կենաց
աշուն կը հասնի և կը թօթափէ դայն՝ գերեզ-
մանի մէջ, ինչպէս դեղնած տերեւն ի ծառէն:
Սակայն առաքինի մարդ, որ հարսանեաց օրհ-
նութեամբ իւր տոհմական ընտանիք և սե-
րունդը կենդանի կը պահէ՝ նա միշտ կապրի
և կենդանի կը մնայ. զի նորա կեանքը յա-
ջորդաբար իւր զաւակներն կը շարունակեն:

Խօսինք այժմ հարսանեաց ուրախութեան
եղանակին և պայմանին վերայ. ձշմարիտ է.

որ հարսանիքը ընտանեկան ուրախութեան
մեծ օրն է. ով կարող է ասել, մի ուտեր,
մի խմեր, մի երգեր, մի պարեր, մի գուար-
ճանար, զի այդ ամեն հարսանեաց ուրախու-
թեան կարևոր պայմաններն են, միայն թէ
չափով, կշռով և պարկեշտութեամբ լինին:

Երանի՛ թէ ծնողք, որ հարսանեաց կող-
մութեան հանդիսադիր են և հարսնեւորք, որ
կամ ազգական և բարեկամ են առ հասարակ՝
լաւ ճանչնային հարսանեաց նշանակութիւն,
պատիւ և նորա խորհրդական մեծութիւնը,
որով թերևս մեծ զգաստութեամբ զգուշանա-
լին անմեղ ուրախութեան հետը՝ մեղք չի
խառնել: Եւ դու գիտես, ընթերցող, թէ ինչ
է այս մեղք, որ հարսանեաց մէջ գիտես թէ
մարդիկ սովորած են գործել և մեղք չի հա-
մարել: Այս մեղքն է անչափաւորութիւնը և
մէն վայելմանց մէջ, զեղխութիւն սեղանոյ,
զեղխութիւն այլ և այլ հանդերձանաց, զեղ-
խութիւն արբեցութեան. և այլ այսպիսի զեղ-
ծմունքները, յորոց շատ անգամ կռիւ կը ծը-
նանի, և հարսանեաց տուն՝ սգոյ տուն կը
դառնայ. մերթ ևս երկու խնամիններու նոր
ընտանեկան ազգակցութեան կապը կը խզէ:
Արբեցութիւնը միայն կռիւ չի հաներ, այլ
երբեմն ևս անհամեստ կերպեր և շարժումնք-

ներ յառաջ կը բերէ. զոր օրինակ անպարկեշտ խեղկատակութիւնք՝ ծաղրածութեան համար, անվայել և լկտի խենեշանքները, որք առհասարակ պարկեշտութիւն և պատկառանք սիրող ընտանեաց համար պէտք է զգուշիկ համարուին. և խորշին ալիքսի կատակերգու հարսնեւորներէն, որ հարսանեաց պատիւ և ընտանեկան ուրախակցութիւնը՝ խաղ կը համարին. քաղաքավարութեան, վայելչութեան շնորհը կարհամարհեն, և միանգամայն գայթակղութիւն կը լինին պարկեշտ ընտանեաց և իրենց մատաղ զաւակներուն, որք բնապէս ծաղր կը սիրեն և միշտ հակամէտ են կատակով զբօսնուլ: Յուի խեղկատակութիւնը միայն տղայոց համար հաճոյական խաղ կամ զբօսանք չէ, այլ առաւել տղայամիտ մարդկանց, որոց ճշգրիտ օրինակը կը տեսնուի թատրոններումէջ. երբ ի վերջոյ զաւեշտական խաղ մի կըսկսի, ինչպէս ամէնքն ի միասին ծաղր կարձակեն: Զարմանալ պէտք չէ, զի մարդիկ յաւէտ ծաղու և կատակի կեանք կը սիրեն քան թէ լուրջ, ծանր ու զգաստ կեանք: Չմեղադրենք ժողովրդական ընտանիքը, թէ ոմանք իրենց հարսանեաց ուրախութեան օրը միայն դիպուածով այդ խեղկատակութեան զեղծմունքները կը սիրեն. երբ աշխարհիս պալատակա-

նաց, իշխանաց, ազնուականաց հաճոյական կեանքն խեղկատակութիւն է. սորա համար է իսկ, որ խեղկատակ աղուէս ու կապիկ միմոսները նոցա դռները կը յաճախեն:

Խօսիլ չեմ ուզեր ինչպէս խօսեցայ ու գրեցի վերը, որ հարսանեաց տօնը լուրջ և անձայն լուրթեամբ կատարուի. ո՛չ. Եկեղեցին ներելով կը թույլատրէ, որ հարսանեաց մանկունք երգեն ու պարեն, մինչ փեսայն ընդ նոսա է, ինչպէս կը խօսի Յիսուս. միայն թէ Քրիստոնէական պարկեշտութիւն, ընտանեկան պատիւ և վայելուչ քաղաքավարութեան պարտիքները չմոռցուին, կարծելով թէ հարսանիքը՝ ծալրահեղ ազատութիւն և ուրախութիւն կը նշանակէ, որոյ վախճանը միշտ տրտմառիթ հետեւանքներն են: Յաւով ու փորձառութեամբ կը խօսիմ, որ հարսանեկան չափազանցութիւնք՝ ոչ միայն թագաւորին թագն ու պսակ և քօղածածուկ հարսին պատկառանքը կը քամահրեն, այլ և Եկեղեցւոյ սուրբ խորհուրդի վեհութենէն չակնածելով՝ առանց երկիւղածութեան կը վարին: Բաւ չէ այս, շատ անգամ ևս պսակադիր սուրբ տաճարի գաւթին մէջ Բաղդասարի արբեցութեան խրախճան կը կազմուի. արբեցողաց բարձրաձայն աղաղակ-

ներով՝ պաշտօնէից աղօթքին և շարականին օրհնեղութեան ձայները կը խանգարուին։ Սյս առմիկ և գռեհկական վարմունքը գրեթէ քիչ ժամանակ յառաջ տռհաւարակ տիրած էր Հայոց այլ և այլ գաւառներու մէջ, բայց արդի ժամանակը բաւական չափաւորուած է և այս զգաստութեան շնորհը՝ յայտ է որ դպրոց և ուսմունքը իրենց լուսով փոքր ի շատէ ծաւալեցին մեր ժողովրդոց վերայ, և ժամանակին անձկութիւնը պարտաւորեց, Հայոց աղքատ ընտանիքը իրենց յուր ընթացքը ուղղել, և թողուլ այն հին ու գռեհկական սովորութիւնները։ Թողուլ նաև եօթնօրեայ հարսանիքը, այն զեղիս ու շուայլ ծախքերը, որ միայն ուտելու և խմելու համար կը պատրաստուէին։ Հարսանեաց տունը իւր ամէն լիութենէն կը դատարկուէր։ Ո՛վ չի գիտեր թէ եօթնօրեայ հարսանեաց պատրաստութիւնը բաւական կը լինէր թերևս մի ընտանիքը մինչև երկու տարի չափաւոր կեանքով պահել։ Ես չեմ չիշեր մեր գաւառացի ազգայնոց թէ քաղաքացի և թէ գիւղացի ընտանեաց այն մասն, որ պարտքով հարսնիքը կընեն, պարտքով ալդանալէս ծախքերը կը հոգան. կանցնի հարսանիքը, և ուրախութիւնը կը տևէ մի փոքր ժամանակ, և ահա փեսայն կը պարտաւորի

թողուլ ընտանիքը և նորահարսին ամուսնական քաղցր սէրը՝ երթալ ի պանդխտութիւն, հոգալ իւր պարտքը և միանգամայն խեղճուկ ընտանեաց պարէն հալթալթել։ Երկու պսակաւորաց համար այս միջոցն քանի՞ դառն ու դժուարին է. փեսայն իւր պանդխտութեան մէջ, հարսն իւր սեւաքօղ առաքաստին մէջ, սրտամաշ անձկութեամբ օրերը կանցնեն, որոց կեանքը լի է ամենայն դուռնութեամբ. մանաւանդ երբ պանդուխտ ամուսին իւր պարտիքը կը մոռնայ, և իւր վշտացեալ կիներ հացի կեանքէն ևս կը զրկէ, սիրոյ կեանքը զլանալէն լետոյ։ Ես չեմ ուզեր այս կեանքին դառնութիւնը իւր ամէն մասերով նկարագրել, այլ կը թողում այլում տեղաւոր դորա տխուր պատկերը հանել. կը թողում նաև որ մեր պանդուխտ եղբարքը ալդ կեանքին դառնութիւնը ինքնին ճաշակելով զգան, խղճան ու ճանչնան իրենց ամուսնական սուրբ պարտիքները։

Ժամանակ և ժողովուրդի զարգացումն համառօտեց եօթնօրեայ հարսանիքն թէ գաւառաց և թէ նոյն իսկ մայրաքաղաքիս մէջ. ուտելեաց և բմպելեաց ընդունայն ծախսերը գրեթէ կը վերջանան հետզհետէ։ Սակայն ժամանակն և անկատար ազատ քաղաքակրթու-

Թիւնն՝ զեղխութեան և շռայլութեան ուրիշ մասերը աւելի բազմապատկեց, հանդերձի և նորասիրութեան այլ և այլ պերճանքները, ոսկեկիտուած, ադամանդեայ և այլն մեծագին քարերով մատանի, պսակ, ոսկեշղթայ մանեակ և այլ Եւրոպական նորանոր զարդերը մտցուց մեր ընտանեկան կեանքին մէջ, որով շատ ընտանիք այդ ճոխ հանդերձանաց պատրաստութեան համար ձեռնթափ լինելով՝ կը կասին ամուսնական կեանքէն. որպէս թէ ադամանդ և ոսկեզարդերը՝ ամուսնական կեանքին համար հացին չափ կարեւոր պիտոյք են:

Առաւել գործանալին և ցաւալին այն է, որ հասարակ ժողովրդական ընտանիքն ևս այդ պերճանաց բաղձանքն ունին առանց կշռելոյ իրենց չափն ու վիճակը, կը կարծեն թէ ադամանդ ու ոսկեզարդն անհրաժեշտ օժիտներ են հարսին, և թէ այս ինչ կամ այն ինչ հանդերձանքները պէտք են հարսանիք կազմելու համար: Այդ սուլբուստի կարօտ ընտանիքը այնպէս կերեւակայեն և կերպզեն միշտ թէ՛ կօշկակար, երկաթագործ, գերձակ և արհեստաւոր ժողովուրդները կարող են աշխարհիս պալատականաց, հարուստ ազնուականաց հետը մրցիլ և նոյն պերճութեամբ ու կեանքով ապրիլ:

Մենք չենք մեղադրեր, գիտենք թէ մարդոց բաղձանքն ազատ և անզուսպ է, այլ ինչ օգուտ ունի այդպիսի բաղձանաց ձգտումները զմարդն բռն կեանքի հացէն և ամուսնութենէն կը զրկէ: Ինչ օգուտ ունին նմանապէս հարսանեաց պատրաստութեան այն մեծամեծ հոգերը, երբ ամուսնութենէն յետոյ ընտանեկան կեանքին վերայ բազում հոգերը կը յաւելուն, հացի աշխատաւորներն մարմնով մաշուելէն յետոյ՝ չարաչար հոգածութեամբ ևս հոգի և կեանք կը մաշեն: Եւ թէ հարցնես թէ ինչո՞ւ կը մաշիս, նա քեզ պատասխան կուտայ, թէ կին ածի, ամուսնացայ, ծախուց հաշիւ ծանրացաւ. վասն զի ճոխ հարսանիք արարի, Ծրանսիական սեղան յօրինեցի, թողլով Հայոց գինին, Պօրտօյի շիշերով շատ կենաց բաժակներ պարպեցին հարսնէորք, քսան տեսակ կերակուր և ուրիշ անուշեղէն համեմներ պատրաստեցի և այլն: Թող այս, որչափ գումար վատնեցի՝ ադամանդի, ոսկեզարդուց և այլ կերպասեղէն զգեստուց համար: Սմբողջ դրամագլուխս գրեթէ ոչնչացաւ, երջանիկ պիտի լինէի՝ թշուառացայ:

Խեղճ նոր ամուսնացող երիտասարդը անապան ուրեմն կը զղջայ, կսարջանայ իւր ընդունայն ծախքերուն համար. երանի՜ թէ նա-

խատեցութեամբ գուշակէր այդ օրը, իւր հարսանիք և այլ ամուսնական ծախքերը, ու չտեսներ այդ նեղ ու դառնաբեր ապագայն, որ հարսանեաց ուրախութեան յաջորդող տխուր հողածութեան կեանքն է:

Վերջ տանք հարսանեաց ճառին. և խրատ տանք ձեզ, Հայոց ընտանիք, նախատես ու սրատես եղիք. այդ չար ապագայն հարսանիքէն և ամուսնութենէն յառաջ գուշակեցէք. թողէք հարսանեաց զեղխութեան պէտքերը, թողէք զարդուց շուշլական պերճանքները, ճանչցէք պատուական և սուրբ ամուսնութեան ճշմարիտ պայմանները, որ ոչ հարսանեաց մեծամեծ պատրաստութիւնքն են, ոչ ոսկին է, ոչ ադամանդն է և ոչ ևս շքեղ զարդերու ցուցամուկութիւնք: Դոքա իբրև փուշ կը հեղձանեն ամուսնացելոց ծաղկեալ սէրը: Մի հաւատաք նոցա, որք այնպէս կը կարծեն թէ կնոջ արտաքին շքեղ զարդը՝ կը յաւելու սէրը և կը զօրացնէ. ոչ, այդպէս չէ. փորձ և աշխարհ վկայ թող լինին, որ զարդն ու պերճանքը սէրը կը նուաճեն. սորա համար է որ շատ անգամ շատ ընտանեաց կեանքէն ծաղիկ սէր կը ցամբի և կը թօշնի, երբ կնոջ զարդն ու պերճանք պակսին:

Ուստի աղօթել պէտք է այդպիսի ընտա.

նեաց համար, որ զգաստանան, ամուսնութեան ներքին ու ճշմարիտ սէրը՝ արտաքին պաճուճանաց հետ չի խառնեն. ստոյգ կշռելով և համեմատելով, որ զարդի պաճուճանքը ամուսնական անբիծ սիրոյն հետ երբէք կշիռ և նմանութիւն չունի: Բիւր մեղադրանաց արժանի է այն կինը, որ կը դրժէ և կը մերժէ լսել, և զարդն առաւել կը խնդրէ: Իսկ բիւր գովութեանց արժանի է այն կինը, որուն համար զարդ, պերճանք, ադամանդ, ամենայն ինչ իւր ամուսին և նորա սէրն է և պատիւը:

Ուստի յորդոր կը կարգամ հայրաքար բոլոր ամուսնացելոց որ ի բաց թողուն ընդունայն պերճանքներ, որ սեղանին հաց կը բառնան, փոխանակ լիութեան չքաւորութիւն կը տիրէ և այնուհետև կսկսի խռովութիւն, վասն զի սիրոյ կեանք ամրապինդ պահելու համար, միթէ մի գլխաւոր պայմանն ևս հացի կեանք չէ:

ԿՈՉՈՒՄՆ ՀԱՐՍԻՆ

ԵՒ

ՓԵՍԱՅԻՆ

ԱՅՍ կոչումն սուրբ և նուիրական է, Սրբաշին տիրական օրէնքն է, Դրախտի օրհնութեան ձայն է, երկու զուգակցաց միութեան հրաման և հրաւերն է, որով զհարսն ի մայրութիւն կը կոչէ, փեսայն ի հայրութիւն:

Երկու պսակաւոր այս գորովալի և խորհրդական բարձր անունները նոր կը ստանան, և տիրապէս այն օրէն՝ երբ իրենց անդրանիկ զաւակը աշխարհի կընծայեն: Շատ յարմար է թէ որ ըսենք, թէ այդ անդրանկածին պըտուղն է իւր ծնողաց կնքահայր և անուանադիրը, որ առաջին նուագ երբ լեզուն կը բացուի և կը թոթովէ, իւր առաջին սիրաշարժ բարբառը՝ հայր և մայրն է: Չկան աշխար-

հիս վերայ այլ անուանք, կամ զանազան վայելուչ և փառաւոր տիտղոսներ, որ հաւասարին և համեմատին սոյն սքանչելի անուանց հետը: Թագաւոր, կայսր, իշխան, ժողովուրդ, ազգ և այլն, այս մեծափառ անուանք իրենց բարձրանշան տիտղոսներով հանգերձ, ցած ու նուաստ են՝ հայր և մայր սիրելի ու պատկառելի կոչման առաջ: Քանզի հայր ու մայր անուանքը՝ նախասկիզբն արմատ են այլ ամէն անուանց, թագաւոր, իշխան, ժողովուրդ, ազգ հայր ու մայր փարելի անուանց ծնողական շառաւիղներն են, որ նոյն միացեալ արմատէն և երկճղի բնէն կը բուսնին և կը սփռին աշխարհիս վերայ:

Տես դու, թէ քանի՞ յատկանիշ և խորհրդական նշանակութիւն ունին այդ աշխարհանազ անուանք, սէր, ծնունդ, կեանք, գորով, գգուանք, գուլթ, օրդեսիրութիւն, խնամք և այլն: Երկու նորապսակ մամուսինք մինչ երբեմն իբրև զաւակ և սոսկ իրենց մկրտութեան անունով միայն կը կոչուէին, իսկ այժմ այդ անունաց վերայ կը յաւելուեն նաև հայր և մայր կոչումն, զաւակ ծնանելով նոցա՝ ընկերութեան կեանքին մէջ կը բարձրանայ իրենց կոչումն և կը միանայ երկնաւոր Հօր հետը, որ տիեզերաց հայր և հեղինակն է, և որ

գլխամ հայր և զԵւան մայր իբրև նախածը-
նողք մարդկութեան կանուխ ծնաւ Դրախտի
մէջ իւր նորաստեղծեալ արարչութեամբ:

Ո՛վ, ինչ զարմանալի է. Երկինք ու Եր-
կիր ի՞ միասին կը մշակեն ամուսնական և
խորհրդական դրախտն: Երկնից Հայր երկնքէն
կօրհնէ. սոքա երկրիս վերայ զաւակ կը ծնա-
նին ու կածին, այլ չգիտեն թէ որպէս: Լոռու
լեր, բնագէտ, դու ևս չգիտես այն խոր ու
անյայտ օրէնքները, թէ ինչպէս մանուկ իւր
մօր յարգանդ կը նկարի ի մարդ և որ ձեռքն
է, որ այդ չքնաղ պատկերը անհուն ձեւերու
տիպով կը նկարէ: Ամենայն ինչ բնական է,
բնական օրէնքով է կասես, ու կը վճռես, որ-
պէս թէ՛ այդ օրէնքները հրաշք չեն մեր տը-
գիտութեան առաջ, կամ թէ այդ յաւիտենա-
կան օրէնքներուն վարիչ չիկայ, օրէնք ինքնին
կը հրաշագործէ: Ո՛չ, այդպէս չէ, դու ևս իո-
նարհիր հպարտացող գիտութենէդ, և մեզ հետ
խոստովանիր ու հաւատա. միայն Երկնից Հօր
ձեռքն է, որ մանուկներու փոքրիկ հասակները
ի վեր կը քարշէ. Երկրի ծնողք կաթն ու հաց
կուտան. Երկնից Հայր բանաւորութեան լոյս
և հանճարը. սոքա ձեռագործ ու շինովի հան-
դերձ կը պատրաստեն, իսկ նա բնական գեղով
զարմանազան կը զարդարէ, սոքա մեծ աշխա-

տութեամբ ուսումն և գիտութիւն կաւանդեն,
և նա մանկան փափուկ ըղեղի մէջ խելքն ու
հանճար կը զետեղէ:

Ահա այսպէս երկինք և երկիր միանալով
մշտապէս կարարչագործեն մարդկութեան յա-
րատեող կեանքը. եթէ պահ մի դադրին
դրախտի ընտանեաց մէջ այս արարչագործող
և մշակող ձեռք՝ կեանքը կը մեռնի ու կը
սպառի մարդն աշխարհէս:

Այսչափ մեծ և այսչափ բարձր է հար-
սին ու փեսային մայրութեան և հայրութեան
կոչումն: Երանի՜ թէ մտախոհ լինելով ճանչ-
նալին թէ յոր կոչումն նուիրուած են, և թէ
ինչ նպատակ ունի մարդոյն ամուսնութեան
կեանքը: Շատ ծանծաղամիտ ու կարճամիտ են
նոքա, որ կը կարծեն թէ ամուսնութիւնը
սոսկ մարդոց մի բնական սովորութիւն է,
սոսկ մարմնոյ հաճոյք է, կամ խաղ ու զբօ-
սանք և աշխարհիս շահավաճառութեան մէկ
հաճոյական ձեւը. և կամ թէ բնաւ պետք չի-
կայ հայր և մայր անուան, աշխարհիս վերայ
սեւջհական տուն և ընտանիք կազմելու. ամէն
բան անորոշ անխտիր թող լինի, զաւակները՝
ժողովուրդին համարուն, ժողովուրդ՝ մարդ-
կութեան, և մարդկութիւն առհասարակ աշ-
խարհիս վերայ ապրի այնպէս, ինչպէս անտա-

ոին մէջ անասունք և երկնից մէջ թռչունք,
որոց ոչ տուն, ոչ ընսանիք, ոչ տոհմական
սերունդ, ոչ սեպհականութիւն կան, և այլն:
Նուաստ անասնաբարոյ և անբարիշտ են
այդ մոլորամիտ մարդիկ, որ այդպէս կը կար-
ծեն, կը դատեն, ամուսնութեան, հայրութեան,
մայրութեան և ընտանեկան իրաւունքները
ջնջել բաւնալ կուզեն մարդկային ընկերութե-
նէն. այնուհետեւ այլ ևս զանազանութիւն չէր
մնար խօսուին մարդոց և անխօսուին անասնոց
մէջ: Այդ մոլար կարծիքը՝ մարդոց կեանքը
բանականութենէն կը հանէ. ընկերութիւն
կեղծանէ, քաղաքակրթութիւն կը քանդէ. և
կը թողու, որ մարդը լոկ իւր զգայական հա-
ճոյքով վարի և ապրի:

Եթէ մարդոց կեանքը նուաստանար այդ-
չափ, չիմանային հայրութեան ու մայրութեան
պատիւ. չգիտնային թէ ինչ է մարդոց կո-
չումն, հոգւոյն անմահութիւն և բանականու-
թեան շնորհ, վաղ ուրեմն պէտք էր, որ եր-
թային գտնէին առիւծին անտառը և աղուէ-
սին որջը. հարկ չէր մնար այլ ևս տուն շինել,
ընտանիք կազմել, քաղաք հիմնել, ընկերական
կեանք վարել և այլն, որոց վերայ փոքր ի
շատէ գրեցի Ամուսնութեան յօդուածին մէջ:
Երկու ամուսինք հայրութեան և մայրու-

թեան կոչումէն յետոյ՝ ունին տակաւին իւրա-
քան չիւր այլ և այլ կոչումներ և պարտիք,
զորս կը թողում հետեւեալ գլխոց մէջ յառաջ
բերել ըստ պատշաճի նիւթոցն. միայն աստ չեմ
մոռանար լիջել, որ այդ երկու նորապատուաստ
Արմաւենիքը պէտք է ամենայն խնամով և տն-
բիծ սիրով պատատեն զիրար, հարսն իւր հա-
մեստ քօղով, փեսայն իւր բաց ճակատով. եթէ
մէկն արեւ է և միւսն լուսին, երկուքն ևս
պաւնց ստուերական բծի պէտք է փայլին ա-
նարատ սիրոյն պարզ ճառագայթներով:
Հարսին հաւատարիմ նշանաբան և բուն
բարոյական և արժանաւոր օժիտը սէրն է մի-
այն, սէր, որ անխառն է, անկեղծ է, և ար-
տաբուսա շտարեալ չէ. սէր, որ խանդակաթ
սրտով ու հոգւով կը միանայ սիրելոյ և կեանք
պահելոյ համար, և այլ ուրիշ նպատակ չու-
նի: Աշխարհիս բոլոր աղամանդները, բոլոր
զարգուց պերճանքները, բոլոր հարստութեան
զանձերը թէ ի կշիւ բերես, ամուսնական սիրոյն
հետը չեն հաւասարիր. և երբէք արժանա-
ւորութիւն չունին այդ նիւթական օժիտները
բնական ու բարոյական սիրոյ օժիտին տեղը
բռնել:
Հարսին նուիրական պարտիքն է, որ նիւ-
թական օժիտէն աւելի հսկէ իւր բարոյական

սիրոյ օժիտին վերայ, չտալ երբէք զայն՝ կողոպուտ. եթէ միանգամ կողոպուտեցաւ, այնուհետեւ շատ դժուարին կը լինի զայն դարձնել վերստին: Նոր ամուսինք իբրեւ բարոյական ճարտարապետ պէտք է որ սիրոյ հիմն ամրապէս ձգեն. եթէ առաջին անգամ քանդուի, այլ ևս հազար օժիտ կարող չեն զայն հիմնել ու հաստատել:

Ամուսնական սէրն անգին է, անգիւտ է, և քան զմահ զօրաւոր է. իւր կոչումն սուրբ և խորհրդական է, նորա պատկեր պարզ և մաքուր է. թող չաղարտեն նորա պայծառ երեսը սիրոյ այլանդակ վիպասանները: Սիրոյ ճշգրիտ պատկերահան Սողոմօն է. վայելուչ է որ հարսն ու փեսայն փոխադարձ սիրոյ ձայնով երգեն առ միմեանս նորա խորհրդական երգը. «Ի՛ր զիս իբրեւ զինիք ի վերայ սրտի քո, և իբրեւ զմատանի ի վերայ բազկի քո, վասն զի հօր է սէր իբրեւ զմահ»: Այո՛, հօրագոյն է սէր երկու ամուսնաւոր սիրելեաց մէջ, երկու շնչով կը շնչէ, երկու սրտով կը միանայ, երկու լեզուով կը խօսի, երկու ոգւով կապրի, երկու կեանքով կը զօրանայ. եթէ մին պակասի՝ սէր կը մեռնի, զի սիրոյ կեանքը երկու սրտից միութիւնն է:

Ուրեմն ամուսնացելոյ մեծ կոչումն և պարտիքն այն է, որ երկուստեք կողմէն սիրոյ միա-

ցուցիչ վէմն անշարժ և անբաժանելի պահեն. ոչ ոք կարող է այդ վէմը շարժել, եթէ ինքնաշարժ լինելով չգլորի: Նոր ամուսնացելոյ սէր գարնան եղանակն է. նորատունկ դրախտ է. ծաղկազարդ բուրածոտան է. զոր ամենայն խնամով պէտք է կանաչ ու մշտադալար պահել. և չթողուլ երբէք, որ կամ ներքին ատելութիւն և կամ օտարաշուք նենգութեան խորշակը փչէ ու խամրէ սիրոյ կանաչութիւնը, և թօթափէ ամուսնութեան դրախտի վարդի թուփն իւր սոխակովն հանդերձ. ինչպէս հին բանասրկուն Եդեմ դրախտին մէջ Աստուծոյ նոր ընտանիքը դաւաճանեց, մահ բերու աշխարհը: Պիտնալ պէտք է թէ այդ բարակ սև օձն՝ սիրոյ և միութեան յաւիտենական ոսոխն և թշնամին է:

Յիսուս սպաննեց հին օձն, բայց նորա օրինակին հետևող արքանեակներն դեռ կը շրջին աշխարհիս վերայ և սողալով կը մտնեն ընտանեկան դրախտի հարսնարանը, թոյն թափելով հրապուրիչ լեզուով, սիրոյ կեանք և քաղցրութիւն ի մահ և ի դառնութիւն կը փոխեն:

Ուստի ամուսնասէր փեսայն, որ ընտանեկան համեստութեան և հաւատարմութեան առաջին հսկող պահապանն է, եթէ կուզէ, որ ազատ մնայ օձերուն խորամանկութենէն՝ թող

նախազգուշ լինի լինելով դրախտին պատմութիւն և արկածն. յորում այն պահունք մէջ եւային կը մօտէր թեւագիր յօան, երբ նա միայնակ կը շրջէր ու կը զբօսնուէր դրախտին դարանտանը ու կը դիտէր մի առ մի գեղազան ծառոց պտուղները: Նա յայնժամ հրապուրեցաւ, երբ տեսաւ մի նոր ծառի պտուղը, որ հաճոյ էր աչաց հայելոյ և գեղեցիկ էր տեսանելի: Այսամայ յողմս շղեպով ան լէ՛քի ցլաց զրոյ Սշխարհ իրաւունք կուտայ փեսային, որ իւր հարսին ճանապարհը հսկելով շրջափակէ այլ ո՞վ պէտք է փակէ ու կասէ փեսային ճանապարհ և ոտքը, երբ նա արձակ է, ազատ է, կը շրջի ամենուրեք: Հաւատարմութիւնը հաւանար է ամուսնական պարտուց և իրաւունց մէջ. և արդարութիւնը բողոք կը բառնայ, եթէ փեսայն ինք ևս պահապան չը լինի իւր անձին վերայ, չփոկէ իւր աչքը հրապուրիչ օտար աւարկայէն. և կրից ծարաւով չխմէ օտար աղբիւրին ջուրը. բաւ համարելով իւր սեպհական աղբիւրը ինչպէս կը խրատէ Սողոմօնին առակը: Ամուսնական հաւատարմութեան սուրբ պարտիքը ամենայն հաւատարմութեամբ պահելու համար բաւական չեն միայն աչք և հսկողութիւնը, այլ առաւել ևս լուսաւոր և մաքուր խիղճ, պատուո՞ղ

զգացումն, ապագային ամօթ և չարաղէտ հետեւանքն և այլն: Այս սկզբագլխաւ ընտանեկան աղէտաբեր հետեւանքները. գնա՛լ ի դատարանն և կը տեսնաս յերգի այդ ամօթալի գործոց վախճանը մինչև հոն կը հասնին, որ երբ պատահին երկու ամուսնեաց մէջը՝ սէրն անդէն կը մեռնի, միութիւն կը քակուի, նախանշուէ կրակը կը խանձէ սիրտերը, երկու ամուսինք իրարու դէմ անհաշտ առեւթեամբ կը վարին. և այնուհետեւ տես դու, ընտանեկան կագ ու կռիւ կը սկսի. բողոք, դատաստան, մի զմիով անպատկառ չարախօսութիւն, և մերթ ևս չարաչար զրպարտութիւն, չխնայելով բնաւ ամուսնական պատուոյն, ամենայն ինչ մերկապարանոց հանելով, ընտանեկան քօղին տակ ծածկուած ամօթն և այլն: Հուսկ ապա այս հետեւանքներուն վախճան կուգայ պատիժ, տոյժ և տան բաժանումն, որով ընտանեկան քաղցր ու խաղաղ կեանքը թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս ապերջանիկ կը լինի. բաժանեալ ամուսնեաց պատիւն ու վարկը կողարտի ընկերութեան մէջ և եկեղեցւոյն առաջ: Այս գլխաւ

Եթէ կան ամուսնական կեանքին մէջ ուրիշ շատ դառնահամ ճաշակները, զոր օրինակ աղբատութիւն, թշուառութիւն, զրկանք, զա-

ւակաց կորուստ, և մերթ ևս նոցա ստահակութիւն, և աշխարհիս այլ և այլ պատահար ձախորդութիւնք և այլն, որք շատ անգամ ընտանիքները մոխրի վրայ կը նստեցնեն. սակայն երբ ամուսնեաց սէր կենդանի է, քաղցր է, այդ ամէն դառնութիւնները կանուշացնէ, մոխրին կեանքը՝ դրախտ կը լինի, ապերջանկութիւնը՝ երջանկութիւն կը դառնայ:

Իսկ երբ մեռնի ու դառնանայ մտերիմ լծակիցներու սէրը, այնուհետև աշխարհիս քաղցրութեան ամբողջ ճաշակները, երջանկութիւն իւր ամէն հանգամանքներով թէ ի միասին գան՝ կտրող չեն դառնացած սէրը յանուշութիւն փոխել:

Եթէ այսպէս և այսչափ աղէտաբեր է ամուսնական սիրոյ մահն ու դառնութիւն, որ իբրև օձահար թոյն ամբողջ ընտանեկան կեանքը կը թունաւորէ, ուրեմն, ո՞վ Հայոց հարսներ և փեսաներ, ձեր մեծ կոչումն և հաւատարմութեան սուրբ պարտիքն այն է, որ ամեղովութեամբ շրջիք աշխարհիս ընտանեկան դրախտին մէջ. խղճի արթնութեամբ խոյստուէք այն ազատաշրջիկ մարդոց խորամանկութենէն, որ եթէ ուսեալ վիպասան են՝ դրախտի օձէն աւելի գիտեն խորամանկել, և թէ ռամիկ ու գռեհիկ են՝ գիտեն չամաչել:

Եւ դուք մտնաւանդ, Հայոց գաղթական ընտանիք, որ քաղաքակրթութեան մօտ կապըիք, որ թերևս մերթ կը լիջէք հին առեւտրահարսերաց քօղն ու եօթնամեայ անխօս լուրթիւն և փեսաներու յոտին կացեալ գօտէպլինդ բարեն, որ պատրաստ կը կենայ սպասաւորելու համար թէ և ազնուական լինի. չգիտեմ ձեզ ինչպէս կը թուի Հայկական ընտանեաց այս կերպն. կը հաւնիք թէ կարհամարհէք իբրև վայրենութիւն համարելով նոր դարուս ազատ աշխարհին առաջ:

Այնպէս համարեցէք, ես կը լռեմ. բայց դուք կը հաւատա՞ք, և կը կարծէ՞ք, որ ազատ աշխարհին ազատութեան ճշմարիտ գաւակներն էք: Գու ծանփր գրեգ, և ես գիտեմ քո այժմեան կեանք և կրթութիւն. դեռ խանձարուրէն նոր ելար, ազատութիւն կը կանչես. դեռ գալթ ի գալթ գետնի վերայ ուղիղ քալել չգիտեմ՝ ազատութեան չուանին վերայ ելեր կը ճօճան, չուանելով ձեռքդ դաստիարակութեան այն ձողն ու կշիռ, որով կարենաս տնկասկած խաղալ ազատութեան բարակ լարին վերայ:

Ուշ կը դնէք, Հայոց ազատասէր ընտանիք, ձեզ քանի մի խրատ տամ ու կնքեմ այս ճառը: Չեմ խօսիր ձեզ, որ հին թանձր քօղ ձգեցէք նոր հարսին գլխուն վերայ, որ նա

Ժ.

ՓՈԽԱՄԱՐՁ ՊԱՐՏԻՔ

Ե Ի

ԻՐԱԽՈՒՆՔ ԱՌՆ ԵՒ ԿՆՈՋ

ՏԻ Ե Զ Ե Ր Ա Յ կարգադիր Արարիչը՝ բնութեան անյեղի օրէնքով ինչպէս աշխարհիս ամէն բան կշռով ու չափով կարգադրեր ու հաստատեր է, նոյնպէս առն և կնոջ պարտիք և իրաւունք բաժաներ է այն օրէն՝ երբ մարդն աշխարհիս վերայ ծնաւ: Ոչ ոք կարող է Արարչին կարգադրութիւն շրջել և փոխել:

Նորա իմաստութիւնն է, որ զկին՝ կին ստեղծեր է, և տուեր է նմա ի բնութենէ ծնողական բուռն սէր, մեծագործով սիրտ, դիւրաշարժ զգացումն, որպէս զի զաւակ ծնանի, մայր լինի, մայրական սիրով ու կաթով սնուցանէ զայն: Եթէ չլինէր կնոջ սրտին մէջ այս հզօրագոյն սիրոյ զգացումն, նա վաղուց կը խուսափէր ամուսնական կեանքէն, լիշեւով երկանց ցաւն ու վիշտ:

Նախախնամութեան ստեղծող հանճարը կինը լի սիրով և փափկութեամբ կազմեր է, իսկ այր մարդը հուժկու բազկով և ուժով. նա ևս հայր և ծնող է, սէր և ծնողական գործ ունի. միայն թէ կնոջ և մայրական սիրոյն հետը կարելի չէ համեմատել:

Ուստի այր և կին իրենց բնական յատկութեամբ և չափով միանգամայն Աստուծոյ և աշխարհիս ընդհանուր օրինաց համաձայն պարտք և իրաւունք ունին, և այս այն օրէն կրկնի, երբ պուրբ ամուսնութիւնը զայր և զկին իրարու հետ կը կապէ կամաւոր և ազատ դաշնադրութեամբ:

Եւ թէն է այս փոխադարձական պարտք և իրաւունքը, որ ընդհանրապէս երկու իրագմէջ կը կայանայ, այն է բարոյական և տնտեսական կենաց մէջ հաւասար արդարութեամբ: Բարոյական առաջին մեծ պարտիք առն և կնոջ՝ ամուսնական սէրն է, զոր ամուսնութեան իրաւունքով փոխադարձաբար կը պահանջեն իրարմէ. զի որչափ սիրէ այր՝ նոյնչափ խանդակաթ սէր կը պահանջէ իւր կնոջէն. միայն այս փոխադարձ հաւասար սէրն է, որ սիրոյ կենսակից երկու ամուսինները ի միութեան կը պահէ, որոց վերայ նախորդ ճառին մէջ խօսեցանք բաւական. աստ միայն սկստք է

աւրիշ մնացած մասերու վերայ խօսիմ, որ ամուսնական և ընտանեկան կեանքին վարչութիւնն է, և այս բարոյական վարչութեան պարտք և իրաւունքը սուրբ Պօղոս այս կերպով կը բաժանէ: Նա այլ մարդը՝ գլուխ կանուանէ կնոջ, որով իրաւունք կ'ուտայ, որ գլուխ փրէ, վարէ, հրամայէ, և այլն: Կնոջ իբրեւ պարտքը՝ հնազանդութիւն կ'որոշէ, բարձր և խորհրդաւոր օրինակ մի տալով: Թէ ինչպէս եկեղեցին՝ Յիսուսին հնազանդ կը լինի, նոյնպէս և պէտք է, որ կանայք հնազանդ լինին իրենց երկինքերուն:

Թող ոչ ոք այնպէս կարծէ, թէ իրաւաս խօս Առաքեալը ինքնին իբրեւ հեղինակ և դատաւոր այնպէս կը վճռէ ամուսնացելոց պարտք և իրաւունքը:

Ո՛հ, Պօղոս, որ միշտ Քրիստոսի հոգւով կը խօսէր, այս վճռին դասը՝ հին դրախտի պատժական վճռէն կուսանի և կաւանդէ եկեղեցւոյն: Փանգի Տէր Աստուած երբ յանցապարտ նախակնոջ համար պատիժ տնօրինեց, որ ցաւով ու տրտմութեամբ ծնի իւր զուակները, յարեց նաև այս բանը, թէ՛ «Առայր դարձք լիցի և նա տիրեսցէ քեզ»: Չգիտեմ մարդ կարող է իմաստասիրել, և այս բացորոշ խօսքէն հանել սոյն հետևութիւնը. այսինքն եթէ

մեր նախամայր կին առաջին մեղապարտ չլինէր՝ անշուշտ իւր հաւասար ազատութեան իրաւունքը պահելով՝ Ադամայ տիրապետութեան տակ չէր ստրկանար: Բայց Յիսուս և Աւետարանը կնոջ կորուսեալ իրաւունքը դարձեալ իրեն տուին, որոյ համար կը յայտարարէ նոյն Պօղոս թէ՛ «Այս սուհետե չիք խաիր, ոչ արուի և ոչ իգի. զեամենեքեան դուք մի էք ի Քրիստոս Յիսուս»: Որով ցոյց կուտայ թէ՛ ամէն Քրիստոնեայ հաւատացելոց պարտք և իրաւունքը միևնոյն է, հաւասար է Աւետարանի ազատ կրօնին առաջ: Պօղոսին այս բանը, որչափ որ կինը իւր հին ստրկութենէն կը հանէ, այլ չի ջնջեր նորա հնազանդութեան պարտքը, որ բնական և բարոյական է: Իսկ Եւրոպիոյ քաղաքակրթութիւնը, որ դարձեալ Քրիստոնէութեան շնորհիւ յարգեց այս ազատութեան սկզբունքը՝ անդր քան զչափն բարձրացոյց կնոջ արժանաւորութիւնը, ճանչցաւ նորա պատիւն և իրաւունքը, այն ինչ արևելեան ազգաց մէջ դեռ շատ մասամբ ստրկացած է խեղճ կնոջ վիճակը իւր ամէն իրաւունքներով:

Խօսինք այժմ. Առաքեալը երբ կնոջ համար հնազանդութիւն կը պատուիրէ, արդեօք

այնպէս է, ինչպէս ժողովուրդը՝ իշխանին,
 զինուորը՝ զօրապետին, ստրուկ ծառայն՝ իւր
 տիրոջ: Ո՛հ, այդպէս չէ. կին ոչ հպատակ է,
 ոչ զինուոր է և ոչ ստրուկ ծառայ: Կին իւր
 ամուսնոյն ազատ ընկեր ու հաւասար լծակիցն
 է ամենայն իրաւամբ: Ուստի կին ազախին չէ,
 այլ տան տիկին և թագուհի. թէպէտ և այր
 մարդ թագաւոր լինի, իշխան լինի, տէր և
 գլուխ լինի, բնաւ իրաւունք չունի և կարող
 չէ այնպէս իշխել, ինչպէս կիշխեն աշխար-
 հիս այլ և այլ տիրող գլուխները իշխա-
 նական գաւազանով. վասն զի ընտանեկան
 կեանքին ու վարչութեան մէջ իշխանական
 սուր, ոստիկանութիւն և գաւազան չկայ, այլ
 միայն սէր, խնամք և միութիւն: Եւ ինչպէս
 կարելի է, որ այր մարդ բռնակալ լինի կնոջ
 վերայ, չարաչար ճնշէ ու նուաճէ իւր կեանքն
 և ընկերը, երբ տիրապէս ճանչնայ թէ կինը
 բարոյապէս իւր մարմին, իւր սիրտ և ոգին
 է, և ամուսնական կապակցութիւնը՝ մի թիւ
 է, երկու չէ. և միթէ հնար է, իրաւունք է,
 որ մարդը ինքզինք և իւր իսկ անձին ազա-
 տութիւնը իբրեւ օտարի՝ բռնակալէ, մինչև
 իսկ հարուածէ, չարչարէ և խեղդէ, կարծելով
 թէ իրաւունք ունի, որովհետև ինքն զօրա-
 ւոր և ուժաւոր է թէ բազկով, թէ բանիւ, և

միանգամայն աշխարհիս ատեանը իւր ձեռքն
 է. եթէ կին իւր զրկանաց համար բողոքէ, ո՛վ
 է իւր իրաւունքը լսող և դատաստան տեսնող,
 դարձեալ ինքն դատաւոր ու վճռատուն: Հոն
 չէ տրդար Յիսուս, որ անտէր կնոջ դատը
 պաշտպանէ և յանդիմանէ փարիսեցւոց անի-
 րաւութիւնը, որ կեղծաւորեցան իբրև օրի-
 նապահ, մեղաւոր կին մի նորա ատեան հանել,
 ուր տեսող Դատաւորին առաջը՝ իրենք կնոջ-
 մէն աւելի յանցաւոր ու մեղաւոր էին:

Սուրբն Պօղոս այր և կնոջ դատաստանին
 մէջ անիրաւ դատաւոր չէ. երբ մի կողմէն
 կնոջ կը պատուիրէ, որ նա հպատակ ու հնա-
 դանդ լինի, միւս կողմէն ևս խրատելով կը
 յորդորէ. «Արք, սիրեցէք զկանայս ձեր, որպէս
 և Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի և զանձն իւր
 մատնեաց վտան նորա»: Որով կուսուցանէ
 բարձրախօս առաքեալը. այր մարդիկ Յիսուսի
 սիրոյն և անձնանուիրութեան հետեւելով՝ նո-
 րա չափ առաքինանան. ընտանեաց սիրոյն և
 ազատութեան համար մինչև ի մահ անձնա-
 նուէր լինին:

Առանց խորհուրդի չէ երբ անձնուիրու-
 թեան այս մեծ պարտիքը՝ այր մարդոյն բաժին
 կը հանէ Առաքեալը. թերևս այսպէս կը դատի
 նա, որ աշխարհիս իշխանական իրաւունք,

մուր, կռուող ասպարէզը՝ այլ մարդաց ձեռքն է, ու փառաց մրցանակը՝ նոքա միայն կրնէ դուռնին, պարտաւոր են ընտանեաց համար մեռնիլ, ինչպէս կը մեռնին հայրենեաց համար, ու բարոյական հայրենիքն՝ ընտանիքն է: Այրեր միայն չեն մեռնիր, կիներն ալ կը մեռնին, իրենց հաւատի և կրօնի համար. միթէ չմեռան ու գերի չվարեցան ե. դարու Հայոց առաքինի կանայք, որոց առաքինութեան հանդէս պատմագրելով կը հռչակէ Սուրբ Եղիշէ Հայրն, և Եկեղեցին շատ կին նահատակներն ունի:

Ուրեմն պէտք չէ բոլորովին տկար համարել զկին՝ կարծելով՝ թէ նա մի հողակերտ և գիւրաբեկ անօթ է. նա երբեմն հրացեալ երկաթ կը դառնայ երբ Սուրբ Կրօնին, ամուսնոյն և զաւակաց սէր՝ զինքն կը բոցավառէ ու կը մղէ առ ամենայն վտանգ:

Ամուսնական միութեան մէջ այլ և կինը՝ մի մարմին է, այլ կինը գլուխ չէ. կը հաւանինք հոգեխօս Առաքելոյն, թէ կնոջ գլուխ այրն է, օտկայն ո՛վ կարող է մտաբերել թէ ուրեմն կինը նորա ոտքն է, պատուանդան է և այլն: Ո՛չ, կին այլ մարդոյն նուաստագոյն մասն չէ, այլ նորա կողի բուն միջակէտէն է. նորա սրտին հոգւոյն մօտ. յորմէ Արարչապետին իմաստութիւնը խորհրդով մի ոսկր ա-

ռաւ և ամուսնական մարմինը լրացուց: Եթէ համարիմք, դարձեալ այլ մարդ իբր տէր ամուսնական կեանքին մէջ, միթէ իրաւունք ունի խստութեամբ իշխել, տիրապետութեամբ վարիլ, կամ կարծել թէ կինը իւր ստացուածն է և կամ արծաթագին ծառայ: Եթէ զօրութիւն ունի, բուն են իւր բազուկները, նա միթէ իրաւունք կստանայ ջարդել փշրել իւր կողին մի տկար ոսկրը. իւր կեանք բաւնալ ու չիմանալ: Եթէ կը համարի զինքն իբրև հանճարեղ, իմաստուն, խոհական, քաղաքագէտ, աշխարհավար և այլն, իւր պարտիքն է իբրև նախաթոռ բազմելով ընտանեկան գերդաստանին գլուխն՝ կինն ևս իւր խորհրդակից առնելով կառավարեն ի միասին ընտանեկան կեանքը:

Իսկ եթէ իրաւապէս կը ճանաչէ, որ կինը իւր կենսակից ամուսինն է, մինչև ցմահ դաշնակից ընկերն է, իւր աշխատութեան հաւասար լծակիցն է, բաղդին ու տպերջանկութեան մէջ անբաժանելի կարեկիցն է, իւր մասնաւոր ու շիրմին վերայ լացող ողբերգուն է, իւր թողուցած որբ զաւակներուն խնամատար մայրն է, իւր գերեզման օրհնող և լիշատակն անմահ պահող ջերմեռանդ այրին է, ուրեմն պէտք է գիտնայ, երբ ամուսնասէր կինը այս պարտիքները կատարէ, այլ ևս ի՞նչ պարտք կը մնայ:

Երկու ամուսնացելոց փոխադարձական պարտիքները մինչև ի գերեզման տեղով տնդրևս կանցնին։ Վերը պահանջեցինք այլ մարդէն սէր և անձնութիւն։ միանգամայն զեկուցինք, որ իւր ուժը և զօրութիւնը չըջափէ կնոջ տկարութեան հետը. պէտք է իրաւապէս պահանջենք, որ կինն ևս իւր չափով և ուժով անձնանուէր լինի ու հաւատարմապէս հատուցանէ իւր փոխադարձ պարտիքները։ Սէր՝ սիրոյն փոխան, խնամք՝ խնամոց փոխան, սիրտ՝ սրտին փոխան, հաւատարմութիւն՝ հաւատարմութեան փոխան։

Թող այս, կնոջ համար մի առանձին պատուէր ևս կալ, որ է Առաքելոյն պատուիրած կատարեալ հնազանդութիւն դէպ ամուսին իւր։ Վասն զի երբ այլ մարդուն իրաւունք չըտուինք որ նա բռնուն դաւազանով իշխէ կնոջ վերայ, նոյնպէս իրաւունք չենք տար կնոջ, և ոչ մի օրէնք այդ իրաւունք կարող են տալ, որ կինը անհնազանդ լինի։

Այս, կնոջ պարտիքն է կատարեալ հնազանդութիւն առանց բնաւ ստրկանալոյ. չէ թէ այն պատճառաւ որ նա ընտանեկան կեանքին մէջ անոյժ և անզէն թողուած է, այլ առաւել բնութեան և խղճի օրէնքը զայս կը պահանջեն ի կնոջէն։

Այս աշխարհիս վերայ ուժովներ կը տիրեն թէ բարոյապէս և թէ ֆիզիքապէս, և տկարները բնականաբար կը խոնարհին։ Նոյն կը տեսնամք նաև ընտանեկան կեանքին մէջ, յորում կինը ստիպուած է հպատակիլ և խոնարհիլ։ Վասն զի ինքն չէ թէ ուժին կողմանէ միայն տկար է, և զինակիր բազուկ չունի, հապա մտաւորական զօրութիւնն ևս անհաւասար է և նոյն մասին մէջ ևս կերեւի յայտնի իւր տկարութիւնն։

Սորա համար այլ մարդիկ կը դատեն զինքն իբրև կարճամիտ, անխորհուրդ և մանաւանդ անհոգ և անհեռատես։ Միայն բացառութիւն համարել պէտք է այն մեծ դիւցազնութիւն կիները, որք թէ հին պատմութեան և թէ նոր քաղաքակրթեալ աշխարհին մէջ հանճարով ու քաջագործութեամբ փայլեր են և այսօր նոր ի նորոյ կը փայլին Եւրոպիոյ այլ և այլ ազգաց մէջ իբրև դաստիարակ, իբրև մատենագիր և իբրև ժրագլուխ և տնտեսող կին։

Ոչ ոք կը տարակուսի թէ կինն և այլ մարդուն պէս բանաւոր ու մտաւոր է։ Եթէ մշակուի նորա միտքը՝ նա կարող է հաւասար յառաջագիմել. բայց նկատել արժան է, որ կինը իւր տկար ոտքով մինչև մի փոքրիկ բլուրի գլուխ հազիւ կարող է բարձրանալ. կին

կարող չէ Նեւտոն և Հերշել լինել երկնից աստղատուներ զիտելու համար։ Գիտութիւնը տաճանելի աշխատութեան վաստակ է, արդէն երկանց վշառով չարչարեալ կինն յանձն կառնուալդ գիտութեան ցաւոց երկունքն ևս կրել և միթէ իրաւունք է, որ մալը մոռնայ կաթնմանկան, սէր ու զգուանք զաւակաց և պարապի բարձրագոյն գիտութեան։ Բաւ և շատ է նորա համար դաստիարակութիւն, ընտանեկան կրթութիւն և տնտեսութիւն առտնին կառավարութեան։

Այլ ճանաչելով մեր աշխարհ, մեր ժողովուրդ և մեր կեանքը՝ հարկ է, խոստովանիմք, որ այլ մարդիկ ևս պակաս կարճամիտ չեն կնոջն. և նոցա այս կարճատութիւն պիտի տեսէ, քանի որ մալերը կարճամիտ են. և ո՞վ չի զիտեր, թէ կարճամիտէն՝ կարճամիտ կը ծնանի։ Լուսաւոր և քաղաքակիրթ աշխարհը սորա դարման միայն այս գտաւ, որ նախ մայրերու կարճատութիւն կրթէ ու բժշկէ դաստիարակութեամբ, որպէս զի նոքա կատարեալ և առողջամիտ դաւակ ծնանին։

Երանի թէ երկու կարճամիտ ամուսինները իրարու չպատահէին, որով ընտանեկան կեանքը կը դառնանայ իսպառ։ Եթէ միայն կին կարճամիտ լինի և այլ մարդ բանգէտ և խոհեմ.

Քւր վերայ կը մնայ բարոյական մեծ պարտիքը, որ ամենայն խնամով ու երկայնամիտ համբաւութեամբ դարման տանի իւր կենակցին կարճատութիւնը բժշկելու համար։

Իսկ եթէ այլ մարդն է կարճամիտ, որ յով տնգամ կը պատահի, յայտ է յայնժամ թէ այդ պարտքը իմաստուն և խոհեմ կնոջ բաժին կը մնայ, որ քաղցր հոգատարութեամբ դարմանէ իւր ամուսնոյն կարճատութիւնը։

Բարի և ժրագլուխ կինը, միայն արժանաւոր ամուսնոյն համար իւր բարոյական պարտքերը չի կատարեր, այլ և նոյն իսկ անարժանին համար, որ չէ թէ միայն բնապէս կարճամիտ է, այլ և խստաբարոյ, դաժան և ստամբակ մարդ է. այսպիսով համար ևս իւր վայելուչ պարտիքները նա չի մոռնար. այլ ի գործ կը դնէ և կը ջանայ միշտ իւր ընկերին խստութիւնը զրոյցելու. որպէս զի չըխառովի ամուսնական սէր, չըվրդովի տան խաղաղութիւն, և չըբաւժանուի ընտանեկան պատիւն։

Հարկ չէ կրկնենք. ինքնին յայտնի է թէ սիրաշահական այս պարտիքները միայն կնոջ յտակացեալ չեն. զի մերթ ևս բարի այլ մարդուն կը պատահի կին չար, կամակոր, լեզուանի ու անզգամ, յորմէ Սիրաք իմաստուն լաւ կը համարի խոյս տալ և անապատին մէջ ան.

ընկեր ապրիլ: Սակայն ճշմարիտ Քրիստոնէութեան սիրոյ և մարդասիրական օրէնքը պարտք կը դնէ ամուսնացողին վերայ, որ զիւր ընկերը ողորկելով շահի: Մանաւանդ երբ Աստուծոյ Առաքեալը կը խրատէ, որ հաւատացեալ ամուսին՝ իւր անհաւատ ամուսին չարձակէ. թէ ալ լինին նոքա և թէ կին: Որչափ հնար է, պիտի ջանան նոքա միացեալ կեանքը չը բաժանել, անբաժան կենակցութեամբ ապրիլ և միշտ իրարու պակասութեանց համար ներողաբար վարուելով՝ զիրեար ողորկել ու շահել թէ ամուսնական սիրոյն և թէ ընտանեկան օգտին ու բարւոյն համար:

Բաւ կը համարիմ այսքան, թէ առն և թէ կնոջ բարոյական պարտուց և իրաւանց մասին համար. այժմ կը դառնամ փոքր ի շատէ գրեւ նիւթական և տնտեսական մասին վերայ, յորում միւսնոյն փոխադարձ պարտիքներով պէտք է վարուին երկու ամուսինք հաւատարիմ աշխատութեամբ:

Երբ կը տեսնամ հոգագործի արտի մէջ, որ մի զոյգ ամուսնակից եղները լծուելով գետին կը հերկեն, երբ կը տեսնամ, որ միակողմուր լծընփայտ՝ եղներու վզի վերայ հաւասար դրուած է, որպէս զի հաւասար քայլեն և հաւասար ուժով արօրը քաշելով վարեն արտն, ճիշտ այս-

բնական օրինակէն՝ բարոյական օրինակ հանելով, կարի պատշաճ է ընտանեկան կեանքին մէջ թէ առն և թէ կնոջ աշխատութեան պայմանները որոշել ու չափել:

Ընտանեկան ազարակին մէջ երկու գլխաւոր աշխատաւորներ կան, որոց համար լծակից բառին նշանակութիւնը շատ յարմար ու ճիշտ է. որ ցոյց կուտայ առն և կնոջ հաւասար կեանք և ընթացքը:

Այր մարդ արտաքին վստաստաւորն է. և այս է ի սկզբանէ տնտի նորա աշխատութեան բաժին ու պարտիքը: Իսկ կին մարդը՝ տան տիկինն է. և նորա պարտիքն է արդար ու հաւատարիմ տնտեսութիւն: Այր՝ հաց ու հանդերձ կը բերէ, կինը կը մատակարարէ, ալը՝ շահավաճառութեան խանութ կերթալ, կին առտնին գործոց մէջ կը զբաղի. ալը՝ զանազան դժուար արհեստներու մէջ մարմնով ու մտքով միանգամայն չարաչար կը խոնջի, իսկ կնոջ մեծ ու առանձին արհեստն է տան կառավարութիւն, իմաստուն տնտեսութիւն և մայրական դաստիարակութիւն:

Եթէ իրաւասլէս զատելով խօսինք, աշխարհիս ընդհանուր կեանքին մէջ ալ մարդոց աշխատութեան բաժին շատ ընդարձակ, ծանր դժուարին ու տաժանակիր է. մինչդեռ

կնոջ բաժին անձուկ շէնքին տակը շրջափակուած՝ միայն առանին աշխատութիւնն է։ Թող այս, այլ մարդ քաղաքականութեան մէջ մեծամեծ ծանր հոգերով կը դբադի. աշխարհ կը կռաւարէ, զէնք կստնո՞ւ, պատերազմի դաշտ կերթայ, արիւն կը թափի, հայրենիքը կը պաշտպանէ, և այլն։ Մերթ ևս կստիպուի գողութեան ոճիր գործել թէ ընտանեաց սիրոյն և թէ զաւակաց կարօտութեան համար՝ որով քաղաքային օրէնքը զինքն առանձին կը դատաւարտէ բանտարկութեան պատիժ կրել, որ գողութեան հացն իւր ընտանեաց հետն է միասին կերաւ։ Թողում, չեմ լիշեր այնչափ զարմանալի գիւտեր, մեծաջան արուեստներ, որք միայն այլ մարդոց հանճարին և ձեռքին հրաշայիքներն են։

Սրդ իբրև մի կողմ այսքան կը ծանրանայ այլ մարդուն չարաչար աշխատութեան զբաղանքն և հաւասար պարտուց կշռոյն նժարը կը վայրահակի, որով ամուսնական ընկերութեան մէջ՝ միոյն իրաւունքը առաւել բազմապատկելով՝ կընկճէ զկին պարտուց բեռան տակը։ Բայց տեսնանք, միթէ ապիկար կնոջ զատուակն ու պարտիքները թեթեւ են։

Մենք գիտենք, Մովսէս և հաւատքը կը պատմեն թէ վշտահար կինը՝ Ղրախտի օրհ-

նութեան հետը՝ մի անէծք ևս ժառանգեց. այսինքն ամուսնական սիրոյ քաղցրութեան հետը՝ ճաշակել նաև դառն երկունք. ցաւոց, որով նա դատաւարտեալ է իւր ծննդաբերութեան մէջ ցաւ կրել ու զաւակ ընծայել աշխարհի ընկերութեան համար։

Չգիտեմ, ուղիղ դատաստանէն կը վրիպեմ եթէ ասեմ ու վճռեմ կնոջ համար, թէ իւր այս անխախտ ցաւոց պարտիքը՝ այլ մարդուն բովանդակ աշխատութեան դէմ հաւասար և շատ է։ Չեմ լիշեր նաև, որ մերթ ևս ցաւոց ու վշտաց մայր խեղճ կինը՝ իւր ծննդական բուռն ցաւոց մէջ կը մեռնի. կամ անմայր կը թողու իւր թշուառ տղեկն ի խանձարուրս կամ հետ իւր ի գերեզման կը տանի։

Ո՛ր թողունք ապա կնոջ երկայնամիտ հոգատարութիւն իւր զաւակաց համար, որ ծընած օրէն սկսեալ մինչև պատանեկութեան հասակը, նա սրտով և կեանքով կը մաշի. այն ինչ հայրը՝ տղուն լացէն ձանձրութեամբ կը զգայ, կը զայրանայ և փոխանակ փափախելու՝ օրօրոցի քովէն փախուստ կուտայ։

Այս, խոստովանիլ պէտք է, թէ ծնողական սրտին ու գործոյն մէջ՝ կին կ'առաւելու քան զայր՝ միշտ պատրաստ լինելով՝ անտրտունջ կրել զաւակաց ցաւն ու կարիքը, մանաւանդ

երբ ճշմարիտ ու հոգացող մայր է և լիովին կը ճանչնայ իւր մայրական պարտիքները:

Բայց իրաւունք կը պահանջէ, որ սա ևս խոստովանիմք. զի երբ կնոջ երկայնատուութիւն առտնին անձկութեան մէջ կամփոփի, այլ մարդուն մտածութիւնը՝ խիստ կընդարձակի արտաքին զբաղանաց չարաչար հոգերով, յորս այնպէս կը տեսնուի փորձիւ, որ կինն անհոգ է և այս անհոգութեան համար չարաչար կը դատեն զինքն: Սակայն ես խօսիմ, դու դատաստան արա, ուշիմ ընթերցող. կնոջ անհոգութիւնն ի ընտելութենէ է, թէ այլ մարդիկ թողեր են, որ կինը անհոգ լինի ու չմտածէ, թէ ընտանեկան սրահէն դուրս ինչ կայ աշխարհիս մէջ և ինչ կը գործեն այլ մարդիկ:

Ես այնպէս կը կարծեմ, որ կնոջ անհոգութեան պատճառը՝ մեծ մասամբ այլ մարդիկ եղած են, որ կամ այրական, ինքնահաւան հպարտութեամբ կնոջ կարևորութիւն չտալով նա սովորեր է անհոգ մնալ. կամ մեծամտութեամբ ստրկութիւն և նուաստութիւն կը համարին կնոջ խորհուրդ տալ, կամ առնուլ. և կամ օրուան ձախորդ անցքեր պատմել և ցոյց տալ իւր վիճակի կացութիւնը: Թող այս, շատ անգամ սնապարծ լինելով կնոջ անհոգութիւնը աւելի ընդարձակեր են:

Ուստի կինը իւր անհոգ վիճակէն հանելով ընտանեկան հոգածութեան մէջ կըթելու համար, այլ մարդիկ պէտք է զայն արժանի համարին իրենց խորհրդակցութեան, ամօթ և նուաստութիւն չհամարին իրաց վիճակը ստուգութեամբ խօսիլ ու խոստովանիլ:

Եթէ այլ մարդոց իրաւունքն է ընտանեկան ու առտնին գործոց վերայ խելամուտ լինել. միթէ կնոջ իրաւունք չէ արտաքին իրաց վերայ տեղեկութիւն ստանալ ու դիտնալ թէ այլ մարդիկ ինչ կը գործեն աշխարհիս կառավարութեան ու շահավաճառութեան մէջ:

Ստույգ է որ առն և կնոջ իւրաքանչիւրին աշխատութիւնները յատկացեալ են, զոր ի վեր անդր գրեցինք. այլ համակամ խորհրդակցութեան մէջ երկուքն ևս պարտական են իրենց հաշիւները տալ. մին՝ վստակին համար և միւսն՝ տնտեսութեան: Առանց այս հաշուոյն երկու ամուսնեաց պարտուց և իրաւանց կշիռը կը շփոթի, շատ անգամ երկու կողմի պարտազանցութիւնք կը ծածկուին. այնուհետեւ այլ և կին կը ջանան միշտ կեղծելով զիրեւոր խաբել, միշտ ներքին վիճակը իրարմէ պահել և առերևոյթն միայն ցոյց տալ: Այլ մինչև յերբ, կարօտութեան դժբաղդ օր կը հասնի, նոքա կստիպուին խօսիլ. մին կը խոստովանի,

Թէ շահավաճառութեան մէջ կորսնցուցի, գանձարանիս մէջ դրամ չի մնաց. և միւսն՝ Թէ տաշտին մէջ հաց չի կայ, մարտնը պարպուած է. սնտուկիս միջի թանկագին օժիտներս վազուց ծախած եմ՝ իմ այլ և այլ պէտքերս հոգալու համար:

Ուրեմն պարտագանց է այլ, որ իւր կեանքի ու գործոց վիճակը թագուցանելով՝ չի թողուր, որ իւր կենակիցն՝ իւր հետ հաւասար ընտանեկան կեանքին վերայ հոգածէ: Պարտագանց է կինը, որ իւր տմուսնոյն հոգածութեան բաժանորդ չի լինիր:

Պարտագանց է այլ, որ հեղգ ու պղերգ է իւր բաժին աշխատութեան մէջ, որ կը մոռնայ ընտանեաց հացն, կամ կը գեղերի գինարբուաց հետը կամ իւր հացն անառակ կեանքով կը վատնէ ու կը զրկէ ընտանիքը:

Պարտագանց է կին, որ աշխատող ու ժրագլուխ է, որ իւր էրկան դառն քրտինքով վաստկած հացն՝ ուղղութեամբ ու խնայութեամբ չի տնտեսեր. այլ կամ նենգութեամբ խորելով և կամ գեղխութեամբ շռայլելով՝ յուժաւետս կը վատնէ հացի առատութիւնը, երբէք չմտաբերելով թէ իւր ամուսինը քանի տաժանութեամբ այդ հացն վաստկած է, զօրհանապաղ ծովու և ցամաքի վերայ տքնելով

տառապելով: Ես չեմ յիշեր, թէ քնչպէս նոքա երբեմն կստիպուին ընտանեկան պիտոյից համար անպատիւ միջոցները ի գործ դնել. շահավաճառական գործոց մէջ խարդախութիւն խառնել, և ընտանիքը թշուառութենէն ազատելու համար՝ ուրիշ ընտանիքը թշուառացնել և այլն: Որք մերթ ևս կամ յուսահատ անձկութեան մէջ և կամ անձնական պատուոյ բռն զգացմամբ՝ անձնասպան կը լինին, լաւ կը համարին մահուամբ խփել իրենց աչքը քան տեսնել ընտանեաց ողորմելի կեանքն ու թշուառութիւնն:

Պարտագանց է այլ որ իսպառ կը մոռնայ ծնողական գութն, տուն և ընտանիքը, մեռցնելով իւր խիղճն ու պատիւ. ի բաց կը թողու կենակից ամուսինը և ընտանեկան պարկեշտ կեանքը՝ կերթայ ու կապրի անառակ ընկերութեան հետը, կը վատնէ իւր ամէն ինչքը՝ կեանք, պատիւ ու հարստութիւնը. վերջապէս վատթարութենէ ի վատթարութիւն երթալով՝ նա օր մի կը մեռնի օտար փողոցներու անկիւնը առանց ընտանեկան սգոյ, ու չարժանանար փառաւոր թաղման ու հայրենի գերեզմանին:

Իւր անիծից արժանի է անպիսին, որ կուրանայ ընտանիքը. զոր Պօղոսը՝ հաւատու-

րաց ամբարիշտ կը կոչէ: Այն, այնպիսին հա-
նապաղ նզովք կընդունի ընտանեկան տաճա-
րէն, որ կարճի այնպիսուն կեանքը, նա շուտ
բարձուի աշխարհէս, որ նախատինք է ոչ
միայն ընտանեաց, այլ և մարդկային ընկե-
րութեան:

Տակաւին շատ ու բազմադիմի են ամուս-
նական կեանքին մէջ առն և կնոջ իրաւունք,
պարտք և պարտազանցութիւնք. այլ մեք այս-
չափ միայն լիշատակելով շատ կը համարիմք
և կը թողումք, որ պակաս մնացելոց վերայ՝
կենակից ամուսինք ինքնին իմաստասիրեն.
ճանչնան ու գիտնան իրենց պարտիքները ու
խորշին ամենայն պարտազանցութենէ:

ԺԱ.

ՄԱՅՐ ԵՒ ԴԱՅԵԱԿ

ՄԱՆԿԻԿ դեռածին երբ կը ծնի յաշխարհ
Պուգայ, ո՞վ է նորա կաթնոտ սնուցիչ. ծնող
մայրն է միայն, որ երկունք կրեց ու զայն
ծնաւ: Մայրական այս պարտիքը այնչափ պարզ
ու բնական է ծնողական սրտին ու գործովոյն,
որոյ համար ոչ վարժապետ պէտք է, ոչ դաս.
բնութիւնը իւր բուռն սիրով կուսուցանէ
զայն: Մայրենի արգանդէն ի լոյս ելած տղեկը՝
առաջին անգամ աչքը բանալով իւր մայր կը
տեսնայ. նա դեռ անլեզու անբարբառ մա-
նուկ է, կարող չէ իւր կարօտութեան փափա-
գը բացատրել: Իւր կարկամ լեզուն լացն է
միայն, այդ անորոշ ձայնով նա ամեն բան կը
խնդրէ՝ կաթ, գգուանք ու խնամք: Կաթը՝ իւր
կեանքն է, գգուանք՝ խնամք՝ մայրական
պարտաւորութիւնն է, զորս մանկիկը միայն
իւր ծնողէն կը խնդրէ, և որիչ ոչ ոք չի
ճանչնար, մանուկ անզօր իւր իրաւունքը լա-

լով կը փաստաբանէ բանտարկուած խանձարուրին մէջ:

Եւ երբ փոքր առ փոքր կաճի ու կը զարգանայ մանուկն իւր նախաբարբառ ձայն՝ մայր անուներ կը թոթովէ: Անշուշտ այս անուան բնախօս ուսուցիչ մայրն է, ինչպէս նաև հայր անուան: Ով, որչափ սքանչելի է բնութեան այս դպրոցը, որ գգուասէր մօր անուշակ գրկարանն է. մանուկը իւր քերականին առաջին դասը՝ այդ կենդանի բնութեան դպրոցէն կը սկսի:

Ուստի ամուսնացող կին երբ զաւակ կը ծնի և մայր անուներ կը ստանայ, ինչպէս նաև իւր այր՝ հայր անուներ, այդ ինքնին յայտնի է բնութեան և աշխարհի օրինաց տուած. թէ ինքն և իւր ամուսին են միայն իրենց զաւակաց ստացիչ և տէր: Այս բնական իրաւունքէն անխղճ սովորի պարտիք մի կը ծնի ծնողաց համար, և նոցա նուիրակաւ պարտիքն է պահել, սնուցանել մանուկը կաթով, կերպրով ու հանդերձով:

Այլ աստանօր միայն առանձին մայրական պարտուց վերայ պիտի խօսիմ, և կը թողում հայրական պարտուց մասն, որ սորա հետը կցորդութիւն չունին:

Մօր ու մանկան մէջ կամ ծնողին ու ծնե-

լոյն մէջ այն օրէն պարտք և իրաւունք կը սկսի, երբ մայրն կը ծնի, մանուկն ի լոյս կուգայ: Այն, այն օրէն պարտք և իրաւունքը մանկան հետը ի միասին կը ծնին. մանկան անդրժեքի իրաւունքն է՝ կաթ խնդրել. և մօր բնական պարտիքն է՝ կաթ տալ: Վասն զի մեծագութ Արարչապետը միայն այդ պարտուց համար ամէն ծնող մօր կուրծքէն երկու ստինքները կախեր է. և քանի մեծ է նախախնամողին հոգը, որ զկաթն մանկան հետ կը ստեղծէ և այն պահուս կը սկսին մօր ստինքներուն երկու աղբերակները բղխել, կաթնածաւրաւ մանուկը իւր բերանը կաթի աղբերակներու դէմ կը բանայ:

Ուստի Աստուած և բնութեան անփոփոխ օրէնքը պարտաւոր կը կացուցանեն մայրը, որ իւր ծնած զաւակ ինքն իւր իսկական կաթով սնուցանէ: Մայր մի կարող չէ այս պարտիքը եղծել, զոր թէ բնութեան օրէնք և թէ բնական սէր անեղծ գծեր են մօր սրտին և կուրծքին վերայ:

Մայր մի եթէ մոռնայ այս ծնողական պարտիքը, եթէ եղծէ այս օրէնքը, այդպիսի մայր, անգործ, զրկիչ և պարտազանց է, թող թագուհի լինի, թող իշխանուհի, կամ քաղաքացի և շինական, աշխարհիս որ կարգէն կը լի-

նի թող լինի, նա կարող է արդարանալ երկ-
նից նախախնամութեան դատաւորին առաջ:
Միթէ արժանի է մի կին մայր կոչուելու, երբ
ստինքները լինեն կաթով, նա մանուկն՝ օտար
կաթին և օտար գրկին յանձնէ. և կամաւ թո-
ղու, որ ցամքի, որ կտրի բնատուր կաթն:
Զգիտեմ, աշխարհիս մեծատանց տիկիներուն
այդ մի ազնուականութեան շնորհ ու նշան է,
որ մայրական այդ մեծ ու առաջին պարտի-
քը՝ նուաստութիւն կը համարին, որպէս թէ՝
ամօթ լինէր այն իրենց տիկնութեան և կամ
թէ այնպէս կը դատեն թէ մանկան կաթ տալը
աղախնական պաշտօն է. և այդ ծառայութիւ-
նը զիեցիկ դայեկներու համար է միայն:

Մարդկային ընկերութեան բնատանեկան կե-
նաց մէջ եթէ անօրինակ զեղծումն մի կայ՝
այս է. եթէ զրկանք մի կայ՝ այս է. որով
մայրերը բուն իրենց զաւակները կը հարստա-
հարեն. եթէ բանաւոր մարդ՝ անբան անասնոց
առաջ կը նուաստանայ ու կամաջէ՝ այս է:
Վասն զի բնութեան իմաստուն Արարիչ ինչպէս
մարդոյն՝ նոյնպէս բոլոր կենդանեաց համար
գութը՝ հաւասար բաշխեր է:

Թող տեսնան մայրերը, որ առիւծն ան-
տառին մէջ իւր կօրիւն կը դարմանէ, կովն՝
իւր հորթիկ, մաքին՝ իւր գառնիկը, հաւ՝ իւր

ճեւերը, ճնճղուկ՝ իւր ձագերը. այլ ևս իրա-
ւունք ունի մայրն իւր կաթով չըսնուցանել
իւր զաւակը, որ իւր հոգւոյ հատորիկն է. կամ
թէ չըդարմանել այն հարազատ ծաղիկը, որ
իւր ծոցէն բուսած է, իւր արմատին ծիլն է.
ինչպէս ձեռք է այն մօր ձեռք, որ կը քան-
ցէ այդ մօտադ ծիլն իւր բնաբոյս արմատէն
և զայն օտար արմատին հիւթով սնուցանել
կուզէ:

Պիեցիկ մտնուկը կը բողոքէ այս զրկա-
նաց դէմ, միայն յայնժամ ներելի կը համարուի
մօր համար, երբ ինքն տկար, անառողջ է և
կամ կաթին աղբիւրները ցամքած են: Բաց այս
պատճառներէն՝ չի կայ ուրիշ մի այլ դարաւոր
պատճառ, որ իրաւունք տալ ծնող մօր, իւր
մանուկը ուրիշ մօր կաթով գիելու, որոյ
անունը դայեակ կը կոչուի, և ես ճիշտ կը
հասկընամ այդ բառին նշանակութիւնը. որ է,
կաթ վաճառող կին:

Գայեակն ևս անշուշտ նորածին զաւկի
ծնող է. ո՛հ, մի տառապեալ մայր է նա, որ
անհնարին կարօտութենէն ստիպեալ իւր ման-
կիկն մի ուրիշ մօր կը յանձնէ նուազ վարձ-
քով, կերթալ կը զեզերի մեծատանց տունե-
րը. որպէս զի իւր կաթն աւելի գնով վաճա-
ռէ, որ իւր մանկան արդար իրաւունքն է:

Ողորմելի որդեգուրկ կին պարտաւորեալ է իւր
դայեկութեան վարձքէն՝ մի մասն վարձեալ կնոջ
տալ և մնացեալ մասովն՝ իւր ընտանեկան
ապրուստ հոգալ: Ձեզ կը թողում, Հայոց
ճշմարիտ մայրեր, դուք դատեցէք, այս երկու
մայրերէն ո՞րն է աւելի յանցապարտ. կարօ-
տագին դայեակ, որ առ չքաւորութեան՝ իւր
կաթը կը վաճառէ, թէ հարուստ տիկին, որ
սնուցիչ կերակուրներէն լիանալով ու յափրա-
նալով՝ թաթաղուն զեղուն լցուած ստինք-
ները աղբիւրի պէս կաթ կը հոսեն, այլ
անխղճաբար կը խցէ այդ կաթնաբուղիս աղ-
ները: Բարեսիրտ տիկին երկու զրկանք ի
միասին կը գործէ, զրկանք մի իւր բնածին
մանկան, զրկանք մի ևս դայեկին մանկան,
որոյ բաժին կաթն չըրամով կը գնէ: Ո՛հ,
աղքատիկ մօր կաթն՝ իւր խեղճ տղեկին
կեանքն է, արդեօք տիկին մայր՝ իւր մանկան
կեանքը փրկելու համար վշտագին դայեկամօր
մանկան կեանքը չը՞ գոհեր: Այո՛, այսպէս է
աշխարհիս դատաստանը. երբ հօգօրները զան-
գօրը կը ճմլեն, զարմանք չէ, որ տիրոջ և
տիկնոջ մանուկը նոյնպէս խանձարուրէն սկսի
յաղթահարել ու ճնշել ծառայածին դայեկա-
մօր մանուկը:

Աւագ, և անհոգ, որչափ անբնական, որչափ

անգթական, և որչափ անարգ ու դժուարա-
տար է դայեկին կեանքն ու վիճակը, որոյ
մայրական սիրոյն և գորովոյն վերայ կը բռ-
նանայ թշուառութիւնը, մինչև կը ստիպուի
դժբաղդ կինը թողուլ իւր արգանդին ծնուն-
դըն և երթալ անասնոց կաթի պէս վաճառել
իւր կաթն. որով թերևս կարենայ երկու կեան-
քը միանգամայն պահպանել, և մերթ ևս իւր
ամուսնոյն կեանքը, որ կամ ծոյլ և անաշխատ
կեանքի մէջ անպիտան է, և կամ ըն-
տանեկան պարտիքները մոռացող մոլորաձիտ
մարդ է, որոյ աչքը կնոջ ձեռքն է և կըսպա-
սէ նորա վաստակով ու հացով ապրիլ:

Թողումք այս պարագաները, որ տկար կը-
նոջ համար շատ ծանր ու դառն են. աւելի
դառնադոյն պարագայ մի կայ, որ ի ներքուստ
կը տանջէ մանկամայր դայեկին սիրտն ու ո-
գէին: Ո՛հ, բնական ու մայրական սիրոյն գո-
րովի է այն, որ հանապազ կը մորմոքէ, կը կը-
տըրտէ ծնողական աղիքները, երբ կը տեսնայ
օտար մանուկ իւր գիրկը, անդէն երևակայու-
թեան մէջ կը լիջէ զայն, որ իւր մայրական
կաթէն ու գրկէն զրկուած է: Նա կենդանի
մայր է, քար չէ, այնչափ կը վշտակրի ու կը
դառնանայ սրտին ցաւոց մէջ, որոյ անհնա-
րին դառնութեան չափը՝ միայն մօր սիրտ կա-

րող է զգալ ու չափել:

Ով որ մայր է, թող հետաքրքիր լինելով՝ առանձին բննէ, փորձէ դայեկամօր ցաւակիր սիրտը, թէ ինչ են նորա տխուր մտածմունք, թէպէտ նա արտաքուստ ուրախութիւն կը կեղծէ, զուարթ կերևի, գուրգուրալով կը փափայէ զմանկիկ, տիկին կը հաւատայ թէ իրօք մայրական սիրով կը սիրէ, չըզիտէ թէ խեղճ դայեկին սիրտը արիւնով ու ցաւով լցուած է: Մայրութեան և որդեսիրութեան բուռն գորով միշտ կը յուզեն նորա սիրտը և կը շարժեն նորա ոգին, որ իւր բնածնունդ զաւկին ոգիէն կախուած է. ամէն վայրկենի մէջ կը լիշէ ու կը դառնանայ:

Այլ պատմեմ իբրև վկայ և ապացոյց աստեղծիս, ինչ որ մի դիտող և բարեսիրտ տիկին պատմեց ու ես լսեցի:

Մի օր մանկամայր տիկին դայեկին սենեակ կը մտնէ ալն պահուն՝ երբ նա տղուն կաթ կուտար. և կը տեսնայ որ դայեկին աչքերէն կաթ կաթ արտասուք կը հոսին մանկան երեսին վերայ: Կը հարցնէ տիկին, թէ ինչու համար կուլաս և ինչ է պատճառ: Դայեակը թէև առաջին անգամ ծածկել կուզէ սրտին ցաւը, բայց երբ կըստիպէ տիկին, նա կը պարտաւորի խոստովանիլ:

Ինչպէս խօսիմ, տիկին, և ինչպէս բացատրեմ սրտիս դառնութիւնը՝ կը պատասխանէ գայեակը, անմայր մանկիկս լիշեցի և կուլամ. և միշտ կուլամ քեզմէ գաղտնի և առանձին. մի՛ գուցէ տեսնաս և կախես, որ ցաւակիր մօր սիրտը կը դառնացնէ կաթին քաղցրութիւնը և կամ այս աղի արտասուտց կաթիլները, որ կ'սլակելով աչքէս կը թափին մինչև ի կուրծքըս, և մանուկը կը ծծէ գայն կաթին հետը: Կաղաչեմ, մի գայրանար տիկին, դայեկին կեանքը թշուառ է. ամէն ժամանակ երբ կը լիշեմ ու կը մտաբերեմ, թէ իմ վարձակալ դայեակը՝ զաւկիս կաթ կուտայ, թէ իւր զաւկին համար իմ զաւակս կը զրկէ, վասն զի մի քանի տարի յառաջ, մի սիրական զաւակս կաթնազուրկ մեռաւ: Գիտէք, տիկին, այն կիները, որոց մեր զաւակները յանձնելով՝ մեր տնէն տեղէն կը հեռանամք և կուգամք ձեր զաւակաց համար կաթնոտու կը լինիմք. ահ, այդ աչք անկարեկիր կիները միթէ մօր պէս կը խնամեն մեր զաւակները: Ոչ, չառ անգամ կաթնակարօտ կը մեռցնեն. երբեմն ևս ծանր քուն լինելով՝ խեղճ տղեկը կամ օրօրոցին մէջ լալով՝ և կամ անկողնոյ մէջ շնչարգել ընելով կը խեղդեն: Չեմ լիշեր, որ մերթ ևս իսպառ անհոգ լինելով առանց հսկողութեան կը

թողուն մանկիկը՝ որով այլ և այլ վտանգներու
 կը պատահի: Բայց իրաւունք չունիմ այսչափ մեղադրել
 այդ կարօտաւոր կիները, որոնք մեզ պէս թը-
 շուառ են: Աղքատութեան ու չքաւորութեան
 աղաղակ կը պարտաւորին երկու դիեցիկ երա-
 խաները միանգամայն սնուցանել, որպէս թէ
 երկուորեակ ծնած լինին: Աշտամայր դայեկին խօսքեր և իւր ար-
 տասութիւնը շատ և կարի սրտառուչ են, որուն
 վերայ մարդ պէտք է կարեկցելով խորհրդածի.
 և առաւել պէտք է տիկին մայրերը զգան և
 խորհրդածեն, թէ քանի՞ դառն ու դժուարին
 է սնուցիչ դայեկին վիճակը, երբ նա հանապազ
 կ'աղէկիզի իւր զաւկին սիրով: Երանի՜ թէ
 այդ բարեսիրտ տիկին հետա-
 քըքիր լինելէն յետոյ, իւր մայրական սրտով
 ու գորովով դայեկին գորովը չափէր. գիտնար
 ու հաւատար թէ նա ևս իւր պէս մայր է,
 սիրտ ունի, աղիք ունի, որ կը գալարի միշտ
 յիշելով իւր հոգւոյ հատորիկ զաւակը. և մայ-
 րապէս կարեկցելով՝ դայեկին մանկին ևս բե-
 ռել տալով՝ իւր զաւկին հետ սնուցանել տար
 և յայնժամ ազնուամիտ տիկին՝ տիրապէս առա-
 քինի մայր կը հանդիսանայ ընտանեկան կե-
 նաց մէջ:

Ես չգիտեմ, զթատիրտ տիկնայք կարող են
 մի անգամ փորձել, թէ երբ դայեկին համար
 այս մեծ շնորհ լինի, ինչ ազգեցութիւն կրնէ
 նորա սրտին վերայ: Ինչ այնպէս կը թուի,
 որ դայեկին սիրտը յայնժամ մեծ երախտադի-
 տութեամբ կը լեցուի, զուարթ և ուրախ ոգ-
 ւով. ամենայն հաւատարմութեամբ խնամ պի-
 տի տանի տիկնոջ զաւկին. չէ թէ միայն վար-
 ձուց համար, այլ առաւել իւր զաւկին սիրոյն
 համար. զգուշանալով որ երբէք տրտուեցի
 պատճառ չի տայ, մի գուցէ սորա համար իւր
 սիրական զաւակը աչքէն հեռացնեն: Խնդիր է և
 այս, թէ երբ դայեկին սիրտը
 ուրախութեամբ կը զեղու, արդեօք այս բա-
 րոյական սրտահաճոյ վիճակ՝ ազգեցութիւն
 չընէր նորա կեանքին և առողջութեան վե-
 րայ և հետեւապէս կաթին շատութեան և զեղ-
 ման: Սոյն կէտն ևս կը թողումք բժշկաց,
 թող նոքա վճսեն: Գիտեմ, այս անսովոր կարեկցութեան դա-
 աը խիստ դժուարին կը թուի ազնուական տի-
 կիններուն, որք թերեւ զրկանք համարին ի-
 րենց զաւակաց համար, կամ թէ այնպէս կար-
 ծեն, որ մի առողջ և առօրե դայեակը կարող
 չէ երկու մանկիկը ի միասին սնուցանել:
 Առ այս ես կը լռեմ, բնութիւնը թող

պատասխան տայ, որ շատ անգամ մի մօր երկու
զաւակներ կը ծնին. երկուքն էս՝ մի մօր կա-
թով կապրին ու կը մեծնան. և միթէ Նա-
խախնամութիւնը չէ նախատեսեր, որ երկուս-
րեակ ծնածներուն կաթ բաւելու համար՝ եր-
կու ստեանց տղրիւր բացեր է մօր սրտին վե-
րայ և երկու կաթնաբուզիս պտուկները կախեր
է նորա կուրծքէն: Եւ այսպէս զոմայ մի
մայրաքանդ է ինձ, որ այս դժուարաւոր
խորհրդածութիւնը՝ զանաւանք կը համար-
ուին արդի ժամանակին և ընտանեկան փափ-
կութեան առաջ. այլ մեր փափագ և սկզբունքն
է, որ բնական օրէնք տիրէր, Աւետարանին
գթութիւն թաղաւորէր. երբ աշխարհիս վե-
րայ այնպէս կը կարծուի, որ այր մարդոց
գութը նուազ է, գոնէ տիկին մայրերը գթած
լինէին ու ճանչնային իրենց մայրական պար-
տիքները: Ամէն մայր ու ծնողը իւր զաւակ
սնուցանէր այն կաթով և այն սիրով, զոր
Նախախնամութիւնը մի միայն ծնողական ան-
հրաժեշտ պարտիքը հաստատէր է: Պարտադանց
է ամէն ծնող, եթէ այս պարտիքը խզի մտօք
չի կատարէ: Թող չի խոժոռին Հայոց տիկնայք.
մենք չենք ասեր, որ դայեկութիւնը մեր ըն-
տանեկան կեանքէն իսպառ բարձուի, հարուստ,
ազնուական ընտանեաց մայրերը կաթնոտ լի-

նին. այլ այս խօսիլ կուզեմք, երբ փափկա-
սուն կեանքը մոռցնել կուտայ այդ պարտիքը,
գոնէ դայեկաց վիճակը՝ արժանի համարին ի-
րենց կարեկցութեան, որ կին է, աղքատ ու
ցաւած, մայր մի է իրենց սէս: Եւ այս
Ս. Ն. Երոզման և աղքատութիւնը բռնաւոր
է, աշխարհիս ամէն չքաւոր ընտանիքները կը
պարտաւորին նորա լծոյն տակը խոնարհիլ:
Աղքատութիւնը ոչ միայն այր մարդիկը ի
ծառայութիւն կը վարէ, այլ և կիներ ու մայ-
րերը, որք յաւամայից կը պարտաւորին թո-
ղուն իրենց լծակից ամուսին և անբաշխի
զաւակները, ու երթալ ազնուականաց դռները
դեգերիլ, որպէս զի աղախին լինին, դայեկ
լինին՝ իրենց և ընտանեաց կարօտութիւնը
լեցնելու համար: Եւ այսպէս երբ աղքատ ընտանիքները առ-
յոյժ կարօտութեան կը մոռնան իրենց երկանց
զաւակները, միւս կողմէն էս՝ նոր աշխարհի-
նոր ժամանակի փափկասուն տիկիները ճշմո-
րիտ մայրութեան պարտիքները կը մոռնան,
իրենց արգանդին ծնունդն սնուցանելու ան-
գամ մեծ ձանձրոյթ կը զգան, որպէս թէ մայ-
րական խնամատարութիւնը՝ նուազ և ան-
պատիւ ծառայութիւն լինէր: Եւ երբ ընտանեկան մայրերը բուն ծնողական

և բնական այդ պարտիքէն կը խորշին, այլ
ևս ինչ կը մնայ իրենց աշխատութիւն: Լճւր
որ պատմեմ քեզ. նոքա գիտեն անաշխատ
կեանք վարել և երբէք չը ձանձրանալ, որոց
վերայ տիրեր է առհասարակ հեղգութիւն,
մեղիութիւն, սլարապ և ունայնախօս ընկերա-
կան կենակցութիւն. նոքա գիտեն անժամ այ-
ցելութիւններ մտածել, զբօսասիրութիւն հնա-
րել. եկեղեցին երթալ, չէ թէ Աննայի ջերմե-
ռանդութեամբ աղօթելու համար, այլ աւելի
ցոյց տալ զիրենք. զիրեար տեսնալ և բամբա-
սանաց նիւթեր ժողովել: Թողունք այս, միթէ
այդպիսի մայրերը աշխատութիւն չեն համա-
րիր իրենց համար, ժամանակի շուայլ զեղխու-
թեան մէջ սիրտ և հոգի մաշել, որ առաւել
չարաչար զբաղանք է, և որոց գերին և անձ-
նատուր եղած են. այլ ևս ո՛ր կը մնայ տիկ-
նութեան և մայրութեան պարտիքները յիշել,
տուն հոգալ, զաւակները բուն մայրական կաթ
ջամբելով սնուցանել և այլն:

Հապա ո՞վ դուք, Հայոց ազնուական տիկ-
նայք, ես կը փափագիմ, որ դուք ձեր բարե-
կեցիկ կեանքին մէջ՝ ձեր մայրական պարտիք-
ները դարձեալ չի մոռնայք երբ ձեր այրերէն
ոմանք՝ ժողովուրդ կը հարստահարեն, դուք
ևս աղքատ մայրերը չի հարստահարէք՝ նոցա

զաւակին կաթը յափշտակելով: Դուք ձեր խիղ-
ճը մի խաբէք ու ողորէք թէ կաթին գին
կամ դայեկին վարձքը կը վճարէք. գիտցէք
ստոյգ՝ այդ վարձքը թէ բիւր անգամ աւելի
վճարէք, կաթին փոխարէն չէ: Եւ միթէ կը
կարծէք, որ աղքատ մօր կաթն այնչափ ա-
ժան է, երբ դուք ձեր կաթն՝ նոյն իսկ ձեր
զաւակին կը խնայէք:

Ես կը հաւատամ, որ մայրերը ի բնութե-
նէ փափուկ սիրտ և խիղճ ունին. զգուշացէք
որ գայն չի խեղդէք փափուկ կեանքի փուշե-
րուն մէջ. զգուշացէք որ դայեկին զաւակը՝
կաթնասովէն մեռցնել չի տաք. եթէ երկիւ-
ղած ու ճշմարիտ մայրեր էք՝ պէտք է երկըն-
չիք ու լիշէք, որ այդ աղքատ ու տառապեալ
մօր տէր ու դատաւոր կայ, որ մի գուցէ նո-
րա զաւակին զրկանաց արիւնը ձեզմէ խնդրէ և
դուք յայնժամ պարտական ու պատասխանա-
տու մնաք: Այլ ես կաղօթեմ, որ դուք ճշմա-
րիտ մայրեր լինիք և ազատ մնաք այս դա-
տաստանէն:

ԸՆՏԱՆԵՒԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՁԱՌԱԿԱՅ

ԸՆՏԱՆԵՒԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ԽՈՒՆԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՅԻՆ մէջ սյր են այն բնաշխօս և մեծ վարժապետները, որոց ի բնութեանէ յանձնուած է իրենց զաւակաց կրթութեան հոգատարութիւնը: Այդ՝ աշխարհ գիտէ, և բնութիւնը ինքնին կուսուցանէ, թէ ընտանեկան դպրոցին մէջ օտար մանկավարժ չի կայ, այլ միայն նորքա են հեղինակ և դաստիարակը, որոց պատկառելի և քաղցր անունը՝ հայր և մայր կը կոչուի:

Այո՛, մանուկները մի ճշմարիտ և նախախնամող բարի հայր ևս երկնից մէջն ունին, որ զիրենք կը ստեղծէ և կը բերէ ի լոյս. երկնքէն անձրև և արև, երկրէն հաց և ջուր բաշխելով՝ կը պահպանէ և կը սնուցանէ մանուկներու կեանքը. նոքա կաճին ու կը զար-

գանան, և ժեք կը զարմանամք տեսնելով, որ տհաս մանուկը՝ հասակաբարձ մարդ եղաւ: Ուստի արդար չափով չափենք ու բաժնենք երկնից Հօր խնամք և ծնողաց պարտիքը: Արդ՝ երբ շունչ և կեանքը՝ երկնից Հօրն է, սքանչելի պատկերն ու կերպարւնքն՝ երկնից Հօր, արև, անձրև, հաց և ջուր՝ երկնից Հօր, հասակն և աճումն՝ երկնից Հօր. այլ ևս ինչ կը մնայ երկրաւոր հօր և մօր բաժինն, եթէ ոչ միայն դաստիարակութիւն:

Եւ ինչ է ծնողական դաստիարակութիւնը, ուրիշ ոչինչ, այլ միայն կոյր ծնունդ զաւակներուն աչքը դէպ ի բարին բանայ, սիրտն ու ոգին առաքինութեամբ կրթել, որպէս զի աշխարհը տեսնան, մարդոյն կեանքը տեսնան, լոյս ու խաւարը որոշեն, բարին ու չարը ճանչնան. և մեծ քտն զամէն՝ զԱստուած ճանչնան ու հաւատան, կրօն և ճշմարտութիւն ընդունին:

Եւ իբրաւ է արդեօք որ մանուկներն առհասարակ կոյր կը ծնին. ոչ, ահա կը տեսնամք որ պաշտօն աչեր ունին, կը տեսնան ու կը խաղան հրապարակներու մէջ, եթէ մանուկներն ի ծնէ կուրին պէս աշխարհ կուգան, այլ ևս ինչ մեղադրութիւն կայ իրենց ծնողաց. միթէ ծնողը կարող են Յիսուսին պէս

ձեռք դնել և հրաշագործելով կոյրերը լուսա-
ւորել:

Այդպէս է. հայրեր ու մայրերը հրաշա-
գործ չեն, նոքա կարող չեն մարմնով կոյրերը
բժշկել. այլ մեր խօսքը՝ մանուկներու մտաւոր
կուրուսթեան վերայ է, որոց բժշկութեան լոյ-
սը՝ ծնողաց դաստիարակութեան ձեռքն է. և
այդ ձեռքը՝ պարտաւոր է, որ անդուլ անդա-
դար գործէ ընտանեկան կեանքին մէջ, և մշա-
կէ նորա դարաստանին նորատունկ ծաղիկները:
Այդ ձեռաց պարտիքն է, այն, որ խլէ մանուկ-
ներու սրտէն անպիտան և խոտան բարքը,
սերմանէ ու տնկէ նոցա տեղը ճշմարիտ բա-
րին և օգտակարը:

Մեր կը հաւատամք. և Ռաւիթը կը վկա-
յէ թէ Աստուած առանձին առանձին կըստեղ-
ծէ մարդոց սիրտերը, և նոցա գլխոյն մէջ
կը գետեղէ հանճարոյն ամանը: Բայց գիտենք
նաև, որ այդ կենդանի ամանը ի սկզբան դա-
տարի է, երբ մարդը մանուկ է ու տղայ. և
ո՞վ կը լեցնէ առաջին նուազ այդ անբաւ դա-
տարկութիւնը, թէ բարի և թէ չար գաղա-
փարաց նիւթերովը. յայտ է թէ այդ պարապ
ամանին մօտ ու մերձաւոր ձեռքը՝ միայն
ծնողաց ձեռքն է, ինչ որ ուզեն՝ զայն կա-
րող են լեցնել, եթէ բարի և եթէ չար:

Ահաւասիկ սկիզբն տատի է բարւոյն ու
չարին. ապա թէ ոչ ուստի՞ կը յաւելուեն բարի
ու չար մարդիկը՝ մարդկային ընկերութեան
մէջ: Միթէ դոցա սկզբնական աղբիւրը ընտա-
նեկան կեանք չէ: Ես վկայ ունիմ ու կը բե-
րեմ աստ Յիսուսի վճռական բանը, որ մար-
դոյն սիրտը՝ բարի և չար գանձուց աղբիւր
կը համարի. «Մարդ բարի, ի բարի գանձուց
սրտի իւրոյ բղխէ զբարի, և մարդ չար՝ ի
չարէն բղխէ զչար»:

Ուստի մարդ ինքնին կարող է մակա-
բերել, թէ մարդ իւր մանկութենէն սկսեալ
իւր սրտի գանձարանին մէջ հետզհետէ կընդու-
նի թէ բարին և թէ չար. և զոր ինչ ընդունած
է նախապէս՝ զայն միայն կարտադրէ դուրս
նմանապէս թէ բարին և թէ չարը:

Մանուկ՝ մինչդեռ մանուկ է, չգիտէ որո-
շել չարն ու բարին. ինչ որ իւր ծնողաց բեր-
նէն լսէ, և ինչ որ նոցա կեանքի մէջ օրինա-
կով տեսնայ՝ զայն միշտ բարի կը կարծէ և
միթէ ծնողք իրենց սրբւոյց համար չարակամ
են, թէև իրենք չոր լինին: Առ այս կը խօ-
սի Յիսուս իւր Աւետարանով թէ՝ «Դուք որ
չարք էք, գիտէք պարզեւս բարիս տալ որդ-
ւոց ձերոց» և այլն:

Աւետարանին այս ակնարկութիւնը, որ

երկնաւոր Հօր և երկրաւոր ծնողաց բարիքները համեմատելով՝ ցոյց կուտայ թէ քանի առաւել և գերազօյն է երկնաւոր Հօր տուած բարիքները, և միանգամայն ևս ցոյց կուտայ թէ երկրաւոր ծնողք՝ միայն բարեաց մատակարար կը լինին այս առօրեայ կենաց մէջ. անցաւոր բարիքները և եթ զիտեն պարզեւել իրենց որդւոց. զոր օրինակ հարստութիւն, զանձ, հայրենի ժառանգութիւն և աշխարհիս ալ և ալ նիւթական բարիքները:

Մեծապէս կը սխալին ծնողք, եթէ այնպէս հաւատան, որ այս նիւթական բարիքները, առանց հոգեկան ու բարի դաստիարակութեան՝ մնայուն ու ճշմարիտ բարիք են օրդւոց համար: Ո՛չ, մեք փորձով կը տեսնամք աշխարհիս վերայ, որ հարուստ մեծատանց զաւակները, երբ առանց հիմնաւոր դաստիարակութեան հայրենի մեծագանձ փարթամութեան ժառանգորդ եղած են, և որոց կեանք ու վարքը պատմութիւնը շատ օրինակներով կը հանէ մեր առաջ, զոր կարգալով կը խելամոլմք, թէ այդպիսի անդաստիարակ ժառանգորդները հայրենի տան հին ճոխութիւններն իսպառ վատնելով՝ ի վերջոյ չքաւորեցնեն. աղնուական ծնելով՝ ստրուկ մեռեր են. և փոխտնակ իրենց տոհմական անունը յարատե

լիառաց մէջ բարձր պահելու՝ զայն շնչեր են անարգութեամբ. անյիշատակ և անսնուն զնացեր են աշխարհէս:

Ուստի յետամնաց զաւակներուն համար, ստոյգ, հիմնական ու յարատեղ բարիքը՝ միայն ուղիղ դաստիարակութիւնն է. առանց այս ճշմարիտ պայմանին՝ զաւակները ապագային մէջ միշտ ապերջանիկ կը մնան: Նոքա՛ ինչպէս կը խօսի Իմաստունն, ծնողական փրտեալ արմատէն բուսած փուտ շառաւիղներ են: Որք թէպէտ առժամանակ մի անպտուղ ծաղիկներով կը ծաղկազարդին, և այնպէս կը կարծեն մարդիկ աչքախաբ լինելով՝ թէ այդ քնտանեկան դուրաստանը բաղդաւոր ու երջանիկ է. կանցնին մօտէն և երանի կուտան, տեսնելով զայն իբրեւ Լիբանանու անտառը բորձրացած: Կանցնին և ապա յետո դառնալով կը դիտեն՝ որ ալ ևս ոչ գոյ: Ընտանի շառաւիղներն արմատովին խլուած են, մեծագանձ փարթամութիւնը՝ վտտթար կետնքի մէջ փչացեր է, հայրենի շէն տուն՝ անշէն տւերակ դարձեր է. եթէ մնացեր է մնացորդ ճիւղ, այն ևս աւերակ տան փողոցի անկիւն նստած հաց կը մուրայ. անցորդներուն առաջ վկայ լինելով՝ թէ ես քանդեցի հօրս տուն: Այս է ահա վախճանը անդաստիարակ զաւակ-

ներուն, այս է արդիւնք և պտուղը նիւթա-
պաշտ և անհոգ ծնողաց:

Ո՞վ կը հաւատայ թէ աշխարհիս թշուառ
աղքատները՝ ամենքն ևս դառն ու դժբաղդ
դիպուածներէն մուրացիկ եղած են: Ո՛չ, այդ-
պէս չէ. մարդիկ կը պատմեն ու կը վկայեն,
և ես նոյն իսկ ներկայ կեանքի մէջ կը տես-
նեմ ու կը ճանաչեմ զիրենք, որ հայրենի
տան ապարանից բարձր պաշտօնամէն իշեր
խոնարհեր են մինչև գետնի փոշիի վերայ,
չորաբեկ մի կտոր հացի անգամ կարօտ մնա-
լով: Անշուշտ նոքա այդ անբաղդ վիճակին
հասնելով՝ անազան ուրեմն կուշաբերին, ինչ-
պէս այն կրտսեր անառակ որդին, զոր ի դէմս
մեր բերելով կը խօսի Յիսուս, և կամ թէ այն
չարաժառանգ զաւակը, որոյ համար կը պատ-
մեն հին իմաստասիրաց բանք, թէ հայրենի
տան բազմազանձ հարստութիւն չալլաբար
վատնելով՝ մի օր առուի եզերք նստած չորա-
բեկ ու ցամաք հացը ջուրի մէջ թաթխելով
պարկեշտաբար կուտէր: Սովորատ բարոյական
իմաստասէրը հոն պատահելով՝ կը գիտէ և
կըսէ այս բանը. «Պատանի դու, եթէ այդպէս
կեցեալ էիր, այժմ զխորտիկս ճաշակէիր»:

Աշխարհիս ընկերական հրապարակի մէջ,
ջուրերուն եզերքը որչափ կան այնպիսի ապեր-

շանիկ զաւակներ, որք իրենց չալլ կեանքին
երեսէն ազնուական բարձրութենէն ի թշուա-
ռութիւն խոնարհեր են, որով իրենց հայրենի
տան տոհմական փառք իրենց վերայ կը վեր-
ջանայ:

Այսպէս է, մշտապէս վառ չի մնար տան
ճրագ, և կը շիջանի շուտով երբ դաստիարա-
կութեան լուսով վառուած չէ: Ուրեմն զաւա-
կաց ապագայ կեանքը՝ ծնողաց դաստիարակու-
թենէն կախումն ունի: Եթէ ի սկզբան մա-
տաղ զաւակների բարի և ուղիղ դաստիարա-
կութիւն ստացած են, այլևս տարակոյս չի կայ
որ հայրենի տան ճրագ մշտավառ կը մնայ,
և ընտանիքն առհասարակ բարեկեցիկ կեանք
կը վարեն:

Սակայն գոնէ գրենք փոքր ի շատէ, թէ
ընտանեկան կենաց մէջ ինչ և որչափ են
ծնողաց կրթական գոտերը, և կամ բարի և
ուղիղ դաստիարակութեան պայմանները:

Ծնողական դաստիարակութեան մէջ առա-
ջին մեծ դաս և առաջին մեծ գիտութիւնը
կրօն և Աստուածապաշտութիւնն է. և սորա
միակ դասագիրքն է Աստուածաշունչ մատեա-
նը. թէպէտ բարձր և վսեմ գաղափարներ են Աս-
տուածապաշտութեան գաղափարները, մանուկ-
ները կարող չեն ըստ արժանւոյն ըմբռնել

զայն. ինչպէս արդի դաստիարակ մատենագիրներէն ոմանք փորձառապէս կը գիտեն՝ թէ խիստ ապաժամ է մանուկներու անզօր միտքը դէպ ի երկինք հանել, որ զեռ իւր շրջապատ եղած երկրի բաները չգիտէ:

Ես կընդունիմ այս կարծիքը, այլ ես չեմ խօսիր աստ այն դասերուն համար՝ զոր դըպրոցի ուսմանց կարգին հետ կաւանդեն կրօնուսոյց դասախօսները. ես կը խօսիմ կրօնի նախակրթութեան վերայ, որ դաստիարակութեան շէնքին առաջին հիմնաքարն է, և զոր պէտք է միայն ծնողաց ձեռքը ալդ երկնից արքայութեան հիմնաքարը ձգէ ու հաստատէ մանուկներու սրտին մէջ: Չեմ խօսիր նաեւ, որ ծնողք իբրեւ աստուածաբան վարդապետ ճառեն կրօնի բարձրութեան վերայ: Ո՛չ, ծնողաց դասերը շատ պարզ ու բնական են. մանուկ երկինքը և աստղերը տեսնելով՝ զաներեւոյթ Աստուած կըմբռնէ. նա երկիր, ծառեր ու ծաղիկները տեսնելով հետաքրքիր կը լինի, կը հարցնէ, գիտնալ կուզէ թէ ո՞վ է երկնի և երկրի զարգարող Արարիչը: Մանուկ շատ անգամ իւր սրբիւր աչքերը տիեզերքին վերայ ածելով՝ ինքնին գիտես թէ ուշադիր կը լինի և իմանալ կուզէ ինչ է արեւ, ինչ է

լուսին, ինչ են տատղերը և ինչ է աշխարհ, ծովն ու ցամաքը:

Մանուկ իւր այս հարցաբանութեան մէջ փաստ չի խնդրեր ծնողաց դասերուն, թէ և սխալ լինի՝ նա ուղիղ և կատարելապէս կը հաւատայ, բաւական է, որ ծնողք ձանձրոյթ չըզգան, ալլ երկայնամիտ ոգւով պատասխանեն ինչ որ մանուկը կը հարցանէ:

Կրօնի և Աստուածաբանութեան դասերը՝ դժուարին և անըմբռնելի դասեր չեն. մանուկներ և պարզամիտները հաւատով շուտ կըմբռնեն զայն, վասն զի Աստուծոյ յայտնութիւնը տղոց համար է, ինչպէս կը յայտնէ Յիսուս. «Հայր, գոհանամ զքէն, զի ծածկեցեր զայս լիմաստնոց և ի գիտնոց և յաշտնեցեր տղայոց»: Այո, Յիսուսի յայտնութիւն սիրող աւելի Պալիկեացի տխմար ձկնորսներ էին և գեղացի բոկոտն փոշոտ մանուկներն, որ կը վազէին նորա գիրկը, ու զբազէտ դպիրները տրհամարհելով կանցնէին:

Ծնողական դասերուն մէջ ճարտարախօսութիւն, փիլիսոփայութիւն բնաւ պէտք չունի, հաղա զիջանալով՝ մանկական հասակին համեմատ հարկ է պարզ, բնական և սիրալիւ խօսքերով աւանդել կրթութիւնը: Գիտնալով, որ տղայոց դաստիարակութեան մեծ

սլայմանն՝ ծնողական գործովն և բնական սէրն է. միայն թէ այդ սիրոյն մէջ չըզեղծանին ծնողք, կամ չափազանցութեամբ և կամ խիստ և անհոգ սառնութեամբ:

Այս երկու կերպ վարմունքն ևս միօրինակ վնասակար են դաստիարակութեան եղանակին մէջ: Վասն զի չափազանց սէրը՝ չափազանց ազատութիւն և համարձակութիւն յառաջ կը բերէ տղայոց դիւրագգաց և անհաստատ բնաւորութեան մէջ, այլ և այլ յուր կիրքերով հանդերձ. որով կը լինին նոքա կամակոր, ինքնահաւան, զայրացկոտ և սաստիկ պահանջող:

Իսկ չափազանց խստութիւնը՝ կը ճնշէ և կը ջլատէ տղայոց բնաւորեալ աշխոյժ և զրւարթ ոգին, որով կը բթանայ միտքը, սիրտ կը թանձրանայ և որդիական գործովն թմրիլ կսկսի: Դատ անգամ ևս կը դառնանայ, կը սրտմտի իւր ծնողաց դէմ. մանաւանդ երբ ծնողք չարաչար անարդարօք ու բրածեծով՝ դաստիարակութեան հին փորձ կը փորձեն տա. կաւին:

Յուր դաստիարակութեան զաւակները այս կերպով վրէժ կը յուծեն իրենց խստասիրտ ծնողքներէն, և իրենք ևս գիտես թէ օրինակ առնելով խստապարանոց կը լինին. և կը մոռնան ծնողական մեծ երախտիք, մօրն անուշ

դրկարանին կաթն, և հօր սեղանին հացն: Զարմանք չէ, որ անարգ դաստիարակութիւն այս արգասիքը հանէ, և խստութիւնը՝ ուրիշ խստութիւն ծնանի: Վասն զի ծնողք միայն մարմնով չեն ծներ իրենց զաւակները, այլ բնաւորութեամբ ևս կը ծնին, որով ընտանեկան կեանքին մէջ զաւակները բնապէս սովորած են իրենց ծնողաց բնաւորութենէն և օրինակէն փոխ առնել: Արծուոյ չափ սրտմեռ են մանուկներու աչքը, քաջ կը դիտեն իրենց ծնողաց կեանքը և շարժումն, և ըստ այնմ կընդունին և կը հետեւին եթէ առ չարն, և եթէ առ բարին:

Ուստի ծնողաց ամենամեծ և սեպուհ պարտիքն է, որ բնախօս ու մտաւոր դաստիարակութենէն առաւել, բարի գործոց օրինակով դաստիարակեն իրենց զաւակները: Թող համոզուին ամէն ծնողք, որ մի բարի օրինակ առաւել ազգու և տալաւորիչ է քան հազար խրատ. և սորա բնական պատճառն այն է որ մեր աչքին զգայարանքը շատ զգայուն և ներընդունակ է, որ իբրեւ լայնաբաց երկփեղկ դուռն ամէն գաղափարները դէպ ի ներս կընդունի և կը տալաւորէ զայնս մեր սրտին և ոգւոյն վերայ:

Մանուկները թէպէտ պատանի և երիտա-

սարգ հասակի մէջ՝ երբ ընտանեկան կեանքէն
դուրս արտաքին ընկերութեան մէջ կը մըտ-
նեն, չատ չարօրինակ գալթակղութիւններ
կը տեսնան, կամ կը խորշին և կամ կը նգու-
նին, բայց ամէնէն աւելի չարագոյն գալթակ-
ղութիւն այն է, զոր մանուկները ընտանեկան
կեանքի մէջ կը նգունին, և առաւել ևս չար
այն է, եթէ բուն ծնողաց օրինակներէն ըն-
դունին: Երանի, հազար երանի այն ծնողաց,
որ միշտ արթուն լինելով կը հսկեն իրենց
կեանքին և անձին վերայ. որպէս զի երբէք
գալթակղութիւն և չար օրինակ չտան իրենց
զաւակներուն: Իսկ վսյ և եղբւկ այն անգղոյշ
ծնողաց, որք ընտանիք և մանուկները իբրև
չմարդ համարելով՝ իրենց անբարի կեանք ու
վարմունքը նշաւակ կը կացուցանեն նոցա ա-
ռաջ, արտաքին և օտար գալթակղութենէն
աւելի՝ իրենք իսկ գալթակղութիւն կը լինին
զաւակաց ու ընտանեաց, և նոցա ապագայ
կեանքը մանկութեան մէջ կը մեղցունեն:

Յիսուս ամէն գալթակղութիւն տուողաց
համար սոսկալի պատիժ կը սպառնայ և բար-
ւոք կը համարի, որ նոքա շուտ բարձուին
աշխարհէս և իշոյ երկան կապելով նոցա պա-
րանոցը ձգուի ծով, թող մինչև յանդունդ
սուղանի ծածկուի նորա չարօրինակ պատկեր

և յիշատակը մարդոց անքէն, որ այլևս չը կա-
րենան տեսնալ ու գալթակղիլ:

Ստորգ հաւատացէք, ով դուք ընտանեաց
ծնողք, որ պատասխանատու էք առաջի Աս-
տուծոյ, և միանգամայն մարդկային ընկերու-
թեան առաջ, եթէ չար զաւակը թողուք աշ-
խարհիս վերայ, դուք երթալէն յետոյ՝ ձեր
մեղքը պարանի պէս ձեր ետեւէն կը ձգէք, ո-
րով ոչ միայն սոսկ մի ընտանեկան կեանքը կը
ղեղծանէք, այլ և ժողովուրդ, ազգ և հայ-
րենիք:

Այսպէս, ինչ որ լոռի դաստիարակութիւն
կը քանդէ, ուղիղ դաստիարակութիւն կը շի-
նէ, և սորա շինողք բարոյական ճարտարա-
պետները միայն ծնողքն են առանձին կենաց
ու դաստիարակութեան պաշտօնին մէջ:

Ոչ ոք թող այնպէս չը համարի և այնպէս
չի հաւատայ, թէ չարութեան գալթակղու-
թիւնը ինքնին եկաւ մեր աշխարհ, և եղծեց
ապականեց մարդկային ընկերութիւնը: Ո՛չ,
չարութիւն իւրաքանչիւր ծնողք բերին յաշ-
խարհ ու աւանդեցին իրենց զաւակաց, և զա-
ւակները՝ թողնելուն, ու ապա ընտանեկան
շրջանէն սկսելով տարածեցաւ ու ծաւալեցաւ
մարդկային ընկերութեան մէջ՝ չարութեան
ժանտ ու ապականիչ սերմերը:

Մենք չենք խօսիր աստ սկզբնաչար նախանձուն վերայ, որով առաջին մահ և գալթակղուծիւն մեր աշխարհ մտաւ. այլ կը խօսիմք այն ամէն նորածին գալթակղուծեանց վերայ, զորս ակներև կը տեսնամք թէ մարդիկ կը ծնին զայնս ու կը բղիւսն իրենց չար գանձուց սրտէն, և կը կարծեն թէ չարութիւնը ինքնին ծնունդ առած է, առանց մարդոյն ձեռաց, զի ասաց Քրիստոս. «Վա՛յ մարդոյն այնմիկ, յոյր ձեռն գայցէ գալթակղուծիւն»:

Ուստի ամէն ջանք ու խնամք պէտք է տանին ծնողք բարի մշակութեամբ ընտանեկան կեանքի պարտիզէն խլել ու չքացնել չարասերմ բոյսերը, գիտնալով, որ միայն իրենք են իրենց պարտիզին դարմանող մշակները, ուրիշ ոչ ոք չի կայ:

Կարի յոյժ կը սխալին այն ծնողք, որ զաւակաց դաստիարակութեան պարտուց բեռը՝ դպրոցին և մանկավարժից վերայ կը թողուն, որոց պարտականութիւնն՝ միայն ուսուցանելն է, զի մանկավարժները միայն մըտքին հետը կը խօսին, սրտին և հոգւոյն հետ բան չունին: Այդպիսի ծնողք թերևս այնպէս կը կարծեն, թէ առանց ծնողական սիրոյ կամ հեղինակութեան ընտանեկան կեանքէն դուրս՝ դաստիարակութիւն կայ աշխարհիս վերայ. և

կամ թէ օտար վարձկան մարդը՝ որչափ բարի ու հաւատարիմ կը լինի, թող լինի, կարող է ի բնութենէ այնպէս սիրել ու կրթել, ինչպէս գորովասիրտ ծնողք, որոց միայն տուեր է բնութիւնը ծնողական սրտին բուռն սիրոյ բնական զգացումն:

Եթէ ծնողք դեռ հնապաշար մտքով այնպէս կը հաւատան, որ իրենք միայն զաւակ ծնին, և դպրոցը դաստիարակէ. ուրեմն Յիսուսի խօսած Աւետարանական վճիռը երկբայելի է: Զի նա կը խօսի հովիւներու համար, թէ՛ «Վարձկան է և չէ նմա փոյթ վասն ոչխարաց»: Եւ դուք կը հաւատա՞ք, ո՞վ հայրեր և մայրեր, թէ ձեր ընտանեկան գաւթի մէջ ծնած այն մատաղ գառնուկներու համար ձեզմէ դուրս ու ձեզմէ աւելի հոգատար սիրտ և ձեռք կայ աշխարհիս վերայ: Ո՛չ բնաւ, կը սորջանայք և կը խաբուիք դուք, եթէ այդպէս կարծէք, վասն զի եթէ ամէն հայր և ամէն մայր նոյն ծնողական գորովով՝ կարենային բնապէս սիրել ուրիշին ծնած զաւակը, աստի մի ուղիղ հեռեւութիւն հանելով կրսեմք՝ թէ ուրեմն խորթ մայրը ծներ է: Եւ եթէ տակաւին չէք համոզուիր, ապացոյց կը խընդրէք, ուշի ուշով նկատեցէք այն երկու մանկաբեր կիներուն բողոքն ու դատաստանը, որ

պռաշին անգամ Սողոմոնին ատեանը ելաւ, և
այն իմանալուն վճիռը արձանագրեց Սուրբ
Գիրքը, որոյ վերայ աշխարհիս դատաւորները
կապշին: Գիտցէք նաև ընտանեկան դատարարակու-
թեան մէջ կատարեալ կրթութիւնը՝ ծնողաց
կենդանի կեանքն է, և ոչ թէ դպրոց: Եւ
գործնական կեանքը որչափ ուղղութեամբ վա-
րի, ուղիղ շաւղով քայլէ, ալ ևս ո՛վ կը տա-
րակուսի, որ զաւակները խոտորին ծնողաց
ուղղագիծ շաւղէն:

Ո՛րչափ զարմանալի է, և արժան է իսկ
եթէ ապուշ համարինք այն ծնողքը, երբ ի-
րենք կրթական կեանքին ուղղութենէն շեղե-
լով միակողմանի կը քայլեն, և կը պահանջեն,
որ իրենց զաւակները ուղղութեամբ քայլեն,
որոց համար շատ յարմարագոյն է Խեչափա-
ռին առակը, որ խրատ կուտար իւր ձագուն
ուղիղ քայլել: Ծարտար ձագը իսկոյն պատաս-
խան կուտայ. «Հայր, ես կը տեսնամ քո միա-
կողմանի քայլերը»:

Արդ, եթէ ճշմարիտ և գործնական կրթ-
ութիւնը՝ ընտանեկան կեանքի մէջ միայն
ծնողաց անխոտոր շաւղ և ուղղավար կեանքն
է. ուրեմն կնքելով մեր ճառը, ալս խրատն ա-
ւանդենք ամէն ծնողաց, որ նախ իրենց կեան-

քըն ուղղեն և ապա իրաւունք ստանան ի-
րենց զաւակները խրատելու: Վասն զի իրենք
երբ կրօնի պարտաւորութեանց մէջ գաղջ և
մեղկ են, թող չը սպասեն, որ Կիրակի առա-
ւօտ զաւակները իրենցմէ կանուխ Եկեղեցի
երթան. եթէ զեղխ ու շռայլ են, թող չը
յուսան, որ նոքա սակաւապետ և խնայիչ լի-
նին. եթէ արբեցող և անառակ են, ո՛վ կակնկալէ,
որ որդիքները պարկեշտ ու համեստ լինին.
Եթէ անգործ, անաշխատասէր են, ո՛վ չը գի-
տեր որ զաւակները աւելի ևս անհոգ դատար-
կաշրջիկ կը լինին և ալին:

Ահա այսպէս ծնողաց լուրի կեանքը՝ զա-
ւակներուն կը թափանցի իբրև ժառանգու-
թեան ախտ, նոյնպէս բարի ծնողաց առաքի-
նի կեանք ժառանգութիւն կը մնայ որդւոց
յորդիս, որով թէ ընտանեաց և թէ ազգին ու
Ժողովուրդին համար բարի զաւակները կը
պատրաստեն և ճշմարիտ հայր ու մայր և
բարի դատարարակ կը հանդիսանան աշխար-
հիս վերայ, որոց յիշատակը միշտ օրհնու-
թեամբ լի է:

ԺԳ.

ԶԱԽԱԿԱՅ ՊԱՐՏԻՔ

ԱՌ ՇՆՈՂՍ

Մ Ա Ն Ո Ւ Կ կաթնկեր, որ թէպէտ նա դեռ իմացականութիւն չունի, բայց բնազդեցիկ բերմամբ մօր գրկին մէջ առաջին անգամ կը զգայ և կը ճանչնայ սէր: Մանուկը, եթէ չեմ սխալիր, մօր միջնորդութեամբ և վկայութեամբ կը ճանչնայ նաև իւր հայր, և ահա սոյն ճանաչման մէջ կը ծնի ծնողասիրութեան զգացումն և որչափ ինքն կաճի ու կը զարգանայ, պէտք է այնչափ մեծնան իւր սրտին մէջ ծնողասիրութեան պարտիքը:

Եւ թնչ են այս պարտիքները. ահա մի առ մի բացատրեմ քեզ: Բնական և Աստուածային պարտիք է նախ և առաջ ճանչնալ, թէ իւր կենաց և գոյութեան պատճառը՝ իւր ծնողքն են. եթէ չը լինէին ծնողք, ինքն այս աշխարհիս վերայ ոչ լոյս պիտի տեսնար, ոչ

արև, և ոչ մարդ պիտի կոչուէր, և կամ մարդկային ընկերութեան կարգ խառնուէր. այլ պիտի մնար չգոյութեան մէջ անձնունդ և անանուն:

Այն, զաւակաց պարտիքն է ճանաչել զծնողս, և ծնողական ծալրագոյն սէր չափել, պէտք է, թէ չկայ աշխարհիս վերայ ուրիշ ոք, ոչ եղբայր, ոչ քույր, ոչ բարեկամ, ոչ աղբական և ոչ իսկ ամուսին, որ զինքն այնչափ գորովով սիրէ ու խանդաղատի. անձն՝ անձին, և հոգին՝ հոգւոյն փոխան տայ, ինչպէս ծնողք: Ուստի ծնողական սիրոյ այս մեծ իրաւունքը, նոյն փոխադարձ սէր կը պահանջէ զաւակներէն. զոր սրտի մտօք պէտք է հատուցանեն ու պարտական չի մնան:

Ճանաչել և հպատակիլ պէտք է. ընտանեկան կենաց և առտնին փոքրիկ թագաւորութեան մէջ՝ քանի՜ բարձր ու փառաւոր է ծնողաց իշխանութեան յաւիտեական թէպէտ և ստրուկ լինին նոքա, աղքատ լինին և իբրև անքաղաքացի շինական խրճիթին մէջ ապրին, դարձեալ միշտ մեծ են ծնողք, որ քաղցր և անբռնադատ սիրով կը հրամայեն, որոց կամակատար հնազանդութիւն մատուցանել արժան է, ինչպէս տիեզերք Աստուածպետական աթոռին առաջ: Չկայ բնաւ օրէնք և իրաւունք

մի որ զաւակներ ազատ և անհնազանդ կացուցանէ ծնողաց բնական ու պարտաւորիչ իշխանութենէն, բայց միայն Հաւատք, Խաչ ու Աւետարանը, որ իւր հաւատացեալները յեկեղեցի կը կոչէ. թողուլ և մերժել հարկ է յայնժամ ծնողաց սէր և հրամանը, Յիսուսի առաւել սիրոյն համար, ըստ այնմ՝ թէ որ սիրէ զհայր կամ զմայր առաւել քան զիս, չէ ինձ արժանի:

Նանաչել պէտք է նաև թէ որդիքները որչափ երախտապարտ են առ ծնողս, որք ոչ միայն երկանց վիշտերով ծներ են զիրենք, այլև բազմադիմի չարչարանքներ, տառապանքներ, և կարօտութիւններ կրելով՝ պահեր ու դարմաներ են զիրենք, որոց տրիտուր և փոխարէն պէտք է հատուցանեն որդիք երբ ծերութիւն կը հասնի ծնողաց վերայ, կամ մերթ ևս տարածած հիւանդութիւնք և փորձութիւնք կը շրջապատեն զիրենք: Այս դառն տառապանաց մէջ ո՞վ մխիթար պիտի լինի ծնողաց սրտին, եթէ ոչ զաւակները՝ որոց անհրաժեշտ պարտականութիւնն է, ամենայն սիրով դարման տանել ծնողաց մինչև գերեզմանին դուռը, և ձեռքով ի հող դնել նոցա խոնջեալ գլուխ և աշխատեալ անձն:

Բարեծնունդ և օրհնեալ զաւակները մին-

չև ցվախճան ծնողաց ամէն պարտիքները կատարելու միշտ յօժարաւոր թ են. բայց արդի ժամանակիս Հայոց ընտանեկան կեանքին մէջ կերևին շատ տեղամ տնխրատ, ապիրատ, անգութ, աննուէր, ստահակ, անհնազանդ ծնողաց, անհաւան և անառակ զաւակները, որք հօր և մօր անկշիռ երախտիք, խնամք, գութ և սէր ոտնհարելով՝ ինքնամերժ կը լինին հայրենի տունէն, ուր որ մօլեկան կիրք զիրենք կը վարէ: Նոքա անձնատուր կը լինին վատաբարոյ ընկերաց և կը վարեն անառակ կեանք ու վարք. և ինչպէս ճշգրիտ կը նկարագրէ Աւետարանին առակը, նոքա իբր ծառայ և ստրուկ խոզարած կը լինին, զեղխ և զազիր կենաց մէջ թաւալելով. ոչ միայն կը վատեն հայրենի ժառանգութիւնը՝ այլ և հողին, մարմին առհասարակ անարգ ցանկութեան և վատթարութեան մատնելով կը կորուսանեն: Չգիտեմ կան արդեօք այդ անառակ դասէն ոմանք, որ անառակ որդւոյն օրինակին հետեւելով՝ մրտաբերեն հայրենի տուն ու հացալից սեղան և որդիութեան ազատ կեանք, յետոյ դառնան այդ չարավար տղամալից կեանքէն, զգաստանալով գան խոնարհին ծնողաց գլխոյն առաջ ու վերստին ստանան իրենց նախնի փառքն ու պատիւ: Չգիտեմ նաև թէ այսպիսի դարձող

ու սարձացող անառկաց համար պիտի գլուխ
նուրբն այնպիսի վեհանձն ու որդեսէր ծնողք,
որ երկնաւոր Հօր նմանելով ընդառաջեն և ող-
ջադուրելով համբուրեն անառակ զաւակին կո-
րացեալ պարանոցը, թէ աններող խտասըր-
տութեամբ ծնողական սիրոյն և գթոյն դու-
ռը փակելով՝ թողուն, որ տաքամերժեալ թը-
շուառ զաւակը հայրենի տան դռան առաջ
ինկած՝ Ղազարոսին պէս անտէրունչ և սովա-
տանջ մեռնի: Եւ ինչ կընեն յայնժամ փառա-
սէր ու խստասիրտ ծնողք, իսկոյն կը հաշ-
տուին անշշուենչ դիակին հետը, մեծ պատուով
և շքով յուղարկաւորութեան հանդէս կը կազ-
մեն և կը թաղեն անառակ որդին իբրեւ մե-
ծատան զաւակ:

Մի կարծեր դու, ընթերցող, թէ այսպի-
սի եղերական դէպքեր կամ անառակ զաւակ-
ներ չկան Հայոց ազգին մէջ, այլ թէ խելա-
մուտ լինիս, մեր ազգային կամ ընտանեկան
կեանքին մէջ մտնես ու շրջիս, պիտի տեսնաս
չափ կարգացող անառակ որդիները, մանաւանդ
Բիւզանդիոնի և այլ ծովեզրեայ քաղաքներու
մէջ, ուր որ կը կարծենք թէ քաղաքակրթու-
թիւն, դպրոց, ուսումն յառաջ գնացած են:
Այո, այդ այդպէս է. բայց անդաստիարակ
յառաջադիմութիւնը մեր ընտանեկան կեանքը

չի բարւոքեր. ինչպէս քսան տարիներէ ի վել
սկսեալ մինչ այսօր թէ փորձով և թէ օրի-
նակով մեք կը տեսնամք և կը համեմատեմք
ազգին անցեալն և ներկայն:

Դառնանք այժմ բարի զաւակաց ուրիշ
պարտիքները լիշեցնել: Այո, բարեժառանգ
զաւակները շատ պարտիքներ ունին առ ծնո-
ղըս, թէ ի կենդանութեան և թէ մահուա-
նէն յետոյ, թէ երկրիս վերայ և թէ երկնից
մէջ, օրհնեալ և գովեալ են այն բարեյիշատակ
ծնունդք, որ այդ սուրբ պարտիքները անթե-
րի կը կատարեն, որոց կեանք և վախճանը
միշտ բարի կը լինի աշխարհիս վերայ և ըն-
տանեկան բարեկեցիկ երջանկութեան մէջ. ինչ-
պէս կը յորդորէ խրատատուն Սողոմոն իւր ա-
ռակախօսութեամբ թէ՝ «Պատուես զհայր քո
և զմայր, զի բարի լինիցի քեզ». և ընդհա-
կառակն հայր և մայր անարգողաց համար նը-
գովք կը կարգայ. «Որ անարգէ զհայր և զմայր,
բիւք աչաց նորա խաւարեցին»: Ո՛հ, սրբալի
խստութեամբ կը դատի Սողոմոն այն ապա-
շնորհ զաւակները, որ ծնողական սիրոյն դէմ
կ'ապերախտին, որոց հատուցումն անուշառ-
դարութեամբ կը վճռէ ինքն, որ այնպիսի
չար լիշատակ զաւակները կուրծս, լայս և
արեւ չի տեսնան, խաւար աչքով շրջին աշ-

խարհիս վերայ, որպէս զի տեսնան ու սոսկան հաւատարիմ ու հնազանդ զաւակները:

Ուրեմն ո՞վ դուք, որ աշխարհիս վերայ հայր և մայր ունիք, ընտանեկան կենաց ու ծնողական գրկարանին մէջ կապրէք. թէ մեծ և թէ փոքր, թէ անդրանիկ և թէ կրտսեր, թէ քոյր և թէ եղբայր, առհասարակ ձեզ յորդոր խօսելով համառօտեմ ճառիս միտքը և ձեր պարտիքները, ուշադիր եղիք: Գիտէք ո՞վ են նոքա որ ձեզ կեանք տուին, այս աշխարհ բերին. նոցա անուն հայր և մայր կը կոչուի, և ձեր ծնողքն են. դուք պարտաւոր էք նոցա, սէրը՝ սիրոյն դէմ փոխարինել. դուք պարտաւոր էք նոցա, կաթին և հացին դէմ՝ Յակովբ նահապետին պատրաստած խորտիկը փոխարինել. որպէս զի արժանապէս ժառանգէք Խառնակայ հօր օրհնութիւնը: Դուք պարտաւոր էք ամենայն ակնածութեամբ խոնարհիլ ձեր ծնողաց առաջ, հնազանդութեամբ լսել, մեծարանօք ընդունիլ այն ամէն հրամանները, որ ձեզ և ընտանեկան կենաց համար բարի և օգտակար են: Դուք պարտաւոր էք ողջակիզին փայտ շալկել, անդիմադարձ երթալ մինչև Բեթլէին լեռը և հոն թողուլ, որ ձեր թեւեր կապուին, ինչպէս Սահակ՝ Աբրահամ սուրբ նահապետին առաջ, Բան մի չիկայ ինչպէս մի-

անգամ լիշեցի յառաջ. բայց միայն Աւետարանի բանը կարող է այդ պարտուց պինդ կապը քակել, եթէ Աբրահամ թողու հաւատքը, շառնայ ՚ի Խառան իւր հօր Թարայի տունը, պաշտէ հայրենի կուռքը. Սահակ խաչը գրկէ մնայ ի Բեթլէ և Գողգոթային գլուխ:

Դուք պարտաւոր էք, երբ կը ծերանան և կը զառամին ձեր ծնողքը, դուք նոցա որդի մխիթարութեան և ցուպ ծերութեան լինիք. ամենայնօժար սիրով խնամել զարմանել և երբէք չը տրտմեցուցանել զիրենք: Դարձուցէք նաև ձեր աչքը Քամայ ժպիրհ և հայրածանակ օրինակէն, Նոյի պարկեշտ և երկիւղած որդւոց պէս ծածկեցէք ձեր ծնողաց առականքը, որ ընտանեկան տան պատիւն է. զգուշացէք, հայր և մայր բամբասողները՝ Աստուծոյ և մարդկանց առաջ շատ մեղապարտ են:

Դուք պարտաւոր էք դարձեալ, հայրենի տան փառք, ճրագ, տոհմական ազնուականութիւնը նոյն ճոխութեան և փառաւորութեան մէջ պահել, և ջանալ միշտ չաղարտել երբէք ճշմարիտ ազնուականութեան պատիւը: Եթէ աշխարհիս բաղդը ձեր վիճակ այնպէս հասնէ, որ դուք աղքատ ծնողաց զաւակ լինիք, շատ է թէ նոցա բարոյական առաքինութիւնը ժառանգէք, որ աղամանդէն, ոսկիէն և կործ-

տական հարստութենէն աւելի մեծ է: Գիտցէք նաև, այն տղնուականաց զաւակները որոնք հայրենի տան հարստութիւնը դիւրապէս կը ժառանգեն, այնչափ մեծ ու գովելի չեն. հապա այն իսկ է աւելի փառք և պարծանք, որ ձեր ազնուականութիւնը ձեզմէ սկսի, որով դուք իրաւամբ հայրենի տան հիմնադիր ազնուական կը լինիք: Եւ քանի՞ գործովանաց արժանի են այն վատ, հեղգ և անվաստակ զաւակները, զորս կը հրաւիրէ Սողոմոն, որ երթան մըջիւնին գործունէութիւն տեսնեն: Նոքա թէպէտ կը պարծին, թէ իրենք ազնուականաց զաւակներ են, բայց վատթար և վատնիչ տնտեսութեամբ վարուելով՝ հայրենի տան ազնուականութիւն իրենցմով կը վերջանայ, կը շիջանի տան պայծառ ճրագը: Նոքա, որ երբեմն տէր էին՝ ծառայ և ստրուկ կը դառնան: Մուրացիկանաբար կը շրջին և մերթ ևս հանգանակութիւն կընէ նոցա համար Եկեղեցին. ծանուցանելով թէ ճոխ հարստութենէ ինկած արժանաւոր և թշուառ անձն մի է, կը խնդրէ որ Եկեղեցւոյ մէջ ծածկեն իւր անունը, երբ ինքն հրապարակին մէջ յայտնապէս կը մուրայ: Դուք մի այնպէս կարծէք թէ հարստութենէ ինկած ամէն դժբաղդներն երկնից կամ աշխարհիս պատահարներէն են. ոչ, զոցա մեծ մասին ան-

Պուրմն՝ բուն իրենց վարած անչափաւոր կեանքէն է:

Բաւ կը համարիմ ձեզ համար այսչափ, ով հաւատարիմ զաւակներ, յուշի պահեցէք ինչ որ գրեցի. լիովին հատուցէք ձեր ծնողաց պարտիքները, որքան Աստուած, օրէնք և բնական ծնողասիրութեան գութը պարտաւոր կը կացուցանեն զձեզ: Յիշեցէք Յիսուսին բանը «Ինչ չափով որ չափէք զձեր ծնողս, դուք ևս նոյն չափով պիտի չափուիք. և ինչ որ ցանէ մարդ, նոյն կը հնձէ»: Սողոմոնի առակը կը խրատէ զձեզ, որ դուք ձեր հօր և մօր օրհնութիւնը միանգամայն ժառանգէք: Բաւ չէ որ միայն հայրն օրհնէ, այլ նա ևս մայրն օրհնէ, վասն զի եթէ մայրն անիծէ, տան հիմերը կը խախտուին:

Ժառանգեցէք ուրեմն երկու բերանոց օրհնութիւնք, որպէս զի ձեր կեանքը և վախճանը միշտ բարի ու բարգաւաճ լինի:

մամբ զուստիցն ծաղախ լինիցի մեզ մեզիս

ին փառսն զանա՛ք բն իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

զմի գծիցն ար իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք իմ զանա՛ք

ԺԴ.

ՄԱՅ ԺՆՈՂԱՑ

ԵԻ

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Ն Ո Ւ Ք Ա, որ կը ծնին յաշխարհ, նոքա մեռ-
նելով կերթան աշխարհէս. հայրեր ու մայրեր
կերթան, զաւակները՝ նոցա տեղը կը փոխա-
նակեն: Բնական կարգն և օրէնքն այս է. թէ
և շատ անգամ մահուան տապալը անխտիր
կը հատանէ մատաղատունիները և հաստաբուն
կաղնիները կը թողու:

Ո՞վ են այդ հինաւուրց կաղնիքը, որք կը
բարձրանան ընտանեկան ծառաստանին մէջ և
իրենց համաափիւռ հովանիքը կը տարածեն
իրենց շառաւիղներուն վերայ, նոքա հայրեր
ու մայրերն են, որոց երբ կը մօտենայ մահ
իւր տապալով, զայն կը տեսնայ ծերունի նա-
հապետ. երբէք չի սոսկար մահուան դաժան
երեսէն, այլ գօտէպնդեալ կը պատրաստուի իւր

հայրական օրհնութիւն. տալ ընտանեաց, և
ապա վերջին շունչը պարգել:

Ինչպէս կը տեսնամք Ծննդոց գրքին մէջ
քանի մի նահապետաց վերջին կեանքը, որ
սքանչելի օրինակ կընծայէ ամէն ծերունեաց
դասին. Աբրահամ Աստուածապաշտ նահապե-
տին մահուան համար այսպէս կը պատմէ Սուրբ
Գիրք թէ՛ «Հասեալ ի բարուք ծերութեան,
ալևորեալ լի աւուրբք յաւելաւ առ ժողո-
վուրդս իւր»: Նահապետները գրեթէ ըլլորն
ևս ծաղկեալ ծերութեամբ ու բնական մահով
կը մեռնէին, և սորա պատճառն էր՝ նոցա ան-
ստգիւտ կեանք. ողջախոհ և անարատ վարք,
պարզ և սակաւապետ սեղան, հողագործ մը-
շակութեան անխարդախ վաստակ և այլն, և
քան զամէնն աւելի Աստուծոյ օրհնութիւնը,
որ բարգաւաճ կառնէր զիրենք:

Նահապետական կենաց մէջ ծերոց օրհնու-
թիւն հայրական ու պապենական պարտիք
մի էր: Այն ինչ դաշտային վրանին տակ նա-
հապետին վերջին օրերը կը հասնէր, նա կը
ցանկար վերջին ընթրիքը վայելել իւր զաւա-
կաց ձեռքէն, և աւելի անդրանկին, ինչպէս
կը տեսնամք Իսահակ նահապետին վախճանը
որ կոչելով զԵսաւ, ասաց. «Ո՛րդեակ, ահաւա-
սիկ ես ծերացած պիտի մեռնիմ. առ դու զքո՝

նետադեղն, գնա ի յորս, փափուկ մորսիկ մի
բեր ինձ, խորսիկ՝ շինէ, ուտեմ ու օրհնեմ
զքեզ: Բայց, ինչպէս ծեր նա հապտի ցան-
կութիւնն էր որդիքները օրհնել, այնպէս ևս
որդւոց համար կարի նախանձելի էր հօր օրհ-
նութիւն կանխապէս ժառանգել: Ուստի ճար-
տար Յակովբ իւր մօր խրատով փութաց ու
յաջողեցաւ ի սահակայ օրհնութիւնը իբրեւ
անդրանիկ ժառանգել, որ կրտսեր էր մօր մայր
մայր իսկ Յակովբ նահապետի օրհնութիւնը իւր
որդւոց համար շատ նշանաւոր է, որտեղ կո-
տասան նահապետները կանչելով, անդրանիկէն
սկսեալ մինչև կրտսեր որդին կօրհնէ. և այս
օրհնութեան նիւթը իրենց կեանքէն կտռնէ,
և ըստ այնմ կը յարմարէ իւր խօսքերը, և
միանգամայն իբրեւ մարգարէ նախապէս կը
գուշակէ նոցա ապագայ կեանքն ու վախճանը:
Բարի նահապետ որ սուրբ ողջախոհու-
թեան նախանձաւոր էր, չի մոռնար անդրա-
նիկ Ռուբէնին ոճիրը որ յանդգներ էր իւր
հօր անկողին ելնել, ուստի կրնէ նորա համար
«Իբրեւ զջուր մի եռասցիկ»: որով թերեւս այս
ականարկութիւն կրնէ թէ նկուն և անգոր լի-
նիս իբրեւ սառուցեալ ջուր, կեանքիդ մէջ չե-
ռաս ինչպէս նոր և զօրաւոր դինին ամանին
մէջ: Նոյնպէս չի մոռնար Շմաւոն և Ղևի եղ-

բարց ռիսակալ վրէժխնդրութիւնն, որք իրենց
բոջ բռնաբարութեան համար խորամանկու-
թեամբ սուր հանին, Սիւքեմայ բնակիչները
անխնայ կոտորեցին: Ընդ որ մինչև ցօր մա-
հուն սրտմտելով մարդասէր նահապետ կը
զայրանայ իւր օրհնութեան մէջ և կրօնէ. «Շմա-
ւոն և Ղևի եղբարք, կատարեցին զանիրաւու-
թիւն ի կամաց իւրեանց. ի խորհուրդս նոցա
մի մտցէ անձն իմ... Անիծեալ սրտմտութիւն
նոցա, զի յանդուգն էր, և ռիսութիւն նոցա,
զի խիստ էր»: Կը թողում այլ ևս կտրգին մէջ
յառաջ բերել Յուդայի օրհնութիւնը, որ շատ
նշանաւոր է. Կորիւն առիւծոյ կանուանէ զնա,
և ձեռքդ, կտօնէ, քո թշնամեաց թիկանց վե-
րայ զօրանայ և այլն:

Աստի խելամտել պէտք է թէ այդ երջա-
նիկ նահապետները, որ չափ որ բարի և արժա-
նաւոր զաւակաց համար բարձր ու փառաւոր
օրհնութիւն կուտային. նոյնպէս չար և ստա-
հակ որդիքները անիծիւք լիելով, նոյն իսկ
մահուան պահուն մէջ կը յանդիմանէին զի-
րենք, որով այդ յանդիմանութիւնն ևս օրհ-
նութիւն կը դառնար նոցա համար և թա-
փանցելով որդւոց սրտին մէջ կուղղէր, և ի
զգաստութիւն կը տանէր նահապետին մա-
հուանէն յետոյ: Վասն զի բարի և առաքինի

Հօր գերեզմանը և յիշատակը ի հողէն ևս կը խօսի և կը դաստիարակէ կենդանի զաւակները: Օրհնութեան շնորհը՝ ոչ միայն մնացորդ զաւակները կը խրատէ ու կը պահէ, այլև դարէ ի դար, տոհմէ ի տոհմ հտոտատ կը պահէ հայրենի տուն և գերդաստանը: Եւ առ այս կը վկայէ առակախօս իմաստունն թէ՝ «Օրհնութիւն Հօր հաստատէ զտուն որդւոյ, և անէծք մօր խախտեն ի հիմանէ»: Սողոմոնին այս վրձնական խօսքը կականարկէ, թէ մօր անէծքն ևս նոյն համազօրութիւն ունի՝ ինչպէս Հօր: Բարի է, թէ որ զաւակները իրենց ծնողաց օրհնութիւնը միապէս ժառանգեն: Օրինակ մի յառաջ բերենք. եթէ մի հայր իւր մահուան օր բարի տեսնայ իւր զաւակները ու արժանի համարի իւր օրհնութեան, իսկ մահուանէն յետոյ չարանտն որդիքները, և մայր՝ որ տակաւին կենդանի մնացած է՝ անիծէ զիրենք, անշուշտ այս պարագային մէջ վերջին անէծքը՝ առաջին օրհնութիւնը կեղծանէ իրաւամբ, վասն զի անէծք և օրհնութիւն Աստուծոյ արդարութեան ձեռքն է, որ առաքինի որդւոց գլուխը երկնից ցօղ կը թափէ. իսկ անբարի չարժաւանգ զաւակաց՝ կարկուտ և հարուած: Նկատել արժան է այս, եթէ ծնողք ի բնական գիշտն և սիրոյն վարեալ՝ օրհնութիւն կար-

դան ապիրատ զաւակաց, եւ չեմ հաւատար, որ այդպիսի օրհնութիւնը՝ հաճոյական թուի երկնից Հօր առաջ, որ թէպէտ չարեաց ու բարեաց վերայ իւր մարդասիրութեան անձրև հաւասար կածէ, այլ մերթ ևս կը տեսնամք որ իւր արդար ցասումն ի գործ դնելով՝ ամբարիշտ մարդոց տունը կը քանդէ: Ինչպէս քանդեց և արիւնով լուաց Աքայաբին և Եղաբելին տունը, թագաւոր և թագուհին աւերակաց մոխրով ծածկեց: Աստուած արդարութեան դատար որ միշտ այնպէս կը դատի. Սողոմոնին վճռագրով թէ՝ «Անէծք Տեառն ի տունս՝ ամբարշտաց. յարկք արդարոց օրհնին»:

Ուրեմն, ով դուք ծնողք, որ հայր և մայր վեհ անուան արժանացած էք, և որ աշխարհիս վերայ տուն և ընտանիք կը կազմէք, եթէ կը ցանկալք, որ ձեր վախճանէն յետոյ ձեր տուն, ձեր գերդաստան, ձեր ամէն ժառանգութիւն և ձեր գործը մշտնջենաւոր մնայ, ձեր անունը և յիշատակը աշխարհիս վերայ օրհնութեամբ յիշուի, ստույգ և ճշմարիտ օրհնութեան պատրաստեցէք ձեր զաւակները: Մի՞ անհոգ զանցառութեամբ սպասէք, ձեր այս նուիրական պարտիքը՝ ձեր մահուան տագնապի օր կատարելու, երբ անբարբառ կը լինին մարդոյն շրթունքները ու բերանը. այլ ան-

դստին խանձարուրէն և օրօրանէն սկսեցէք ձեր օրհնութեան դասերը. այսինքն ծնողական դաստիարակութիւն և խրատ, որ լի և զեղուն օրհնութիւն կը բերէ ամբողջ տան և ընտանեաց վերայ:

Ուստի այս անանց օրհնութեան կտակը աւանդեմ ձեզ: Դուք այնպէս օրհնեցէք, որ նոքա երկնից իմաստութիւնը ճանչնան ու բարձր համարին, աշխարհիս շնչաւոր իմաստութեան վերայ չի պարճենան: Օրհնեցէք, որ նոքա հայրենատուր սուրբ կրօն, հաւատք, սուրբ հարց աւանդութիւնն՝ անարատ ու անեղծ պահեն, Հայաստանեայց Եկեղեցին սիրեն. Թաղէոսի և Լուսաւորիչ Հօր հօտէն ու փարախէն չի բաժնուին: Օրհնեցէք, որ նոքա Աւետարանը գրկեն և սորվին նորա սիրոյ դասերը. եղբայր սիրեն, ընկեր սիրեն, մարդասէր լինին: Օրհնեցէք, որ ազգ սիրեն, հայրենիք սիրեն և նորա հին անշքացեալ փառք ու յիշատակը չի մոռնան: Նորա կիսակործան տաճարները յիշեն: Օրհնեցէք, դաստիարակեցէք, որ նոքա ուսումն սիրեն, գիտութիւն սիրեն, դպրոց սիրեն, գիրք սիրեն, յառաջադիմութիւն պատուեն: Օրհնեցէք և ուսուցէք. եթէ քաղաքացի են՝ նոր աշխարհի ալլ և ալլ արհեստները սորվին. անխարդախ լի-

նին վաճառելոյ և գնելոյ մէջ: Իսկ եթէ շինական են, հող սիրեն, մահ սիրեն, և աշխատութիւն սիրեն. ափ մի հայրենի նուիրական ու սեպհական հողերէն ձեռքէ չի հանեն: Ի վերջոյ օրհնեցէք, որ նոքա ամուսնասէր լինին, տնաջէն և տնտես լինին. բարի և ազնուական ընտանիք կազմեն, որով միայն հնար է որ տղային կեանքը բարւոքի, բարձրանայ իւր համբաւ և փառք:

Արդ կը մնայ մեզ որ աշխարհիկ ընտանեկան կեանքէն դուրս ելնելով խիստ տրժան է նահապետական օրհնութեանց հետ լիչել նաև այն սուրբ հարք, որ իբրև հոգևոր ծնող կը համարուին եկեղեցւոյ որդւոց, սրոց օրհնութիւն առաւել բարձր ու համատարած է ընդհանուր եկեղեցւոյ բոլոր զաւակաց վերայ:

Չգիտեմ, մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ որդիքները մեր սուրբ Հարց օրհնութիւն ժառանգեցին առհասարակ. և կամ նոյն երանելի Հարք թէ բնական մահուամբ և թէ նահատակութեամբ երբ զնացին աշխարհէս, արգեօք օրհնեցին ղհայրենի աշխարհ և այնպէս հրաժարեցան: Ո՛չ, պատմութիւն լանդիման կը հանէ մեզ, թէ ոմանք այդ չնաշխարհիկ հայրերէն, որ Քրիստոսի հօտին անձնադիր հովիւներէն էին, նոքա խռովեցան յոյժ, դար-

և անժառանգ որդիքները կը հատուցանեն իրենց ծնողաց, որոց կեանքն ու վախճան աշխարհիս վերայ դառն ու կարճատե է և ոչ երբէք երկայնակեաց կը լինին նոքա երկրիս վերայ:

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿՏԱԿ

ԵՒ

ՅԻՇԱՏԱԿ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ կենաց մէջ ծերունի նահապետք իրենց վերջի օրհնութենէն յետոյ՝ վերջին անհրաժեշտ պարտք մի ևս ունին, այն է կտակը, որով յետ մահուն կ'անմահանայ նոցա անուն, կեանք և լիշատակ, և կ'աւրին նոքա հազարաւոր տարի, և նոյն իսկ գեղեցմանին մէջ:

Կտակը տիրապէս կը նշանակէ այն ուրը աւանդ և յանձնարարութիւնը, զոր մարդ իւր կենդանութեանը ուրիշ կտակակատար անձի մի կ'աւանդէ, որ յետ իւր մահուն կատարեն իւր կտակը՝ աննենգ և անվրէպ հաւատարմութեամբ: Կտակարար անձն շատ անգամ ևս իւր կտակը ինքնին ձեռք կը կատարէ ի կենդանութեան և կամ կը փոփոխէ զայն: Նա ան-

բռնադատ է այս իրաւանց մէջ, զի կտակը մի-
այն իւր ազատ կամքէն կախումն ունի: Բայց
ինչպէս կը վկայէ Պօղոս Առաքեալը՝ Կտակ յետ
մահուան հաստատուն է: Այո, այնչափ անբըն-
նաբարեւի և հաստատուն է, զոր և ոչ աշխար-
հիս թագաւորաց բռնն հրամանը կարող է
խախտել զայն կամ ըստ կամս փոփոխել:

Թէ Սուրբ Գրոց և թէ Ազգային պատմու-
թեանց մէջ նկատելով կը տեսնամք, որ կտա-
կը երկու կերպ աւանդուած է, կամ իբրեւ բա-
րոյական պատուէր և կամ նիւթական նուէր:
Նիւթականին օրինակները շատ կը տեսնամք
մեր վաղեմի և արդի լիշատակարանաց մէջ, որ
բազմաթիւ աստուածասլաշտ անձինք թէ արք
և թէ կանայք, իրենց սեպհական կալուած-
ներէն կամ հարստութեան գանձէն կտակելով
նուիրած են Եկեղեցեաց, վանորէից շինու-
թեան և յարատեւ պայծառութեան՝ որոց առ-
հասարակ տէր և ժառանգորդ եղեր է Ժողո-
վուրդը առանց վաստակելոյ: Եթէ հետազո-
տեմք մեր նախնեաց ձեռագիր լիշատակարան-
ները, բազմաթիւ վանորէից ու տաճարաց ար-
ձանագրութիւնք պիտի գտնեմք, որ դրքա մեծ
մասն՝ կտակաց շնորհիւ հաստատուած են ա-
ռանձին առանձին իշխանաւոր և հարուստ
ընտանեաց ձեռքով: Ով չի հաւատար որ Ան-

ւոյ հազար և մէկ Եկեղեցիք կտակաց և լիշա-
տակատուաց օժանդակութեամբ կառուցուած
են, որոց անունները դեռ կը նշմարուին ա-
ւերակ ու կիսակործան տաճարներու վերայ:
Եւ ոմանք տեսնելով կը զարմանան ու այսպէս
կը դատեն թէ Հայոց ճոխութիւն և երկրի
գանձերը՝ վանքերու և հոյակապ տաճարներու
շինութեան համար սպառած են:

Իսկ բարոյական կտակ ու պատուէրը, որ
խառն է լի օրհնութեամբ ու դառն անիծիւք,
այդ ևս սքանչելի կերպով կը տեսնամք Սուրբ
Գրոց մէջ:

Արքահամ նահապետ իւր վախճանին մօտ
կասկածելով թէ գուցէ ինքն կանուխ մեռնե-
լով՝ Իսահակ որդին մոռնալ հայրենի տան ազ-
գակցութիւնը, սլանդուխտ երկրի մէջ օտար
ընտանեաց հետ ամուսնանալ, կը կոչէ իւր
հաւատարիմ ծառայն և կտակաւ կը պատուի-
րէ որ Քանանացւոց երկրէն չընտրէ ամուսին
Իսահակայ որդւոյն համար, և ու խտիւ երդում
կ'առնու իրմէն չը դրժել այս կտակին դէմ:
Նոյնպէս Իսահակ Արքահամէն ուսեալ՝ նոյն
կտակաւ կը պատուիրէր Յակովբայ, Քանանա-
ցւոց երկրի աղչիկներէն չառնուլ, այլ միայն
իւր մօրենական տան ազգակցութենէն ընտրել
իւր ամուսին: Յովսէփ նահապետին կտակը

շատ նշանաւոր էր, որ ցանկութեամբ կը խընդրէր ու կըսէր. թէ՛ «Երբ Տէր Աստուած այցելութեամբ կը հանէ Իսրայելի տան ժողովուրդը Եգիպտոսէն, հանէք և դուք իմ սուկորներս այն երկրէն և տարէք ամփոփեցէք իմ հարց շիրիմներուն ծոցը»:

Նահապետաց կտակէն լետոյ առաւել մեծ և նշանաւոր էր Մովսիսին կտակը, որ իւր վախճանին մօտ բոլոր Իսրայելի ժողովուրդին կաւանդէր, որ էր միմիայն Աստուծոյ օրէնք և պատուէրները, զորս կրկնելով կաւանդէր Յակովբայ տան ու ընտանեաց. երկնից արհնութիւն կը ցօղէր օրինապահ որդւոց գլխոյն, իսկ անէծք և նզովք կըսպառնար նոցա, որ ստուռգանալով պատուիրագանց կը լինին:

Այլ մեր գլխած Յիսուսի կտակը լի էր ամենազեղուն օրհնութեամբ զոր վերջին ընթերեաց իրիկուն կաւանդէր իւր սիրելի խմբին և բոլոր հաւատացելոց. նորա սուրբ կտակը՝ սէրն էր, զոր միշտ կրկնելով կաւանդէր, և կտակագիրն Աւետարանն էր:

Այս կտակագիրը թողուց Յիսուս՝ չէ թէ մի ընտանեաց կամ մի ազգի համար, ինչպէս Մովսէս, այլ համայն Եկեղեցւոյ ընտանեաց կաւանդէ իւր հայրապատուէր կտակը, որ լիովն պատարուն է երկնատուր օրհնութեամբ.

զի՛նքորա սուրբ և անդրժեշի կտակապատուէրը՝ իւր աւանդած հաւատքն է, ընկերսիրութիւնն է, համատարած խաղաղութիւնն է, կարեկից մարդասիրութիւնն է, խաչ և հալածանքն է, իսպառ համբերութիւնն է, թողութիւն և ներողութիւնն է: Եթէ մահկանացու մարդոց կտակ լետ մահուան այնչափ հաստատուն է, որչափ անմահ Աստուածորդւոյն կտակը, որ խաչին արիւնով և նոր յաւիտենական ուխտիւ կնքուած է:

Ուստի թէ Մովսէս, թէ Յիսուս, թէ Առաքեալք և թէ Եկեղեցւոյ սուրբ Հարք, ինչ որ աւանդեր են, պարտաւոր կը մնան Եկեղեցւոյ ընտանիքը, եթէ զայնս անեղծ և հաստատուն չը պահեն:

Թողունք այս բարոյական կտակը, որ մեր մասնաւոր առարկայէն բարձր է, խօսինք դարձեալ նիւթականին վերայ, որ աշխարհիս բաղդաւոր և հարուստ ընտանեաց համար մի անհրաժեշտ պարտիք է:

Մարդ՝ թէ այլ և թէ կին, երբ յիշէ իւր օրահաս վախճանը և մտաբերէ թէ՛ ինքն մահկանացու է և պիտի մեռնի ու թողու այս աշխարհս, ընտանիք, սիրելիք, գանձ, հարստութիւն և շատ կալուածները, իմաստուն և արդար տնտես է այն մարդը, եթէ ցանկաց

իւր մահուան և գերեզմանին մէջն ևս ապրիւ։
Եւ թնչպէս. կտակաւ և բարի յիշատակով,
այսինքն իւր սեպհական հարստութենէն մի
բաժին հանէ ազգին. բաժին հանէ ազգատ
ընտանեաց առանց երբէք զրկելոյ իւր տան
ընտանիքը։ Երջանիկ կը լինէր ազգը, երջա-
նիկ կը լինէր մեր հայրենիքը, եթէ ազգին
մէջ գտնուած իւրաքանչիւր գանձատէր ան-
ձինքը առանց կտակի և յիշատակի չը մեռնէին։

Սակայն շատ բռւռն է մարդկանց մոլեկան
ազահութիւնը, որ մարդոյ սիրտ և հոգին կը
կապէ մինչև վերջին շունչ, նա հոգին տալու
կը յօժարի, քան թէ գանձ ու ստացուածք։
Նա իւր անգին հոգւոյն փրկանաց համար եր-
բէք չի հաճիր դուզնաքեայ գանձ փոխարինել։
Թէև հնար լինէր հոգին անդրէն վերադարձ-
նել։ Ուստի ազահ մարդոց կտակը և անյագ
տենչն այն է, որ իւր գանձը իւր հետ ի գե-
րեզման տանի ու թաղէ։ Եւ ճշմարիտ է այս,
ապա թէ ոչ՝ ինչ է պատճառ, որ աշխարհիս
ազահները շատ անգամ իրենց գանձերը հո-
ղին ասկ անյայտ կը թողնեն. ուր կը թաղեն
նաև իրենց քարաժեռ սիրտը, ինչպէս կը վկա-
յէ սրտագէտ Յիսուս թէ՝ «Ուր գանձք ձեր են,
անդ և սիրտք ձեր եղիցին»։

Ոչինչ զանազանութիւն չունին ազահէն

նաև այնպիսի մարդիկ, որ չափազանց ընտա-
նեսէր լինելով վաղուան և ապագային համար
հեթանոսաբար կը հոգան. իրենց ամէն ջանք
ու վաստակը միայն իրենց գերդաստանին հա-
մար կը պատրաստեն. նոցա համար բնաւ
փոյթ չէ ընկերսիրութեան պարտիք և կոմ
ազգին կարօտ ընտանիք։ Եկեղեցի, դպրոց,
կտակ և յիշատակ, այս ամէն՝ նոցա և այնպի-
սեաց մտքէն հանուած է։ Նոքա նախախնա-
մութեան չեն հաւատար և կուրանան երկնից
Հօր խնամք, որ ճնճղկան բունի ընտանիքը չի
մօռնար. այնպիսի որ թէպէտ իրենց ժա-
տութեան ձեռք մինչև ի գերեզման կը կծկեն,
բայց ի պատիժ նոցա՝ ժառանգորդ ընտանիքը
ամենայն շուայլութեամբ կը բանան իրենց
ձեռքը ու անխնայ կը վատնեն բոլոր հարս-
տութեան գանձը, որով ճիշտ մեծատան ըն-
տանիքը՝ կարօտ մուրացիկ կը լինին, որոց
բազմաթիւ օրինակներն անցելոյն մէջ պատ-
մութիւն կաւանդէ և ներկային մէջ մեք մեր
աչքով կը տեսնամք։

Կտակարարութեան պարտիք միայն մեծա-
տան ընտանեաց համար չէ, այլ ազգին իւ-
րաքանչիւր անհատ անձինքը առանձին իրենց
կտակն ունին։ Սրծաթով և անարծաթ կղեր-
ները թող մէկը իւր արծաթը կտակէ, միւսն

իւր գիրք և խրատ: Թող կտակեն նոքա Եկեղեցւոյ որդիքներուն՝ հայրենատուր հաւատք և հարց աւանդութիւնք պինդ պահել: Թող կտակեն նոքա Հայոց գաղթական զաւակներուն ուր որ կը լինին Արարատ և Եջմիածնի Կաթողիկէն չի մոռնան: Թող կտակեն նոքա սուրբ Աւետիքեանց ու Վարդանանց խաչ և անձնանուիրութիւնը: Թող կտակէ քաղաքացին իւր ընտանեաց՝ արհեստ, աշխատութիւն, վաճառաշահութիւն, տնտեսութիւն, խնայութիւն և բարոյական կեանք:

Իսկ շինական աշխատամաշ ծերունիքը թող այս կտակն աւանդեն ընտանեաց, որ սիրեն հին նահապետական պարզ կեանք, սիրեն մշակութիւն, հողն ու մածը՝ երբէք չի վաճառեն իրենց կեանքն ու հարստութեան մըլտաբուրս աղբիւրը: այսինքն հայրենի երկիրն ու գետին:

Եւ դուք ինչ պիտի կտակէք, հայրենեաց կարօտ խեղճ պանդուխտ Հայեր. դուք կտակեցէք ձեր զաւակաց ու եղբարց, երբ օտարութեան մէջ կը հասնի ձեր վերայ, ո՛հ, մահ ու գերեզման: Այո, նգովիւք կտակեցէք, որ նոքա հայրենի հողին ու երկրին մէջ տքնին ու աշխատին, թող մեռնին, թող իրենց գերեզման իրենց արտիկ լինի, թող չիգան աշտեղը,

ուր ձեր ազատ եզն ու մած թողլով՝ բեռնակիր կը լինիք. և շատ անգամ բեռանց ծանրութենէն ձեր ոսկորները կը ճարճատին և ձեր հուժկու բազուկները կը թուլնան. երեսընդ գետին կը թաւալիք փողոցի սալատակաց վերայ. կը բառնան ու կը թաղեն զձեզ անյիշատակ շիրիմներու մէջ, ուր չեն ու չկան ընտանեկան գերեզման, ձեր պապերուն ու մամերուն խաչաքարեր և ոսկորները:

Իսկ դու, հէք Արծուիգ Վասսուրական. քո կտակն ինչ է, թէ որ մահն զքեզ պանդխտութեան մէջ նետահարէ. «Կամք Տեսնո՞ւ օրհնեալ եղիցի» կասեմ և կաւանդեմ իմ կտակը իմ սիրելի, հաւատարիմ և մտերիմ Ազգին՝ որ զիս բառնան տանին այն հողին աւանդեն, և դնեն զիս ի դիր հանգստեան Վարդապետ խաչաքարերու տակը, ուր թերեւ շիրիմս ու ոսկորներս խառնուի Եղիշէի նման սուրբ հարց շիրիմներուն հետը. և ես մեղապարտ մեռեալս, արժանի լինիմ նորոգ յարութեան անջելով ի Քրիստոս հաւատով և յուսով:

ԺԶ.

ՏԱՆԵՐԷՑ

ԵՒ

ԻՒՐ ՊԱՐՏԻՔ

Ի ՆՁ ՊԷՍ ընդհանուր Հայրապետ Հայոց
 քերէ ծայրագոյն հովիւ, տեսուչ և տնտես է
 քոյոր Հայ գերդաստանաց վերայ. և ինչպէս
 վիճակաւոր Եպիսկոպոսները իւրաքանչիւր ի-
 րենց վիճակին վերայ նոյն հոգեւոր տնտեսու-
 թեան պաշտօնն ունին. այնպէս ևս ընտանե-
 կան և առանին Եկեղեցւոյ փոքրիկ հօտին՝
 փոքրիկ հովիւներն են ծաներէց քահանայք,
 որոց միայն լանձնուած է ընտանեկան հոգեւոր
 պէտքերը հոգալ ու մատակարարել: Ծաներէց,
 որ թէպէտ իւր վիճակաւոր Եպիսկոպոսին իշ-
 խանութեան տակ ստրուկ համարուած է, և
 նոյն իսկ ժողովուրդին առաջ այնչափ ըստ ար-
 ժանւոյն պատուասիրեալ չէ. մանաւանդ մեր
 անբարեկարգ ժամանակի մէջ, յորում Եկեղեց-

ւոյ տնտեսութեան վաղեմի օրէնք և կանոնա-
 կան վճիռներ ալլախոխուած են: Բայց ծանե-
 րէց քահանային հովուական պարտիքն ու կո-
 չումն՝ շատ մեծ, շատ նուիրական և շատ ար-
 դիւնաւոր հոգեւոր աշխատութեան մշակու-
 թիւնն է: Վասն զի նորա սեպհական պարտիքն
 է, ընտանեաց նորածին երախայքը սուրբ Ե-
 կեղեցւոյն մկրտարանին ջրով մտքել ու որ-
 դեգրել Աստուծոյ: Նորա պարտիքն է ամուս-
 նութեան սուրբ պսակ դնել. նորա պարտիքն
 է խոստովանութեամբ ընտանեկան գաղտնի ու
 յայտնի վէրքերը դարմանելով բժշկել: Նորա
 պարտիքն է մահուան ծանր ստուերին տակ
 հեծող հիւանդը սուրբ և ջերմեռանդ աղօթ-
 քով կազդուրել և հոգին հաւատով զօրացու-
 ցանել: Նորա պարտիքն է ննջեցեալը ի հող
 դնել, ու կնքել նորա գերեզմանը Խաչիւ և
 Աւետարանով: Նորա պարտիքն է սգաւոր ըն-
 տանեաց սուգը չափաւորել և խրատել որ հե-
 թանոսաբար չողբան յոյս ու հաւատ չունելով
 հանդերձեալ կենաց: Նորա մեծ պարտիքն է
 աղքատ ու չքաւոր ընտանիքը՝ չէ թէ միայն
 սոսկ մխիթարական խօսքերով սփոփել, ալ ար-
 դեամբ իբրեւ ճշմարիտ հայր հոգալ նոցա պէտքն
 ու կարիքը. հարուստ եւ ողորմած ընտանիք-

ներէն հայթհայթելով՝ թշուառ տնանկին կարօտաւոր զաւակները կերակրել:

Նորա մեծ և սեպուհ պարտիքն է, երկրի վերայ իբրև երկրաւոր հայր՝ խնամ տանել բոլոր ծխական ընտանեաց. մանաւանդ նոցա պատահար թշուառութեանց մէջ Յիսուսին նկարագրած գորովալիբ գթութեան տիպարը լիովին յանձին բերել. ի բանտ գնալ, բանտաւորին կապանքը դիւրացնել, հիւանդին ի տես գնալ, սուրբ Պօղոսին թաշկինակով՝ նորա բրտինքը սրբել, դեղ ու ճար գտնել. թէ քաղցեալ է՝ հաց տալ, թէ ծարաւ է՝ ջուր տալ. թէ մերկ է՝ հանգերձ, և այլն: Եթէ այսպէս վարի Տաներէց հովիւն, եթէ իւր այս պարտիքները խղճի մտօք կատարէ, յիշաւի յայնժամ տիրապէս Քահանայ Աստուծոյ կը կոչուի, լինելով կատարեալ որպէս երկնաւոր Հայր:

Տակաւին քան զամէն առաւել մեծ պարտիք մի ունի Տաներէց հովիւը, զոր պէտք չէ մոռնալ, և ի՞նչ է, առտնին հոգեւոր դաստիարակութիւնը, որ պէտք է հաւասար ընթանայ ծնողաց դաստիարակութեան հետ: Ես այնպէս կը դատեմ, որ կրօնի և հոգեւոր դաստիարակութեան պարտիքը՝ դպրոցի վարժապետին չէ, այլ Տաներէց Քահանային բաժին է, որ պար-

տաւոր լինելով իբրև առտնին Եկեղեցւոյ տրնտես՝ պէտք է ինքնին բաշխէ ու մատակարարէ հոգեւոր դաստիարակութեան հացը ընտանեկան սեզանին վերայ, և այդ հացն է միմիայն Աւետարան. բովանդակ Սուրբ Գիրք, որ է Գեւորաց բան, որոց հետը խառնել խիստ վայելուչ է մեր սուրբ Հարց ու վարդապետաց դիւրաւոր խրատները. որք առհասարակ գրեթէ Սուրբ Գրոց մտքին պարզապէս բացատրութիւնք են:

Ճշմարիտ խօսելով, ընտանեկան հոգեւոր վիճակը և կեանք յայնժամ կեղծանի, երբ Տաներէց Քահանայն տգէտ և անուս է, որ բաւական կը համարի իւր պաշտօնին համար Սաղմոս, Շարական և Մաշտոց, որ միայն Եկեղեցւոյ խորհուրդներ և ծիսական կարգերը կատարելով՝ քահանայութեան բարձր պաշտօնի միւս պարտիքները անկարելի կը դառնան: Տաներէց Քահանային տգիտութիւնը շատ մեղադրելի է, թերևս փոքր ինչ այդ մեղադրանք թեթեւաբար, եթէ բարի ու անբասիր վարքով և գործնական ընտիր օրինակով տգէտ Քահանայն քողաւորելով ծածկէր իւր տգիտութիւնը, ու տգիտութեամբ այնչափ վնասակար չէր լինէր ընտանեկան կենաց, խօսքին տեղը՝ միայն բարի օրինակը քարոզելով: Բայց թէ գիտուն

և թէ տգէտ Տաներէց երբ իր վարուց ու պաշտօնին մէջ կը գեղծանի. երբ բարի օրինակին տեղը՝ զայլթակղութեան չար օրինակ կուտայ, այնուհետև բարի և երկիւղած ընտանեաց համար՝ հոգեպէս մեծ վտանգ է, որ թէ չըզտնեն ուրիշ արժանաւոր հովիւ մի՝ կը պարտաւորին առանց քահանայի մնալ, Աստուծոյ հովուութիւնը խնդրել:

Սակայն արժանաւոր և անարժան պաշտօնէից մէջ ընտրութիւն առնել պէտք է. երբ ընտանեաց ձեռքն է այդ իրաւունքը և ոգատութիւնը, թող խորհին և այնպէս ընտրեն Տաներէց Քահանայն: Եւ եթէ գտնեն այդ արժանաւոր ու պատուական պաշտօնեայն, պէտք է կրկին պատուոյ արժանի համարին զինքն, որոյ համար իսկ յատկապէս կը պատուիրէ Առաքեալը: Եթէ ընտանեաց իրաւունքն է Տաներէց Քահանայէն աշխատեալ, ինչ որ քահանայութեան պաշտօնին և կարգին վայելուչ պարտիքն է, նոյն Տաներէց Քահանային իրաւունքն է՝ պահանջել իւր պաշտաման ու հոգեւոր աշխատութեան վարձքը: Մշակը՝ իւր վարձուց արժանի է, կը խօսի Տէր, ով կարող է ժխտել թէ իրաւունք չէ այս, և Առաքեալը կը հաստատէ սոյն իրաւունքը թէ՛ «Զինուորը իւր թոշակով չի զինուորիր», և ուրիշ խօս-

քով դարձեալ նոյն բանը կը կրկնէ թէ՛ «Սեղանոյ պաշտօնեայն, արժան է որ նոյն սեղանէն կերակրուի»:

Արդ, ընտանեկան սեղանոյն պաշտօնեայն Տաներէցն է. պէտք է որ սեղանին հացէն լիապէս կերակրուի, ապա եթէ զրկի, անհատուցումն, անվարձ մնալ իւր հոգեւոր մշակութիւնը, նա հոգեւոր հանելով կը կատարէ իւր պաշտօնը, որով ընտանեկան փարախին փոքրիկ հօտը պարտաւոր կը մնայ իւր հովուին առաջ. ոչ կաթէն՝ կաթ, և ոչ բուրդէն բուրդը՝ պարտեաց փոխարէն վճարելով: Եւ միթէ իրաւունք ունին յայնժամ՝ Տաներէց մշակին վարձք հատանող ընտանիքը տրտունջ բառնալ ու միշտ գանգատիլ թէ զմեզ հովուելու և մեր հոգեւոր պիտոյք հոգալու բարի հովիւ և արժանաւոր պաշտօնեայ չունիմք:

Այլ դուք, ով ժողովուրդ և ընտանիք Հայոց, մի սրտմտիք, թէ ասեմ, ձեր տրտունջն անիրաւ է. ժողովուրդի ընտիր որդիքներէն ով յանձն կառնու քեզ համար հովիւ ու Տաներէց լինել, երբ դու արժանաւորին և անարժանին մէջ ընտրութիւն չունիս: Դու Աւետարանին ազատ զինուոր և Եկեղեցւոյ պատուարժան պաշտօնեայն ճնշեր ստրկացուցեր ես չքաւորութեան լուծին տակը, և կսպասես տա-

կաւին որ նոքա վեհանձն և ազնուական կերպով շարժին. ճրի շնորհը՝ ճրի տան, չ'ազահին, անաչառ լինին, ճշմարտախօս լինին, սուրբ լինին, բարի վարքով փայլին, բարի օրինակով հանդիսանան, օրինաց նախանձաւոր լինին, թէ յանցապարտ լինիս զքեզ կշտամբեն. թէ չուղղիս՝ հեթանոս համարին, թէ յանդգնիս Թէոդոս կայսեր նման ձեռք լի աբիւնով Եկեղեցւոյ գաւիթը մտանել, Ամբրոսիոս քաջ հովուին պէս իբրև Ամենակալին ահարկու հրեշտակը քո դէմ կենալ ու Եկեղեցւոյ գաւթէն զքեզ արտաքս մերժել:

Ահաւասիկ իմ դատաստանս այս է. ես գիտեմ, դուք չէք հաւանիր, կասէք, թէ այդ խտուրթիւն է, հաւատաքննութիւն է, անցաւ այդ դարը, պէտք է մեր Տաներէց Քահանայք, հոգեւոր կատարելութեամբ հանդերձ՝ քաղաքակիրթ ու քաղաքավար լինին, ճանչնան ժամանակ և ժամանակի պահանջումները. բարեկամ լինին յառաջագիմութեան, և մեր ընտանիքը ի նոյն յորդորեն ու համոզեն:

Ուրեմն ըստ ձեր դատաստանին, եթէ ընտանեկան կեանքին շահն ու պէտքը այդպիսի հոգեւոր ժիր մշակ կը պահանջէ իւր անդին և անդատտանին համար, հապա այլ ևս ինչ կը վարանիք, ինչ կը դեդեկիք, ճանչցէք, ո-

րոշեցէք ու ընտրեցէք այն արժանաւոր անձըն բարի և առաքինի ընտանեաց մէջէն: Անձայացուն երկնից հրեշտակներէն չէ. մարդկային ընտանեաց սեռէն է, և ընտանիքը կը ծնի զայն. ձեր իրաւունքն է, ձեր ձեռքն է, ընտիր ընտիր անձինք որոշեցէք և ապա ածէք Եպիսկոպոսին առաջ, թող ձեռն դնէ և օրհնէ ձեզ Քահանայ:

Բայց դուք, երբ պիտանին ու պատուաւորը, ուսեալ և արժանաւոր անձինքը կը թողուք, անպատիւ, տգէտ և անարժանը յառաջ կը վարէք, կընտրէք և կը վկայէք իսկ Եպիսկոպոսին և Եկեղեցւոյն առաջ. եթէ ճշգիւ հարցաքննութիւն լինի, ժողով և Եպիսկոպոսը արժանի չը համարին ձեռնադրութեան, ես գիտեմ ու տեսայ, թէ որքան կը խտանաք ու կամակոր յամառութեամբ ստահակ միջոցները ի գործ դնելով՝ վերջապէս անարժան անձն ի պատիւ Քահանայութեան կը հանէք: Եւ այնուհետեւ երբ մտաբերելով կըզգայք թէ սխալած էք, կըստըշանայք, տրտունջ կը բռնաք ու կըսկսիք չտրաչար ձեր ընտրած ու հաւնած կղերը դատել ու բամբասել: Եւ շատ անգամ ևս ոմանց անարժանութիւնը առիթ բռնելով՝ ամբողջ Եկեղեցական դասն անարգելով, ոտնհարելով, վատաբանելով՝ նշաւակ կը-

կայուցանէք զիրենք աշխարհին առաջ: Չգիտեմ, կը կարծէք ու կը հաւատայք թէ այդպիսով կուզէք զիրենք, որոնց անուղղութիւնը Քահանայութենէն յառաջ բնաւորեալ է և դուք յաճախ կը տեսնալիք զիրենք. փորձը ձեր աչքին առաջն էր. դուք քաջ գիտէիք ու կը ճանաչէիք:

Բայց թոյլ տուէք որ առաջառ խօսիմ, միթէ դուք իբրեւ թէ կարեկից լինելով ճարտասիրութեան պատրուակաւ ձեր բարեկամաց հաց ու գործ ճարելու համար չաշխատեցա՞ք զիրենք Քահանայ ձեռնադրել տալու, և յետոյ իբրեւ մեծ վարձք և առաքինութիւն համարելով, կը խօսիք ևս պարծանօք թէ՛ «Խեղճն ընդանի» Թշուառ-Թէնէ «աղապեցինք» և այլն: Այդպէս է, մի ընտանիք իւր թշուառ վիճակէն ազատելու համար՝ ուրիշ ծխական ընտանիքները հոգեպէս թշուառացուցիք: Չգիտեմ, Եկեղեցւոյ գերագոյն Դատաւորին առաջ որն առաւել դատապարտութեան արժանի է, Եպիսկոպոսը, որ աչառեց ու ձեռնադրեց, թէ ժողովուրդը, որ զայն ընտրեց ու ընծայեց:

Այլ կը թողում այս մասն այժմ, մտադիր լինելով յայլում տեղւոյ ընդարձակապէս խօսիլ, և ժամանակն իսկ կը պահանջէ զայդ վասն զի շատ տարապարտ տրտուեցններ կը

բարձրանան երկու կողմէն կղերին ու ժողովուրդին, որք ընդ աչս դատելով զիրեար կը բամբասեն չարաչար առանց դատաւարանի ու քննութեան: Գործողաց մեծագոյնը իսկ մեք, որ նոյն կղերաց դասուն տրուան ու յետինն եմք, յորդոր կը կարգաւոր նախ բոլոր Տաներ: ց քահանայից, որ ճանչնան իրենց սուրբ պարտիքը. իշխեն որ պատասխանատու են Նորա առաջ, որ կըստառնալ ու համար կը պահանջէ ամէն հովիւներէն թէ մեծ և թէ փոքր. Տաներէցն ևս իւր տան հաշիւը պիտի տայ:

Նաև յորդոր կը կարգամ այն բոլոր Հայ ընտանեաց, որք եթէ գիտեն խղճիւ թէ հոգևոր և արժանաւոր պաշտօնէին պէտքն անհրաժեշտ է. ուրեմն թող աչառելով անընտրող չըլինին, թող խոտանն ու անպիտանը ի բաց թողուն. ընտրեն և իրենց բարի որդիքներէն ընծայեն Աստուծոյ Եկեղեցւոյն. արդար Արեւին պէս արգարապէս որոշելով Աստուծոյ բաժին և ոչ թէ ժլատ ու խնայող Կայէնին պէս անարգն ու անպէտը հանել Աստուծոյ մասն:

Արդ, դուք, ով ընտանիք Հայոց, ճառիս բանը՝ այս մի բանով աւարտեմ. եթէ Տաներէց Քահանայն ձերն է, ձեզ համար է, և ձեր

Հոգևոր մշակն է, ձեր բարին դուք ինքնին
ճանչցէք ու ընտրեցէք, ձեր մշակն ընտրե-
ցէք, արժանաւորն ընտրեցէք, ուսեալն ընտ-
րեցէք, հաւատարիմն ընտրեցէք. և եթէ կայ
տակաւին ձեր մէջը՝ հրեշտակակրօնն ընտրե-
ցէք. և քանի որ ընտրութեան այս իրաւուն-
քը ձեր ձեռքն է, դուք այսօր և յաւիտեան
իրաւունք չունիք գանգատել:

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏԿԱՌԱՆՔ

ԵՒ

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ տեսութեամբ խօսելով՝
ընտանեկան պատկառանք և ազատութիւնը,
երկուքն և մարդոյն համար ի բնութենէ տը-
րուած ազատ կամոց և բնական զգացման օ-
ժիտներն են: Միայն թէ մարդ պարտաւոր է
զայն օրինօք վարել և ոչ թէ ծայրայեղ ազա-
տաւոր մոլութեամբ կամ նախապաշարեալ
հնութեամբ:

Մեր հին ընտանեկան կեանքին սաստիկ
պատկառանք և ամօթխածութիւնը, որ կնոջ
գլուխ և երեսը թանձր քողով կը ծածկէր ու
կը փակէր զայն տան ու վրանին տակը, և նո-
րահարսն պարտաւոր էր եօթնամեայ լուռ-
թիւնը պահել իբրև պահք, անշուշտ նոր աշ-
խարհին առաջ շատ պարսաւելի վարմունք է:

Իսկ հին աշխարհը, որոյ նահապետները դեռ մեր հայրենեաց մէջ շատ կան, նոքա դատելով կը դատեն աշխարհի ընտանեկան կեանքին ծայրայեղ ազատութիւնը, որ իսպառ կը բառնայ պատկառանաց քօղն ու շուքը, կինն ազատ կը թողու ընկերական հրապարակին մէջ, որ նա նոյն իսկ իւր հարսանեաց՝ օրը լեզուն բանայ, խօսի, պարէ, իբրեւ հարսնուոր զուարճանայ և նոցա հետը խնձովից սեղանին վերայ հրճուի և մերթ ևս ծիծաղ արձակէ, որովհետեւ ըստ Պլատոնի սահմանին՝ միթէ կինն ևս ծիծաղական մարդ չէ։

Ուղղապէս դատելով, երկու աշխարհի ծայրայեղ վարմունքն ևս չափազանցութիւն կը համարուին ուղիղ բանաւորութեան և բարոյական օրինաց առաջը։ Ափսոս, որ այս աշխարհիս մէջ միջին և ուղիղ ճանապարհով քալել դժուարագոյն է։ Մարդիկ սովորած են չափազանցել և իրենց կիրքերէն վարուելով կը խոտորին միշտ յաջ կամ յահեակ, միջաստիճան ուղիղ ճամբուն վերայ խիստ սակաւ մարդիկ կը յաջողին, որ համեստ ընտանեկան կեանքի ուղղութիւնը պահելով չեն խոտորիր, հետեւելով միշտ բարոյական օրինաց և բնական խղճին գիտակցութեան, որք լոյս են և միշտ մարդը դէպ ի լոյս և ուղղութիւն կառաջնորդեն։

Թողունք հին և նորա աշխարհի ծայրայեղութեան մասերը՝ ստոյգ խոստովանելով, որ ամօթոյ զգացումն ու պատկառանքը մարդուն ընտանեկան կեանքին սեպհական վայելուչ զարդն ու պատիւն է։ Այն ընտանիքը, որ այս չքնաղ զարդը ամենայն համեստութեամբ հագած է, միշտ պատկառելի կը հանդիսանայ երկնից և աշխարհի մէջ։

Ընտանեկան պատկառանք նախ պէտք է ամենայն մեծարանօք լարգուի ու պահուի նոյն ընտանեկան շրջանին մէջ, ուր ծերունի նահապետ և մայր տիկին բարձրաթոռ կը բազմին, որոց պարտաւոր են շուք դնել ու պատկառիլ բոլոր զաւակներ, հարսներ, թոռներ և ուրիշ այլ ամէն ընտանեկան պարագայք։

Գիտնալ արժան է նաև որ պատկառանքը միայն փոքրերուն պարտիք չէ, այլ և նոյն իսկ մեծերն պարտաւոր են զգուշաւոր պատկառանք վարիլ փոքրերուն հետը։ Վասն զի մեծերն երբ պատկառանքն ի բաց թողուն, այնուհետեւ ի զուր է պահանջել, որ փոքրերը ամայնն։ Եւ եթէ ջանան մեծերն ուղղել զանոնք, նոքա քաջ գիտեն դարձեալ Խեչափառին առակը լառաջ բերել, ցոյց տալով՝ թէ մեծերն իրաւունք չունին յանդիմանելու, քանի որ իրենց միակողմանի քալելով՝ փոքրերուն օրինակ կու-

տան. տղայոց ներկայութիւնը բանի տեղ չի դնելով՝ անզգուշ կը շարժին, անպատկառ կը խօսին, ծուռ կը քալեն, և զարմանալին այն է որ մերթ ևս կը զայրանան իսկ, եթէ փոքրերը իրենց նման շարժին ու քալեն:

Յիրաւի ընտանեվարութեան մէջ եթէ մասնաւորապէս թուենք՝ շատ անպատշաճ շարժմունքներ կը լինին. բայց ամենէն աւելի տըպաւորիչ և թիւնաւորիչ է անպատկառ վարմունք անմեղ տղայոց առաջ: Նոքա խիստ արագապէս կընդօրինակեն զայն. թող յոռի ու չար լինի, ոչ ինչ փոյթ չէ, զի նոքա միամիտ են ու տեսնալով կը հաւատան թէ ինչ որ մեծերը գործեն՝ բարի ու անվնաս է:

Այլ մարդիկ, որ առաւելազատ վարմունք ունին թէ ընտանեկան յարկին տակը և թէ արտաքոյ ընկերութեան մէջ, նոքա պատկառանաց ամօթը աւելի կանանց սեռին կը վերածեն, որոյ շատ օրինակները կը տեսնամք նահապետական կենաց մէջ: Աբրահամու վրանի տակ ուր երեք հրեշտակները հիւր կուգան, Սարա որ պառաւ և մեծ տիկին էր նահապետի տան՝ կը պատկառի տեսնուիլ հիւրերուն հետը. այլ յետուստ խորանին պահուելով՝ աւանջ կը դնէ երբ հրեշտակներ կը խօսէին աւետիս տալով հանդերձեալ զաւակին համար:

Նոյնպէս և Ռեբեկայ մինչ բացերես ուղտին վերայ նստած Խառանու երկրէն դէպ Սբրահամու տուն կուգար, լանկարծ կը տեսնար Խահակ փեսայացուն իւր, որ ի զբօսանս ելած էր ի դաշտ. իսկոյն ուղտէն վար իջնելով կը քօղաւորէ երեսը, պատիւ և շուք տալով իւր նորատես ամուսնոյն:

Այս պատկառանաց հին քօղ գրեթէ չորս հազար տարիէն ի վեր դեռ մեծ խնամով կը պահեն մեր Հայ հարսները, այն ինչ գաղթական Հայոց ընտանեկան կեանքին նոր ազատութիւնը՝ զայն վերցնել կը ջանայ. ինչպէս ուրիշ շատ պատկառանաց կերպերը թողուցեր է արդէն, որք մի մի յատկանիշ էին հայկական հնութեան ու կեանքին:

Բայց հին աշխարհի ընտանեկան խիստ պատկառանաց այս վարմունքը՝ որ ինչպէս գրեցի, զկինն իբրև խուլ ու համր էակ մի կը ճնշէ անխօս լռութեան մէջ և որ աւակալին կը տիրէ այդ վաղեմի սովորութիւնը՝ նոր քաղաքակիրթ աշխարհին առաջը ոչ ընտանեկան առաքինութիւն կը համարուի և ոչ ազգային գովելի յատկութիւն: Վասն զի աշխարհի և ազգերու նոր փոփոխութեանց հետը, գիտութեան և ազատութեան հետը, անշուշտ բնական է, որ ընտանեկան կեանքն ևս իւր

հին դրութենէն փոփոխի. և այս լեզուփոխութեան մէջ տը մարդիկ զկին իւր զրկանքէն ազատելով՝ նմա ևս բաժին տրուին կըթուծիւն և դատարարակութիւն: Առաջին անգամ երբ կինը այլ դիրք արտասանեց՝ ինքնին լուծեց իւր համըութիւնը, կինը կարգացու ճանչցաւ. իւր իրաւունքն, բողոքեց ու հռչակեց աշխարհին առաջ թէ ինքն ևս իւր ամուսնոյն չափ ազատութեան իրաւունք ունի. կինը ընտանեաց մայր է, պէտք է խօսի և այլ մարդոց ընկերութեան մէջ հաւասարաթող ունենայ: Կին եթէ իւր ամուսնոյն ազատ ու ճշմարիտ կենակիցն է, արժան է, որ նա աշխարհի կեանքը ճանչնայ, մարդկային ընդհանուր ընկերութեան հետ մտերմանայ, խորհիլ գիտնայ, մտածել սովորի, փոքր ի շատէ վերահասու լինի այն ամէն իրաց, ինչ որ մտաւոր ու բանաւոր մարդոյն բնական և ազատ իրաւունք կը պահանջեն:

Սակայն մեր դարու պատկառասէր ու պարկեշտ Նահապետներ ու մամիկները երբ նոր աշխարհի հանգէս մտնեն՝ անհնար է, որ չի գալթակղին չարաչար ու մերթ ևս սրտմտելով, զայրանալով տրտունջ չըբառնան. թէ վաղ մեզ, ինչ ժամանակի հասանք. ամօթ և պատկասանք աշխարհէս վերջացաւ. կին ընտանե-

պոն լռարանէն դուրս ելաւ. կին լեզուն բացու ճարտասան դարձաւ. կին քօղն ու լաշակ ձգեց, քօղին տեղը հիւսկէն վարդաճաղիկ խոյր դրաւ. կին հրապարակ ելաւ, ընկերութեան մէջ մտաւ. կին հաւասար մեզ հետ պատիւ ստացաւ. նա համարձակ կը խօսի, համարձակ կը վիճի, կը դատի և կը պատասխանէ և այլն: Մէկ խօսքով՝ տնմուռնէ կին՝ խօսուն բանադատ դարձաւ. կարգալ գրել սորվելով, լեզուագէտ լինելով, նա կը ճգնի մեզ հետ խորհրդական լինել, ակարհ կուռավարել, օրէնք տալ, Սահմանադրութիւն գոչել: Թերևս օր մի այլ ևս աւելի յառաջ երթայ ու մեզ հետ հաւասար քուէ տալու իրաւունք խնդրէ. թողու ընտանեկան ամէն հոգն ու կեանք, թողու ամուսնական սէր: Աւաղ այն ժամանակին, յորում աշխարհիս կարգ և օրէնք պիտի խոնգարուին. եօթն հազար տարուան վաղեմի ընտանեկան ջէնքը քանդուի և կնոջ այս անպատշաճ լառաջադիմութիւնը՝ տանի մղէ գիրենք մինչև ծայրայեղ ազատութեան վիճակը: Ո՛վ այնուհետև կարող է զսպել զիրենք. աշխարհիս բոլոր տէրութիւնք եթէ միաբանելով դաշնակցին, միթէ կարող են թումը քաշել նոցա գորութեան և արշաւանաց դէմ. ո՛վ կը տարակուսի այս անկարգ ա-

պագային վերայ, որոյ ստուգ նշանները՝ ներկայն իսկ այժմէն ցոյց կուտայ և մեք կը հաւատամք Զօրաբաբէլի մեծ վկայութեանն՝ թէ կին զօրաւոր է ու կը տիրէ: Եթէ կին զօրաւոր էր մինչև ուսմունք չունէր, քանի՞ առաւել պիտի զօրանայ երբ ուսման և ազատութեան գէնքով զինուորի:

Կը լսես, խոհական ընթերցող, մեր դարու նահապետ ծերոց այս նախանձաւոր դատաստանը. չըգիտես կընդունի՞ս, որ շատ մասերու մէջ իւր ստուգութիւն ունի: Մեր կեանքի տպագայն միշտ ներկայէն կըսկսի և ներկայն տպագային կարապետն է: Եթէ ուշի ուշով կշռենք ներկային ծայրացեղութիւնը՝ ծերոց մարգարէութիւն պիտի կատարուի թէ ուշ և թէ անագան: Մի բան կայ միայն, որ սոյն ձախորդ մարգարէութեան երազը դէպ ի բարին կատարել կուտայ և այդ բանն է՝ կանանց սեռին ուղիղ և պատշաճաւոր դաստիարակութիւնը, զոր հազար դիր կրկնցի ու դարձեալ կը կրկնեմ: Բոլոր աշխարհ այսպէս կը դատի. երբ նոր ազատութեան իրաւունքը կիներուն գլխէն վերցուց այն պատկառանաց ճնշող քողը, պէտք է ճշմարիտ ու պայծառ դաստիարակութեամբ քօղաւորէ նոցա ամօթխած ճակատը, զորով թէ հին մթութեան քօղ

ստուեր կածէր, թող լուսոյ քօղով կին իւր աչքը բանայ ու տեսնայ աշխարհին գործերը: Առանց այս պատասպարող քօղին՝ կնոջ ծայրացեղ անդաստիարակ ազատութիւնը դէպ ի խաւար կը տանի զինքն. և երբ կնոջ ոտքը գլխի ու սահի՝ ողջ ընտանեկան կեանքը իւր հետ կը կործանէ: Այս, ուղղել պէտք է կնոջ ընթացքը, որ այդ վտանգաւոր խորխորատէն լետս կասի: Անհրաժեշտ հարկ է նորա միտք ու հոգին մշակել և ապա թողուլ ազատ, որպէս զի զօրանայ կին և իւր կթոտ ոտքով կարողանալ ազատութեան մէջ անսայթաք ու անխտոր քայլել, և ճշմարիտ դաստիարակութեան մայրերը լինելով՝ նոր ընտանիք, նոր կեանք կազմեն Հայոց ժողովուրդին: Երջանիկ օրեր են այն օրերը երբ Հայոց տիկնայք ու կանայք հին պատկառանաց շնորհին հետը՝ նոր դաստիարակութեան լուսով ևս կը փայլին և յայնժամ միայն կարող են իսկապէս նըմանիլ Եւրոպիոյ կրթեալ և ժրագլուխ կիներուն: Ապա թէ ոչ, սոսկ արտաքին կեղծ երեւոյթով, քաղաքավարի շարժման կերպերով, պերճ հագուստներու նոր նոր ձևերով, առանց մայրենի լեզուին՝ քանի մի Փրանսերէնի բառերը հնչելով, Հայուն հին պար մոռնալով՝ նոր պար խաղալով, մեր հայրենի կամ մայրե-

նի անուշակ երգեր թողլով, անընտանի դաշնակ զարնելով՝ Հայոց ընտանեկան կեանքը դէպ ի լաւագոյն չի փոխիր, այլ լաւէտ կը վատթարանայ հին ու նոր գեղձմուկները իրար խառնուելով, որով յետին ազատութիւնը՝ թերեւս չար լինի քան զառաջինն, և յայնժամ իրաւունք չունին պատկառասէր ընտանիք նըզովք կարգաւ նոր աշխարհի ծայրայեղ ազատութեանն և դարձեալ բարւոք համարին կինը ընկերական հրապարակէն հանել և անդրէն տանել հին նահապետական վրանին տակ փակել և թանձր քողով ծածկել նորա գլուխ, որ այլ ևս արեւ և ազատութիւն չի տեսնայ:

Մոռացէք այդ, մոռացէք, ո՞վ դուք գաղթական Հայեր, դուք որ կէս ու կեղծ լուսաւորութեամբ խայտացիք. առանց ընտանեկան դաստիարակութեան՝ աճապարեցիք կինը պատկառանաց համեստ քողին տակէն հանելով՝ դըպրոցին տաճար տարիք զինքն. ինչ որ կնոջ պէտք չէր՝ դուք զայն ուսուցիք, և ինչ որ պէտք էր՝ դուք կամ չըզիտցաք կամ աւելորդ դատեցիք, միայն աղօտ կիսախաւար լոյս տուիք կնոջ և արձակեցիք զինքն:

Կին մի անգամ ազատութիւն գտնելով՝ ճամբայ առեր է կերթայ, ուր որ հրապոյր և հաճոյք կը վարեն զինքն: Կինը իւր կորստեան

ճանապարհ չի նկատեր, կոյր զկուրայն կերթայ և իւր սւժով ետեւէն կը քարշէ կը տանի իւր խեղճ կապեալ ամուսինը: Չկայ բնաւ զօրութիւն մի, որ կնոջ քայլերը յետս կասել տայ. նա պիտի շարունակէ այդ խոտորնակ ճանապարհ, ո՞վ կարող է կրկին անգամ շղթայել նորա ոտքը երբ նա ազատութեան իրաւունքը՝ իւր զօրավիգ առած է: Չգիտեմ ինչ ճար ու դարման կը մտածէք սորա համար, ո՞վ դուք, այր մարդիկ, որ ընտանեաց տէր ու կառավար էք, արդեօք կնոջ այսչափ ազատութեան վերայ ստրջանալով՝ կը խորհիք վերստին դնել զինքն այն հին պատկառանաց քանտին մէջ. կապել ձեռքն ու ոտքը և իսպառ փակել նորա դէմ ազատութեան դուռը:

Այդ դարմանը, զոր դու կը խորհիս անհնարին և անօգուտ է այսուհետեւ. դու կարող չես աշխարհի և ժամանակի անիւները դէպ ի յետս դարձնել անդրէն, որք անդիմադրելի ուժով դէպ յառաջ կերթան: Մանաւանդ Եւրոպիոյ հոսանքները որ մէկ բաղխելով քո հինքանտերը և շղթաները առհասարակ կը խորտակեն:

Ուրեմն մի ճար, մի դարման միայն կը մնայ քեզ և այս է. կնոջ հոգին ու միտքը տիրապէս կրթել ուղիղ դաստիարակութեամբ.

Թող այնուհետեւ նա ինքնին իւր կիրք, իւր հաճոյք և իւր ազատութիւնը չափաւորէ, ինքնին զգալով ու ճանաչելով իւր մօլորամիտ շաւիղը: Աշխարհիս բոլոր ողջամիտ իմաստասէրներ, բարոյախօս բժիշկները՝ կնոջ հիւանդութեան համար միակ դարմանն ու դեղ՝ այս կը վարդապետեն:

Ո՛վ դուք, դաստիարակք Հայոց, որ թե-րեւս աւելի քան զիս կը ճանաչէք Հայոց ընտանեկան կեանքն ու վիճակը, թէ ի՞նչպէս հին պատկառանաց մէջ նա առողջ էր, նոր ազատութեան մէջ հիւտնդացաւ. եթէ կայ և գիտէք ուրիշ դեղ ու ճար՝ հոգացէք ու գրեցէք այս հիւանդին համար. թող կարդան խելաբերին ամէն ընտանեաց հայրերը, որ յռնակտուր եղած՝ դարման դարման կաղաղակեն:

[illegible]

քի միտին մանկաց քն , դա՛ն քն մեծցան
 յղլովն . և միքոր ջուրն . 3 սլա և քնդ լամն
 . քնամեկ . արեղամուտար թվուր լինկը մեխադուր

37) լիակն ճշգրտութիւն, իրաւաբան, ինչ որ
 չէր, իսկան ակողոսէ մեզն և խոսածդա մեզն
 զարխոյն քա՛ն մշմարծո մարմնաւորնց անուամբ
 մեծդն անգամաւ ցն իւրյախոս ցլմնութար և
 մկնա՛ն քոյնորքն, իսկ և մմկրտաւորն քա՛ն
 մշմարծոնախո և մմկնաւ

ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻՆ

ԱՆԿՈՒՄՆ ԵՒ ԲԱՐԳԱՌԱՋՈՒՄՆ

ԱՅՍ աշխարհի վերայ մտորոց ընտանեկան վիճակը միշտ անստույգ և անհաստատ է. և այնչափ վիճակէ ի վիճակ կը փոփոխի, ինչպէս տարերայ շարունակող եղանակները: Շատ յարմար է թէ որ ըսենք ընտանեկան վիճակը այնքան ել և էջ ունի, ինչպէս օդաչափ գործիքին աստիճաններն առաւօտէն մինչև երեկոյ:

Աշխարհիս տարերքը բնական ու մշտնջենաւոր օրէնքով կը շարժին ու կը փոփոխին. արդեօք պէտք է համարինք այնպէս թէ մարդոյն ընտանեկան կեանքն ևս նոյն մշտնջենաւոր օրէնքին տակ փակուած է, միայն թէ ուրիշ պայմաններով: Զորօրինակ Աստուծոյ պետական հրաման օրինօք վճռեր է, որ մարդիւր երեսաց քրահնքով իւր հացն ուտէ. ուս-

տի թէ քաղաքացի, թէ հողագործ մշակը, եթէ մինն արհեստով և միւսն հարօրին մածով չաշխատին՝ ընտանեկան սեղանէն հաց կը պակսի և զաւակները սովալլուի կը տանջին: Ուրեմն հացն աշխատողինն է, իսկ հեղագոյ մշակին բաժինն է սովամահութիւն:

Իբրեւ ճշմարիտ Քրիստոնեայ և անթերահաւատ հաւատացեալ պարտաւոր եմք հաւատալ թէ զաշխարհ կառավարող Նախախնամութիւնն՝ իւր անյեղի օրէնքով մեր վիճակը կը փոփոխէ բարձրութենէ ի խոնարհութիւն, խոնարհութենէ ի բարձրութիւն: Բայց երկնից արդարութեան ատեանն՝ այդ օրինաց վճռադիրը յայնժամ ի գործ կը դնէ՝ երբ մարդ մեղանշէ նորա բնական օրինաց և պատուիրանին դէմ, որով յայտ է, թէ մեր վիճակի փոփոխութիւնը՝ մեր մեղքէն յառաջ կուգայ, և մեղքը մեր ազատ կամքէն կը ծնանս: Եթէ այսպէս է, ուրեմն ընտանեկան չարեաց ու աղէտից նախապատճառը՝ դարձեալ ինքն ընտանիքն է, ինչպէս նաև բարեկեցիկ երջանկութեան:

Սակայն աշխարհս և ժամանակը միշտ աղէտաբեր օրեր ունին ու կը բերեն ընտանեկան վիճակին վերայ, որ այսօր ճոխ է՝ վաղը կը չքաւորի. որ այսօր երջանիկ է, վաղն ա-

պերջանիկ. որ այսօր բարձրապատիւ է, վաղն անպատիւ և արհամարհ: Եթէ պարզ հայեցողութեամբ նայիմք, այնպէս կը թուի մեզ՝ որ շատ անգամ ընտանեաց վերահաս չարիքները՝ հեռաւոր պատճառներէն կուգան. զոր օրինակ՝ երկնից ցասումներուն անարգել պատուհասներէն, երկրի անարդար կառավարութենէն, արշաւանքներէն, պատերազմներէն, մահտարաժամէն և այլ սոյնպիսի կոտորածներէն և պատահարներէն, որք առհասարակ սոսկալի ու կորստեան պատուհասներ են. խոտի նման կը հնձեն ու կըսպառեն մարդկային ընկերութեան ընտանիքը. ճոխն և աղքատն ի միասին և անխտրապէս ի գերեզման իջուցանելով:

Յիրաւի շատ ահաւոր ու դժնդակ են այս արտաքին արկածները. բայց առաւել սոսկալի, առաւել մահաբեր են ընտանեաց համար ներքին ամէնօրեայ սովորական պատուհասները, զոր մարդիկ իրենց ազատ կամքով ու ձեռքով կը պատրաստեն: Սրտաքին պատուհասները մարդոց ձեռնհասութենէն վեր են, մարդ կարող չէ խոյս տալ կամ դիմակալել նոցա դէմ: Զի ո՞վ կարող էր Իտալիոյ Վեսուվ լեռան հրաբուխի բերան փակել, որ հռչակաւոր Պոմպէն մոխրով չի ծածկեր և ո՞վ կարող է ամ-

պերուն հրաման տալ, որ բարկաճայթ կար-
կուտով և յորդահոս անձրևով գիւղեր և քա-
ղաքներ չողողեն:

Իսկ ներքին պատուհասները այսպէս չեն.
այլ մեր ազատ կամաց ու հրամանին տակ լի-
նելով՝ մեք կարող եմք դոցա առաջ թումը
քաշել, արգելուլ, որ մեր տունն և ընտանեկան
սրահը չողողեն: Արտաքին պատուհասն՝ աշ-
խարհիս վերայ միայն ի տեղիս տեղիս իւր
արկածներ կը թափէ. իսկ ներքինը գրեթէ
նոր քաղաքակիրթ աշխարհիս մէջ համաշխար-
հական պատուհաս է, որ արեւմուտքէն ելնե-
լով գէպ արեւելք իւր արշաւանքները կը շա-
րունակէ, որ իբրեւ համաճարակ ախտ իւր մա-
հատու ցաւ տիրեր է մեր ընտանեաց սրտին
մէջ. նոքա այս ծիւրական ախտով տակաւ առ
տակաւ կը մաշուին ու չեն զգար:

Սկսինք այժմ պարզապէս բացատրել այս
հաճոյական ախտին տեսակներն, առ որ սիրա-
հարած են մեր կարճամիտ ընտանիքը և մահ
գրկելով տարածած կը մեռնին: Քանի են այդ
ներքին ախտերուն ցեղը. ուշ զիր, ես խօսիմ
քեզ մի և երկու բառով. և այս է, զեղիս և
անբարոյական կեանք. և ըստ Սուրբ Գրոց չա-
փաղանց ցանկութիւն և այլն, որոց այլ և
այլ ճիւղերը թուեմ քեզ ահաւասիկ.

Ցանկութիւն բազմախորտիկ սեղանոյ և
գինարբեցութեան, առանց գիտնալոյ ու հա-
շուելոյ թէ տաշտին մէջ որչափ հաց, մառա-
նին մէջ որչափ պաշար և կարասին մէջ որ-
չափ գինի կայ: Ցանկութիւն հանդերձի և
նորասիրութեան, առանց նկատելոյ թէ նորա-
աշխատութիւն և կազմութիւնը մեր երկրի և
մեր ժողովրդի աշխատութեան արդիւնք չէ,
մեր հանճարոյ գիւտ չեն և մեր մեքենական
գործարաններէն ելած չեն, ճշմարիտ խօսելով՝
մեք տրժանի չեմք այդ պերճութիւնները վա-
յելել: Եւ գիտէք թէ քանի ծանր գնով կը
գնեմք առանց երբեք հոգալու մեր օրական պա-
րէնք: Միթէ ես չեմ ճանաչեր ու տեսնար այն
բազմաթիւ ընտանիքներ, որք իրենց աղոց
բերնէն հաց կտրելով նախ նորասիրութեան
չպէտ պէտքերը կը հոգան. ես չեմ ճանաչեր
ընտանիք անպատուող, այն անհոգ հայրերը,
որ սլարտքը չըվճարելով վարկն ու պատիւ կը
կորուստեն, և փոխանակ ընտանեկան ցան-
կութիւն զսպելու և չափաւորելու՝ իրենք ևս
նոյն ցանկութեան հոսանքէն մղուելով կեր-
թան կը հասնեն մինչև յայն կէտ, ուր յու-
սահատ չքաւորութիւնն կը տիրէ: Երանի թէ
այդ զգալի փորձով ուշաբերէր պճնասէր ըն-
տանիքը, և այնուհետև գիտնար չափաւորել

իւր կեանք և ունայնասէր ցանկութիւնը։
 Նորասիրութեան ցանկութեան հետը կցենք
 նաև մեծածախ շինութեանց ցանկութիւն և
 թանկագին կահ կարասեաց կազմութիւնը։
 Մեք գիտեմք թէ թագաւորին՝ պալատ պէտք
 է, իշխանին՝ ապարանք, քաղաքացի ժողո-
 վուրդին՝ չափաւոր տուն և դաշտաբնակ շի-
 նականին՝ խրճիթ։ Մեք տեսնա՞ք ու տակաւին
 կը տեսնամք մեր ազգին մէջ այն կարգի ըն-
 տանիքը, որոց դրամագլուխը միայն իրենց
 կեանք և ապրուստը կերաշխաւորէր թէ ար-
 հեստի և թէ շահավաճառութեան մէջ։ Անմիտ
 սնափառութիւն չէ՞ արդեօք, երբ այդպիսի-
 ները անխորհուրդ ձեռնարկութեամբ իրենց
 դրամագլուխը՝ տան շինութեան և կահ կա-
 րասեաց համար կը վատնեն, որով շահու և
 վատտակի աղբիւրը նուազիլ կըսկսի։ Եւ յայնժամ
 տրտունջ կը բառնան այդ տնաշէն տնտեսնե-
 րը, թէ մեր ժամանակ դառն ու անյաջող է։
 Թէ վաստակ չի կայ, թէ տուր և առ դադրած
 է, և թէ անցեալը շատ լաւ էր քան թէ ներ-
 կայն։ Բայց հուսկ ուրեմն նա կը զղջայ ու կը
 խոտորովանի և ինքնադատ լինելով իւր անմը-
 տութեան վերայ կողբայ, որ ցուցամու պեր-
 ճութեան համար դրամագլուխ փճացուց։ Եւ
 քնչ կընէ յետոյ հոյակապ տուն փառասէր բը-

նակիչը, երբ կը տեսնայ որ արտաքուստ ըն-
 կերութեան մէջ իւր վարկ ու պատիւ պակ-
 սած է, և ի ներքուստ մեծաշէն տան սեղա-
 նին հացը նուազած. և մի կողմէն ևս անհոգ
 ընտանեաց նորասիրութեան անյազ ցանկու-
 թիւն երբէք պակսած չէ. և կուգայ արագ
 կը հասնի այն դժպտոեհ ժամն, որ տան տէրն՝
 իւր ձեռաշէն տունը ի վաճառ հանէ, և կէս
 գին վաճառելով՝ վճարէ իւր զիգուած պարտ-
 քերը, և երանի՜ թէ մնար դուզնաքեալ մասն
 մի, որով կարենար նա կրկին դրամագլուխ
 կազմել և շարունակել իւր շահավաճառութիւ-
 նը. և միշտ անցեալը մտաբերելով խելաբերէր
 սակաւապէտ տնտեսութեամբ, բարւոքէր իւր
 ընտանեկան կեանքը և այլ ևս չերթար իւր
 հին ճանապարհ, որոյ վախճանը վաճառել կու-
 տայ իրեն հայրենի տուն և ժառանգական ստա-
 ցուածքը և ինքն կը մնայ անվարկ անպատիւ
 և այնուհետեւ կամայ ակամայ կը խոնարհի
 սակաւապէտ տնտեսութեան վարժապետին ա-
 ռած, և կուսանի խնայութեան, պարկեշտու-
 թեան, պարզութեան, աշխատութեան և ա-
 պագային հեռատեսութեան դասերը։ Եւ դար-
 ձեալ կրկնեմ, երանի՜ թէ մի անգամ և երկիցս
 խրատուելով և փորձուելով, չըմոռնար այդ օգ-

տակար դասերը՝ որ մարդոյն կենաց ակազո-
վութիւնն է:

Դառնանք այժմ ընտանեկան ցանկութեան
միւս ճիւղ բացատրենք աստ, որ քան պամէն
ժանտաբեր ու աւերիչ է. մահ կը բերէ իրեն
և տարածելով կը թունաւորէ ազգին ամբողջ
ընտանիքը, որ հարստութեան հետը՝ կեանքն
ևս կը բառնայ և կը ջնջէ մարդոյն արժա-
նաւորութեան պատիւ, հանելով ու զրկելով
զիրենք ընտանեկան պարկեշտ դասէն: Այնու-
հետեւ նոցա բաժին այն է, որ առակ ու նշա-
ւակ լինին մարդոց աչքին ու դատաստանին
առաջ: Եւ ինչ է այս մոլեգոյն ցանկութեան
անուն և վարք. մէկ բառով խօսիմ, *անու-
հաւան* է. մեր հրաշամիտ թարգմանիչները
Աւետարանի ճառած անառակ որդւոյն կեան-
քը՝ երկու բառով բովանդակած են. «Զի *հեպը
անուհաւան*», որ կը նշանակէ մոլեկան մար-
դոյն զեղիւ կեանք իւր ամէն հանգամանօքն,
զոր կը վարէր անառակ որդին իւր կենաց մէջ:
Մարդոց մոլորութեան և անառակ վարուց աս-
պարէզը շատ բազմաճյի և ընդարձակ է, ո-
րոց նկարագիրը Աւետարան կը հանէ մեր ա-
ռաջ ջրհեղեղեան դարուն մարդոց ապականեալ
կեանքը, որոց համար կը խօսի «Ուտէին, ըմ-
պէին, կանայս առնէին և արանց լինէին»:

Հաց ուտել մեր կեանքը պահպանելու համար
է, գինի խմել մեր տխրութիւն փարատելու
համար է աշխարհիս վշտակրութենէն, սուրբ
ամուսնութեամբ կին ածել, այդ ևս Աստուա-
ծագիր օրինաց համեմատ, մարդկային կեան-
քը պահելու և բարգաւաճելու համար է: Ի՞նչ
է ապա Նոյեան դարուն մարդոց անառակ
կեանքը, զորս Յիսուս իբրեւ յօրինակ յառաջ
կը բերէ ի զգուշութիւն իւր հաւատացեալ
որդւոց: Այդ ինքնին յայանի է, թէ նոցա
կեանքը՝ ծաշրայեղ անբարեխառնութիւնն էր:
Նոցա սեղան որկրամոլութիւն էր և իրենց ո-
րովայն՝ աստուած՝ զոր կը պաշտէին նոցա
գինին խելաթափ արբեցութիւնն էր: Նոքա
կուտէին կը խմէին և անմիջապէս կը վայելէին
Աստուծոյ պարգևները առանց պարգևատրւն
օրհնելու. նոյն ամբարիշտ դարուն մէջ՝ կնոջ
և սուրբ ամուսնութեան պատիւ ոտնհար ե-
ղած էր, անասնաբար խառնագնաց լինելով՝
սուրբ պսակին դաշնագրութիւն եղծուած էր,
այլ ևս ընտանեկան կեանքին պահպան պա-
րիսպ չի կար, ամօթ, երկիւղածութիւն վեր-
ջացած էր. առհասարակ երկիր և մարդկու-
թեան սեռ ապականուած էր Աստուծոյ առաջ,
միայն մի բարի արդար նահապետ մնացեր էր
անարատ երկնից առաջ, զոր Նախախնամու-

Թիւն պահեց տապանով ու ջրհեղեղով երկրիս երեսէն ջնջեց պապականեալ մարդոց սերունդը:

Սուրբ Գրոց պատմութեանց՝ այս պատուհասի դասէն պէտք է ուսանիմք, թէ ընտանիք և մարդկութիւն ջնջող մեծ պատուհասը՝ անառակ և զեղխ կեանքն է. թէ հայրենի ժառանգական հարստութիւնը վատնող՝ այն է, թէ ի վերջոյ հացի կարօտ և սովամահ լինելոյն պատճառն՝ այն է, թէ անխղճի ամուսնութեան կապ հատանող յանդուգն ձեռք՝ այն է, թէ ազգին թէ ալ ազգին դատարանաց մէջ քրիստոնէական պարկեշտութիւն քամահարող անպատկառ երեսն՝ այն է, թէ յայտնի գինետանց մէջ, հրապարակի մէջ և ալ խաւարաշրջիկ տեղերը՝ Բրիստոնէայ անուն կրելով՝ հեթանոսի կեանք վարելով, և հեթանոսին գալթակղութիւն տուողն՝ այն է. խաղաղ ընտանիք խռովող, ընտանեկան միութիւն քակող, հայրենական տան հաստատ հիմունք հիմն ի վեր շրջող՝ այն է:

Ո՛վ, որչափ երանի կը լինէր, եթէ արդի աշխարհիս սրամիտ ու վարժ անառակներն՝ Աւետարանի պատմած հին անառակին օրինակն մտաբերելով՝ միանգամ լիշէին իրենց նախնի կեանքն ու վիճակը. լիշէին թէ անարգ

Արից ծառայութեան մէջ խողարած եղած են և փափագէին ի ձեռք բերել նախնի կորուսած ազատ կեանք ու հացալից սեղան:

Դարձէք ուրեմն, ս'լ դուք, անառակութեան մէջ մաշուած ու սոված թշուառ զաւակներ, դարձէք զգաստացէք ու դարձեալ շինեցէք ձեր ընտանեկան աւերակները, զոր ձեր ձեռքով, ձեր գործով և ձեր հետադարձ քակեցիք զայն:

Ձեր խեղճ ծնողք վշտացուցիք, ձեր քոյրեր, ձեր եղբայրները լացուցիք. ընտանեկան պատիւ մարդկութեան պատիւ արհամարհեցիք. դարձէք ու դարձեալ դուք շինեցէք ձեր քակած տան աւերակներն. եթէ տակաւին լամէք ու յամառիք այդ ճանապարհին վերայ, անշուշտ ի կորուստ կը տանի զձեզ և դուք վատահամբաւ ու սովամահ կը կորնչիք, և ի վերջոյ ձեր և ձեր հայրենի տան լիշատակ կը բարձուի աշխարհէս. գերեզման միայն կը թողուք տունց անունն և փառաց:

Թողուք այժմ ընտանեկան կենաց այս մոլութեան նկարագիրը, որ շատ ընդարձակ է. յառաջ բերենք նաև նոր սովորական մոլութեան այն մասն, որ շատ ընտանիք լաշողութենէ և հարստութենէ հանելով՝ հողի վերայ նստեցուց. և ինչ է դորա տնունը, խաղամոլութիւն է:

ձևով մայափոխ կամ տնտեսագէտ չեմ ես-
դժուարին է ինձ այդ մոլութեան նկարագիրն
ըստ արժանւոյն երեւան հասնել. միայն այսքան
ըմբռնած եմ, որ այդ մոլութիւնը՝ բաղդին
երեւակայութեամբ մոլորուած մարդիկը, երկու
կերպով ի գործ կը դնեն, որ երկուքն ևս միա-
պէս կորստական է: Մի կերպն է դրամով թըղ-
թախաղութիւնը, որոյ ծածուկ հրապարակը
րուն ընտանեկան կեանքին և ծոցին մէջն է.
միւսն է Մայրաքաղաքիս արժէթղթոց հրա-
պարակը, որ այսօր գրեթէ բազմաթիւ մարդ-
կանց համար իբր յաջողակ շահաւաճառու-
թիւն մի դարձած է, որով շատ ընտանիք
զահավիժեցան այդ խոր ու անտակ գետին
մէջ: Եզովբոսին խորհրդաւոր առակը՝ նոցա
վերայ կատարուեցաւ. արհեստաւոր, վաճա-
ռական, իրենց բերնին հացը, այսինքն փոք-
րիկ ու չափաւոր դրամագլուխ և ապահով
վաստակը թողլով՝ հոն վազեցին. անըմբռնելի
ստուերին հետը խաղացին. իրենց չնչին ու
ցամաքաջուր առուակներով՝ մեծամեծ գետե-
րուն հետ մրցեցան. և ինչ շահեցան ի վեր-
ջոյ, ոչինչ. առուակներ ու վտակներ դար-
ձեալ առատ գետերուն մէջ թափուեցան. գե-
տերն ևս աշխարհի գանձապետ Մեծին Անգ-
ղիոյ ծովացեալ գանձուց հետ խառնուեցան:

Իսկ մեր փոքրիկ վտակներուն վիճակը ակներև
տեսանք թէ ինչ եղև ու տակաւին կը տես-
նամք թէ ինչ կը լինի: Կը ցաւիմ գրել. դ-
մանք թշուառացան իրենց ընտանիքներով ու
ոմանք ևս կատաղի յուսահատութեամբ գնա-
ցին դէպ ի ծով. ասացին, որ զիրենք ծածկէ,
որպէս զի մեռնին ու չըզգան պատուոյ և ամո-
թոյ կսկիծն և չըտեսնան իրենց թշուառ ըն-
տանեաց անբաղդ վիճակը:

Իսկ առտնին խաղամոլութիւնն, որ շատ
ընտանեաց համար իբրև միակ զբօսանք դար-
ձած է, զբաղելով միայն չնչին և աննշան գու-
մարներով, սակայն, ոմանց ևս իբրև բաղդի
խաղ, որ մեծամեծ գումարներով կը մրցին՝
անբուժելի մոլութիւն դարձած է. երկուքն
ևս իրենց խիստ վնասակար հետեանքներ և
վատթար կողմեր ունին. և դարձեալ թէ բա-
րոյապէս և թէ նիւթապէս շատ աղէտաբեր
են ընտանեկան կեանքին: Վասն զի ոմանք կը
կորուսանեն, ուրիշները կը գտնեն. նոքա, որ
կը կորուսանեն, յայտնի է թէ որ աստիճան
մեղապարտ են աշխարհի առաջ. նոյն իսկ ըն-
տանեկան կենաց մէջ, մօր ու զաւակաց ա-
ռաջ, սեղանին հաց, ինչք ու ստացուածք բառ-
նալ և ինքնին ձեռք կողուպուտ տալ ուրիշին,
որ քան զայս աւելի ընտանեկան աւարառու-

Թիւն չիկայ: Քաղաքակրթութեան մէջ ալ ևս ո՞վ կարող է մեղադրել ամայի լեռներու աւազակաց գործը, որ միայն զիպուած է՝ ճամբորդին համար և շատ անգամ գոհ կը լինին և գտած միայն կառնեն, առանց ամբողջ տունը և ընտանիքը կողոպտելու:

Իսկ այն, որ լի ուրախութեամբ կը խայտայ իւր բաղդին խաղով, միթէ նաեւ իւր ընտանիքը կը վայելեն այդ անարգար և անքիրտըն վաստակը, ոչ. նոքա ինչպէս կը գտնեն, նոյնպէս վաղ և զիւրաւ կը կորուստնեն դարձեալ, թէ խաղին մէջ, և թէ ալ և ալ անհաշիւ զեղխութեանց մէջ, վասն զի շատ դժուարին է հաւատալ թէ աշխարհիս խաղամունները տնտեսութիւն գիտեն. կամ թէ կարող են հաշուով և խնայութեամբ ապրիլ. այդ շատ անբնական է. զի ո՞վ որ զիւրութեամբ շահի, զիւրութեամբ կը մտնէ. և ո՞վ որ դառնաքիրտ աշխատութեամբ հաց և հարստութիւն ձեռք բերէ, նա միայն կը հոգայ տնտեսութեամբ ապրիլ, տնտեսութեամբ կառավարել իւր ընտանիքը:

Յիշենք այժմ նաեւ բարոյական կողմի մեծ անպատուութիւնն, զոր կը կրէ խաղամուն: Չեմ գիտեր, նա ամօթ կը զգայ, երբ նորա անունը վատահամբաւ կը հնչի, կը տարածի,

թէ այս ինչ պարոնը իւր խաղին մէջ այսքան գումարը կորուսեր է. ինչ կը լինի յայնժամ պարոնին վիճակը. սլափու և վարկը կը կորուսանէ պարկեշտ ժողովուրդին առաջ, որով իւր առևտրական գործերը և շահավաճառութիւն անյաջողութեան մէջ կը դադրի և երբեմն ևս իսպառ ի սնանկութիւն կերթայ:

Բարոյական ուրիշ մի մեծ վնաս ևս տեսն քեզ, որ է ընտանեկան կեանքի մէջ այդ չար օրինակով՝ ընտանեաց կեանքը եղծանել. զի ո՞վ կը հաւատայ, երբ ծնողք և ընտանեաց մեծերը թղթախաղով մոլին՝ խեղճ զաւակները չըհետեւին նոցա և իրենց մատաղ հասակէն սկսեալ չըվարժին այդ անմեղ կարծեցեալ մոլութեանց մէջ: Թողունք այս, մայրեր և կիներն ևս այդ ախտով կախտանան և շատերն ախտացած են իսկ. թողլով առտնին տնտեսութիւն, թողլով զաւակաց խնամք և կրթութիւն, թողլով ընթերցմունք և ուրիշ ծնողական պարտիքները: Խաղամու մարդոց կեանքին մէջ, աւելի մեծ խանգարմունք մի ևս կայ, զոր նոքա թեթեւ և փոքր կը համարին, այսինքն թէ ժամանակի բարւոք տնտեսութիւնը՝ նոցա համար չէ. նոքա ցերեկուան աշխատութեան զբաղմունք բաւական չեն համարիր. զողջոյն գիշերն ևս այդ հաճոյական

խաղով կը զբաղին. նոքա չեն շնչեր ու չեն տեսնար ոչ առաւօտեան կենդանարար շունչ և ոչ արեւուն ծագումը, նոքա չարաչար քնահատութեամբ գիշերահանգիստ պահուն մէջ արթուն կենալով կը տանջուին, կորուսանելով մարմնոյ առողջութիւնը, հոգւոյ մտաւորական ուժը, որով կը ջլատի և կը թմրի ողջ մարդոյն գործունեայ ճարտարութիւնը: Ի՞նչ քաջ զիսէ և կը տեսնաս, որ այդ քնահատ պարոնները՝ ցերեկուան մէջ իրրեւ քնաշրջիկ և ապուշ կը դեղենին: Քաղցր քուն և գոհարագիւտ ոսկին կորուսանելէն յետոյ՝ ցերեկուան շահն և վաստակն ևս կը կորուսանեն, որոց միայն կականկալեն խեղճ ընտանիքը, զի այդ օրական շահերէն կը կազմուի իրենց ներկայ և ապագայ կեանքին պարէնը: Համառօտեմք, թէ և շատ են և զանազան մեր ընտանեկան կենաց ներքին զեղծմունք և անկարգութիւնք, որով մեր ընտանեկան վիճակը շարունակ փոփոխութեան ենթակայ է: Մեր հարուստ և ազնուական գերդաստանները գրեթէ հարիւր տարուան շրջան չունին. այսօր ասուպի նման պահ մի կը փայլին, վաղը իրենց տոհմական փառքով կանցնին ու կըրտուերանան: Մեք գիտեմք երկիր և երկրի օրէնքը չերաշխաւորեր որ նոքա տոհմային ճո-

խութեամբ յազգէ յազգ յարատեւեն Անգղիոյ լորտերուն չափ, բայց պէտք է խոստովանիլ, որ մեր ազգի ազնուական ընտանիքը չափազանց ձեռնարկութեամբ, անհաշիւ տնտեսութեամբ և փառասիրական գեղիւթեամբ իջեր խոնարհեր են: Ձեմ լիջեր թէ ոմանք ևս անարդար ճանապարհով ու զրկանօք ճոխացեր են և դարձեալ նոյն անարդար միջոցներով տոժեր են մինչև ցլետին բնիւնն:

Ուրեմն այս աշխարհիս վերայ ընտանիքները թէ հարուստ, թէ աղքատ կապրին ու կը մնան, եթէ գործասէր միջնոց նման աշխատասէր լինին. եթէ աշխատութեան արդիւնքը ժողովելով ի գանձատուն և շտեմարանը, ընտանեկան պէտքերն իմաստուն տնտեսութեամբ մատակարարեն. չըմոռնալով հաշիւ, չափ ու կշիռ, հոգալով նաև ապագայ ձմերան պաշարն, յորում թերևս գործերն անհնարին լինի: Եթէ արդար վաստակին հետը զրկանք չի խառնեն, հարստահարելով աղքատ ընտանիքները, որոնց վրէժխնդիր դատաւորն Աստուած է և կը հատուցանէ: Եթէ ընտանեկան դուռը ամուր փակեն, որ մուտ չի գրտնայ հոն անառակ ու զեղիւ կեանք: Այս բացուած դուռը, որ այժմ Հայոց ընտանիքը կը կործանէ, կը փակուի միայն ուսմամբ,

դաստիարակութեամբ և երկիւղած Ստողած-
պաշտութեամբ, առ որ պէտք է լինի բոլոր
ընտանեաց խնամք, ջանք և մեծ հոգատա-
րութիւն այլ և այլ զոհերով և անձնանուի-
րութեամբ հանդերձ: Այդ իսկ է միայն ճար
ու դարմանը և մեք և աշխարհ կը հաւատայ
յայնժամ, որ Հայոց ընտանեաց վիճակը լա-
ւազուեն մէջ կը յարատեւ, բարգաւաճեալ-
ները կանգուն կը մնան և անկեալ ընտանիքը
կը բարձրանան:

Կաւարտեմ աստ ԴԻՍԽՅԻ ԸՆՏՍՆԵՍՅ ԴՈՒՂ-
նաքեայ երկոյս վաստակը, դարձեալ նոյն բան
կրկնելով ու գրելով թէ ընտանեկան տան հաս-
տատուն հիմն՝ ողջամիտ կրթութիւն և ուղիղ
դաստիարակութիւնն է. այս է աշխարհիս բա-
րոյախօս իմաստասիրաց ցոյց տուած միակ
ճանապարհ, իսկ քան զիմաստասէրս գերա-
զանց՝ ցոյց կուտան մեզ ևս լաւագոյն ճանա-
պարհ Սողոմոն և քան զՍողոմոն իմաստուն
Յիսուս. մինն իբրեւ պատգամ կը վճռէ թէ՝
«Արդարութիւն զազգ բարձրացուցանէ, Մեղք
նուազեցուցանեն զազգ»: Բայց ազգն ընտանե-
կան արդարութեամբ կը բարձրանայ և ըն-
տանեկան մեղքով կը նուազի: Իսկ միւսն, այ-
սինքն Յիսուս, հաւատացելոյն համար ցոյց
կուտայ Աւետարանի բան և ճշմարտութիւն,

որ այն իսկ է միայն համայն Քրիստոնեայ ըն-
տանեաց կեանք և յաւիտենական հիմն: Երա-
նի՜ որ այս հիման վերայ կը հաստատէ իւր
ընտանեկան կեանք, զոր երբէք չըկարեն խախ-
տել աշխարհիս գետեր և հեղեղներ:

ՅԱՆՆԱԳԼԻՍՈՅ

ԳԼ. Ա.	Դրախտի ընտանիք	9
ԳԼ. Բ.	Դրախտի ընտանիք, արտաքին դրախտին.	19
ԳԼ. Գ.	Հայոց նահապետական տուն և ընտանիք.	28
ԳԼ. Դ.	Մարդ և ամուսնութիւն	36
ԳԼ. Ե.	Տուն և ընտանիք	47
ԳԼ. Ձ.	Ամուսնութեան կամ ընտանեկան կեանքին խափանարար գեղձ- մունքներ	61
ԳԼ. Է.	Ընտրութիւն և իրաւունք կենսա- կից ամուսնոյ	74
ԳԼ. Ը.	Հարսանիք և խորհուրդ պսակի	95
ԳԼ. Թ.	Կոչումն հարսին և փեսային	108
ԳԼ. Ժ.	Փոխադարձ պարտիք և իրաւունք առն և կնոջ	122
ԳԼ. ԺԱ.	Մայր և դստեակ	143
ԳԼ. ԺԲ.	Ընտանեկան զատիւարակութիւն զաւակաց	158
ԳԼ. ԺԳ.	Զաւակաց պարտիք առ ծնողս	176
ԳԼ. ԺԴ.	Մահ ծնողաց և օրհնութիւն	186
ԳԼ. ԺԵ.	Ընտանեկան կտակ և չիշատակ	197
ԳԼ. ԺԶ.	Տան երէց և իւր պարտիք	206
ԳԼ. ԺԷ.	Ընտանեկան պատկառանք և ա- զատութիւն	217
ԳԼ. ԺԸ.	Փոփոխութիւն ընտանեկան վի- ճակին, անկումն և բարգաւաճումն	229

1. —

ԱԴԻ

ԳՐԱԴ

ԶԻԾ

ԿԱԼ

1786

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0345290

34883

891.99

mu-97